1907

कमैया प्रथा
अन्तर्गत
बाँधा मजदूर
आयमूलक कार्यक्रम

(भाग-१)

(नेपाल अधिराज्यका बर्दिया, कैलाली
र कञ्चनपुर जिल्लाका
६ गाउँ विकास समितिहरूको
अध्ययनमा आधारित)

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)
काठमाडौं
२०५०

कमैया प्रथा
अन्तर्गत
बाँधा मजदूर
आयमूलक कार्यक्रम

(भाग-१)

Resource Centre
इन्सेक
Insec

(नेपाल अधिराज्यका बर्दिया, कैलाली
र कञ्चनपुर जिल्लाका
६ गाउँ विकास समितिहरूको
अध्ययनमा आधारित)

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

काठमाडौं

२०५०

Digitized By: Bimal Chandra Sharma

विषय सूची

	पेज
१. पृष्टभूमि	१
२. अध्ययन परिचय	२
३. बंधुवा मज्दूरका आधारभूत समस्या	४
४. कार्यक्रम परिचय	५
५. जिल्लाको पृष्टभूमि (बर्दिया, कैलाली, कन्चनपुर)	६
६. मनाउ गाउं विकास समिति: स्थलगत विवरण	२१
७. सैरी चन्दनपुर गाउं विकास समिति:स्थलगत विवरण	२६
८. गेटा गाउं विकास समिति: स्थलगत विवरण	३७
९. दौदौघरा गाउं विकास समिति:स्थलगत विवरण	४४
१०. सुडा गाउं विकास समिति: स्थलगत विवरण	५१
११. देखत्पूली गाउं विकास समिति:स्थलगत विवरण	५८
१२. कमैयाहरुको पेशागत विवरण	६६
१३. निष्कर्ष तथा सुझाव	७४
१४. परिशिष्ट	८०-१६५

पृष्टभूमि

नेपाल विश्वमा अत्यन्त गरीब मुलुकहरुको समुहमा पर्दछ । नेपालमा बसोवास गर्ने १ करोड ९० लाख मानिसहरुको प्रतिव्यक्ति आय रु. ९०००।– (अमेरिकी डलर १८०) छ । नेपालमा झण्डै आधाभन्दा बढी जनसंख्या दरिद्रावस्थामा छन् । यँहा पुरुषहरुको औसत आयु ५४ वर्ष र महिलाहरुको औसत आयु ५१ वर्ष छ र ६५ प्रतिशत भन्दा बढी जनसंख्या निरक्षर छन् । कृषि अर्थतन्त्रको मुल आधार हो , जसको हिस्सा कुल गार्हस्थ उत्पादनमा ५५ प्रतिशत छ र यस क्षेत्रमा ९० प्रतिशत भन्दा बढी कृयाशील श्रमशक्ति संलग्न छ ।

यँहा खेती योग्य जमीनको अभाव छ र जनसंख्याको चाप विश्वमा सबभन्दा बढी भएका मुलुकहरुमध्ये छ । औसत रुपमा सात जना मानिसहरु आफनो जीविकाका लागी एक हेक्टर जमीनमा आश्रित छन् । जनसंख्याको चाप पहाडी क्षेत्र (समुद्र सतहबाट ३०० मी. देखी ३००० मी. सम्मको उचाई) र उच्च पर्वतीय क्षेत्र (३००० मी. भन्दा माथी) अझ बढी छ , जस्को फलस्वरुप मानिसहरु समथर भूमि, तराई क्षेत्रमा बसाई सर्न वाध्य भएका छन् , जस्ले गर्दा पहाड र पर्वतीय क्षेत्रका मानिसहरुको बसोवासको लागी पहिलेको घना वनजंगल क्षेत्र नाश भएको छ । आज तराईमा नेपालको कुल जनसंख्याको ४५ प्रतिशत , पहाडमा ४७ प्रतिशत र उच्च पर्वतीय क्षेत्रमा ८ प्रतिशत जनसंख्या बसोवास गर्दछन् ।

२०४८ सालको जनगणना अनुसार नेपालको जनसंख्या १,८४,६२,०८१ छ । नेपालमा १५२ जाती उपजाती र समुदायहरु छन् जस्को आफनै बिशिष्ट सांस्कृतिक परम्परा छ । यहाँ ५३ भाषाहरु बोलिन्छन् । भाषागत दृष्टिकोणले हेर्दा यहाँ ५३ जनजाती र समुदायहरु छन् । यी नै जातीहरुमध्ये नेपालका सुदुर पश्चिमी क्षेत्रका बर्दिया, कैलाली, र कञ्चनपुर जिल्लाहरुमा बहुसंख्यामा रहेका थारु जातीमा रहेका कमैया(बाँधा मजदूर) हरुको आर्थिक उत्थान गर्ने उदेश्यले यस अध्ययन कार्य गरिएको हो ।

अध्ययन परिचय

गतवर्ष यसै सस्थाद्वारा गरिएको विस्तृत सर्वेक्षणको आधारमा विशेषत : थारु बँधुवा मजदूरहरुको स्थिति अत्यन्त दयनीय रहेको , उनीहरुको जीवन पशुवत रुपमा गुज्रिरहेको देखिएकोले उनीहरुलाई पशु सरहको दासत्वबाट मुक्ति दिलाउन बैकल्पिक आर्थिक आर्जन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने देखिएकोले उनीहरुको आर्थिक उत्थानको लागी के कस्ता कार्यक्रम संचालन गर्न सकिन्छ सो को विस्तृत अध्ययन गर्ने उदेश्यले यो परियोजना संचालन गरिएको हो ।

यसै परिप्रेक्षमा अध्ययनलाई मुख्यत चार छुट्टा छुट्टै सर्वेक्षणमा आधारित गरिएका छन् ।

(१) सामुदायिक आर्थिक श्रोतको पहिचान ,

(क) जिल्लागत : (सेकेण्डरी श्रोतको आधारमा)

(ख) गाँउगत : (स्थानीय सुसूचकको आधारमा, गाँउ विकास समिति कार्यालयको आधारमा र स्थलगत सर्वेक्षण)

(२) बँधुवा मजदूरहरुको पारम्पारिक सीपको सर्वेक्षण,

(३) उपभोक्ता माग सर्वेक्षणको आधारमा स्थानीय बजारको मागको जानकारी द्वारा थप रोजगारी दिलाउन सकिने घरेलु उद्योग तथा व्यावसायको पहिचान ,

(४) स्थानिय स्तरबाट पैठारी गरी नजिकका बजारमा बिक्री गर्न सकिने औद्योगिक उत्पादनको संभाव्यता अध्ययन गर्ने ।

कमैया प्रथा

नेपालको सुदूर तथा मध्य पश्चिमी तराईका जिल्लाहरु, विशेषत : बर्दिया, कैलाली र कञ्चनपूरमा बाँधा मजदूर राख्ने प्रथा धेरै पहिलेदेखि चलि आएको हो । दास प्रथाको अवशेषको रुपमा रहेको यो प्रथाभित्र कैयन बाँधा मजदूरहरु छन् । यस्तो बाँधा मजदूर भई काम गर्नेमा थारु जातीका मानिसहरु छन् । कमैया तथा बाँधा भन्नु एक प्रकारको अर्काको जमिनमा दासको रुपमा मजदूर भई काम गर्ने श्रमिक हुन् । यिनी आफनो जीवनकाल सम्म मात्र होईन कि आफना भावी पूस्ताहरुलाई पनि ऋणी र

दास बनाएर मर्दछन् । अध्ययनबाट के देखिएको छ भने २५ प्रतिशत कमैयाहरु तीन चार पुस्तादेखि बाँधा मजदूरको रुपमा कार्यरत छन् ।[१]

बर्दिया, कैलाली र कञ्चनपूर जिल्लाहरुमा हजारौंको संख्यामा रहेका यी बाँधा मजदूरहरु कुनै जग्गावाल (मालिक)सित एक वर्षको लागी बाँधिएका हुन्छन् । वर्षमा एकचोटि, माघ महिनामा यिनीहरु नयाँ जग्गावालहरु कहाँ जान सक्दछन् । सामान्यत : यिनीहरु आफना पुराना मालिकहरुको ऋणमा डुबेका हुन्छन्। पुरानो मालिकको ऋण (जसलाई यिनीहरुको भाषामा " सौकी " भनिन्छ) नतिरेसम्म यिनीहरु मुक्त हुदैनन् । नयाँ मालिकले यिनीहरु लाई बाँधा मजदूरको रुपमा काम गराउन पुरानो मालिकसित रहेको यिनीहरुको सम्पूर्ण सौकी तिर्नु पर्दछ । यसरी वर्षमा एक पटक यिनीहरुको वास्तवमा किनबेच हुन्छ ।

कमैया प्रथा दुई प्रकारका हुन्छन् : वुक्रही कमैया र कुतुवा कमैया ।

वुक्रही कमैया

वुक्रही कमैया प्रथा अर्न्तगत यी मजदूरहरुले नयाँ जग्गावालकहाँ कमैयाको रुपमा काम गर्न मञ्जूर गर्ने वित्तिकै ९ बोरा धान (प्रत्येकमा ७५ किलो) , १० किलो नून र वर्षको अन्तमा लोग्ने र स्वास्नी लाई एक जोर लुगा पाँउदछन् । यस प्रथामा लोग्ने मात्र होईन स्वास्नी पनि काम गर्दछे । लोग्नेले जग्गावालाको खेतमा काम गर्दछ र स्वास्नी (बुक्रेनी) ले घरका यावत काम गर्दछे । यी कामहरु गरे वापत यिनीहरुले खेतको उव्जनीको २५ प्रतिशत अंश पाँउदछन् । यिनीहरुले खेती गर्ने जमीनको एक चौथाई भाग उनीहरुको व्यक्तिगत प्रयोगको लागी पनि दिईएको हुन्छ । प्रत्येक कमैयाको जिम्मामा ३ देखि ४ विघा जमीन रहेको हुन्छ ।

कुतुवा कमैया

यस प्रथामा मजदूरहरुलाई खेतीपातीको लागी कुनै जमिन दिईदैन अपितु पारिश्रमिकको रुपमा ६०० देखी ७५० किलो सम्मको धान दिईन्छ । त्यसको साथै ३० देखी ४० किलोग्राम तर्कारी पनि दिईन्छ । तर परिमाण कुनै निश्चित हुदैन ।

अर्को एक प्रचलन अनुसार कमैयाहरुलाई शुरुमा ७ बोरा चामल दिईन्छ । र त्यसपछि उसले काम गरेको खेतको उव्जनीको एक चौथाई भाग उसलाई पारिश्रमिकको रुपमा दिइन्छ ।

कमैया मजदूरका आधारभूत समस्या

कमैयाहरुको लागि बाँधाको अवस्था , आफनो घरजग्गा नभएको अवस्था, मौकी र उनीहरुको स्थायी रुपमा एकठाँउमा वसोवास नगर्ने र मोजमज्जा र भोजभतेर आदिमा पैसा खर्च गर्ने उनीहरुको वानी र सामाजिक सस्कार उनीहरुको आर्थिक उत्थानका लागि प्रमुख समस्याको रुपमा देखिएको छ । ३० प्रतिशत कमैया ऋणले ग्रस्त छन । ७० प्रतिशतको कमैयाको आफनो घर छैन र ९८ प्रतिशत कमैयाको आफनो जग्गा छैन र ९७ प्रतिशत कमैया निरक्षर छन। उनीहरुका सस्कृति र सस्कारले उनीहरुलाई एक वर्षमा उपभोगको लागि ५३६५।- रुपैयाँको आवश्यकता पर्ने देखिन्छ । प्रत्येक मेला र भोजभतेरमा जाँडरक्सी उनीहरुका लागि अपरिहार्य देखिन्छ । उनीहरुमा वचत गर्ने वानी छैन । वचत गरी आफनो भावी जीवन सुरक्षित गर्ने धारणा उनीहरुमा विकसित भएको छैन । भविस्यको लागि उनीहरुलाई कुनै चिन्ता छैन । उनीहरुमा इश्वरले उनीहरुलाई पशु जस्तै केवल अरुको सेवा गर्ने वेचविखनका वस्तु बनाएको धारणाले जरो गाडेको जस्तो पाइन्छ ।

कतिपय जग्गावालाहरुको लागी बढी भन्दा बढी कमैयाहरु राख्नु भनेको प्रतिष्ठाको बिषय हो । आफनो घरसित जसरी पनि जकडाउन जग्गावालहरु कमैयाहरुलाई भारी ऋणको बोझले ग्रस्त तुल्याउछन् । उनीहरु कमैयालाई ऋणमा अत्यन्त चर्को व्याज (वर्षनी ६० प्रतिशत सम्म) तिर्न विवश तुल्याउछन । किनभने कमैयाहरु निरक्षर हुने हुनाले जग्गावालहरुबाट उनीहरु सजिलैमित ठगिन्छन् ।

जग्गावालाहरुका लागी बँधुवा मजदूर शक्तिको प्रयोग आफना खेती लगायत अन्य कामका लागी निरन्तर श्रम आपूर्तिको एउटा श्रोत हो भने बँधुवा मजदूरहरुका लागी या प्रथा दीर्घकालिन रुपमा सुरक्षा दिने एउटा व्यवस्था हो ,जुन दिनहुँ ज्यालादारी र मजदूरीमा काम गर्नेहरुको लागी उपलब्ध हुदैन । अर्कोतिर यो प्रथा भनेको उनीहरुको निम्ति वस्तुत ऋण दासत्व र चरम शोषणको अवस्था हो । चरम दरिद्रता र रोजगारीको बैकल्पिक आर्थिक श्रोतको अभाव नै कमैयाका रुपमा काम गर्नुपर्ने अवस्थाको प्रमुख कारण हुन् ।

तथ्याक र श्रोत

१ नेपालमा कमैया प्रथाभित्र बाँधा मजदूर, इनसेक, काठमाण्डौ, २०४९ । २ स्थलगत अध्ययन ।

कार्यक्रम परिचय

अध्ययन प्रविधि

बँधुवा मजदूर आयमूलक अध्ययन परियोजनामा सामुदायिक स्थलगत सर्वेक्षणलाई मुख्यत ३ भागमा विभाजन गरेर अध्ययन गरिएको छ।

प्रथम भागमा नमूना स्थलमा परेका बँधुवा मजदूरहरुका रोजगारी प्रवर्द्धन बिषयमा निम्न सन्दर्भ राखेर विभिन्न माध्यमहरु मार्फत आय आर्जन गर्न उद्यम र उपलव्ध श्रोतको परिचालन गर्न सकिने , अध्ययनबाट आय सम्बन्धी कृयाकलाप विकास हुन जाने हुनाले मुख्यत ४ शीर्षकका प्रश्नहरु समावेश गरियो। ती हुन्:

(क) समुदायको आर्थिक तथा सामाजिक बर्णन

(ख) विकास योजनाहरु, कार्यक्रम र आयोजनाहरु र सोमा उनीहरुको रोजगारी स्थितिको सम्भावना

(ग) खेती, माछापालन र वनजंगलबाट आय आर्जन र सोमा उनीहरुको संलग्नता

(घ) गैह्र कृषि क्रियाकलापबाट आय आर्जन र सो मा उनीहरुको संलग्नता।

सीप सर्वेक्षण

यस कार्यक्रमको लक्षित समुह बँधुवा मजदूर आर्थिक तथा सामाजिक उत्पीडनमा परिरहेका हुनाले उनीहरुले नयाँ प्राविधिक वा व्यावसायिक दक्षता हासिल गर्न सक्ने कमै संभावना भएता पनि बँधुवा (मजदूर) भएकै स्थितीमा पनि आफनो मालिकको कडा अनुशासन मुनी रहेर कृषिमा आधारित विशेष सीपहरु, ग्रामीण घरायसी दैनिक आवश्यकीय सामाग्रीहरुको तयारी गर्ने, उनीहरुकै जस्तो भवन तथा अन्य सुविधाका वस्तुहरु निर्माण गर्न सक्ने सीपहरु उनीहरुमा अवस्य हुनेछ भन्ने दृष्टिकोणले यी पारम्पारिक सीपहरुबारे अध्ययन गरी उनीहरुलाई कृषिमा आधारित, वनमा आधारित अथवा कालिगडीमा आधारित वा अन्य कुनै विषयमा आधारित उत्पादनमुलक घरेलु , सानो वा मझौला उद्योगको विकासबाट ती सीपहरुको स्वतन्त्र प्रयोग गरी स्वाबलम्बी बनाउने कार्यमा सहायक हुने गरी कार्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ।

सर्वेक्षण आधार र सर्वेक्षण स्थल

स्थानीय जिल्ला प्रशासन लगायत अन्य सान्दर्भिक श्रोतहरुबाट पिछडिएका बँधूवा मजदूरहरुको संख्या धेरै भएको र सो सम्बन्धी कुनै गैह्र सरकारी दात्री संस्थाहरुद्धारा पनि कार्यक्रम नचलाईएको गाँउ विकास समितिको चयन गरिसके पछि सो स्थलका कमैया समुदायमा अध्ययन कर्ताहरुद्धारा उनीहरु बसेको थलोमा गई यथास्थितिमा उनीहरुले गरिरहेका र गर्ने कामहरु र आन्तरिक आर्थिक स्थितिको अवलोकन गरियो । यसै क्रममा परिशिष्टमा संलग्न भएका प्रश्नावली अनुसार उनीहरुको सीप , रोजगारी र व्यवसाय सम्बन्धी जानकारी सकलन गरियो ।

बाँधा मजदूरको आधारभूत सीपबारे तथा उनीहरुको काममा आत्मविश्वास , दक्षता अभिबृद्धिको चाहना (तालिम), ज्यालादारीको चाहना, स्वउद्यमको चाहना एवम ज्यालादारीको उपलब्धता , ज्यालादारीको चाहना र अवसर उपलब्ध हुँदा हुँदै नजानु पर्ने कारण र अरु चीज यथावत रहेमा उनीहरु लाई मन परेको पेशाबारे प्रत्यक्ष अर्न्तवार्ता बाट जानकारी लिईयो ।

अध्ययनको लागी थारु तथा बँधूवा मजदूर बढी भएको तथा अन्य सरकारी तथा गैह्र सरकारी क्षेत्रबाट उनीहरुको विकासका लागी कुनै कदम नचालिएको गा.वि.स. को नाम स्थानीय प्रशासनबाट सल्लाह लिएर छनौट गरियो । यस अनुसार बर्दिया जिल्लाको खैरीचन्दनपुर र मनाउ, कैलाली जिल्लाको गेटा र दोदोधारा र कञ्चनपूर जिल्लाको सुडा र देखतभूली गाँउ विकास समितिहरु छनौट गरि ती स्थलहरुमा कुल ७२९ नमूना जनंख्यासित अर्न्तवार्ता गरियो । कमैयाहरुमा सकेसम्म सबै उमेरका र दुबै लिंगका कमैयाहरुसंग उनीहरु काम गरिरहेको स्थलमा उनीहरुकै चिरपरिपचत गा.वि.स. का पारम्पारिक र अन्य स्थानीय नेताहरुलाई साथमा लिई अध्ययन गरियो ।

कमैया (बँधुवा मजदूर) को प्राविधिक सीप, वर्तमान सीपको परिचालन एवं प्रयोग , मन पर्ने उद्यम तथा रोजगारी सम्बन्धी धारणा बुझ्न गरिएको सर्वेक्षणमा ६ गा.वि.स. का ७२९ नमूना संख्या मध्ये पुरुष ८५.२ प्रतिशत र महिला १४.८ प्रतिशत, उमेरमा १०–२० वर्षका ५ प्रतिशत , २०–५० वर्षका ९०.३ प्रतिशत र ५० वर्ष भन्दा माथीका ४.७ प्रतिशत कमैयाहरुको व्यक्तिगत बिचार र धारणा लिईयो ।

वर्तमान अवस्थामा कमैयाहरुले आफना मालिकका घरमा कुन कुन पारम्पारिक सीपको परिचालन गरिरहेका छन् । भन्ने बारे गरिएको प्रश्नमा ७२९ नमूना संख्यामध्ये ६८९ वटा उत्तर आएका थिए । कमैयाको सीप सम्बन्धी विभिन्न सीपहरुलाई संक्षेपमा चार मुख्य भागमा विभाजन गरि सांकेतिक भाषा प्रयोग गरिएको छ । तिनीहरु यस प्रकार छन् ।

आधारभूत पेशागत समुह अध्ययन

(क) कृषि सम्बन्धी काममा परिचालित :

धान वाली त्यहाँको मुख्य वाली भएको हुनाले धान वाली लगाउन चाहिने सम्पूर्ण सीप , तरकारी वाली कही कही लगाइने हुनाले तरकारी वाली लगाउन चाहिने सीप , त्यस्तै तोरी , आलु , मकै जस्ता वाली लगाउन चाहिने सीपहरु जस्तै : जोत्ने , सम्याउने, गोड्ने , वाली काट्ने, वाली भित्राउने सम्पूर्ण काममा उनीहरुको पारम्पारिक प्रविधिक सीप यस वर्गमा सम्मिलित गरिएको छ ।

(ख) घर सम्बन्धी काममा परिचालित :

घरमा दैनिक गर्नुपर्ने कामहरु भान्छे, सफा सुग्घर, घर लिपपोत, घाँस काट्ने, पशुपालन सम्बन्धी काम , बच्चा हेर्ने , जस्ता सीप सम्लग्न छन् ।

(ग) निर्माण सम्बन्धी सीपमा परिचालित :

गाँउमा साना घर निर्माण, गोठ पाली निर्माण, घरको छाना छाउने, इँटा बनाउने ,गारो लगाउने, ढुंगा फोर्ने, जस्ता सीपहरुलाई निर्माण सम्बन्धी सीपमा सम्लग्न गरिएको छ ।

(घ) कालीगढी सम्बन्धी सीपको परिचालित :

ढुंगा बनाउने, गाडा बनाउने , जाल बुन्ने , नाङ्लो ढकी बुन्ने, घरेलु कपडा बुन्ने एवं स्थानीय स्तरमा संचालित कल कारखाना मेशिनरी संचालन तथा मर्मत सभार गर्ने सीपलाई कालीगढी सम्बन्धी सीपमा संलग्न गरिएको छ ।

आयोजनाको अध्ययन

स्थानीय जिल्ला वा ईलाकामा संचालन भईरहेका ठूला, मझौला, तथा साना उद्योगहरु र राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय अनुदानमा संचालित विकास आयोजनाहरु सम्भव भए सम्म स्थानीय जनताहरुकै सलग्नता बाट संचालन गरिने र यस्ता आयृजनाहरुले स्थानीय जनताहरुको रोजगारीमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने हुनाले र यी आयोजनाहरुको जानकारी लिई चाहिने जनशक्तिमा पिछडिएका थारु बँधुवा मजदूरलाई संलग्न गर्न सके दासत्वबाट क्रमिक मुक्ति दिलाउन सहयोग पुग्ने हुनाले स्थानीय वा नजिकमा संचालन भई रहेका आयोजनाहरु र तिनीहरुको लागी चाहिने जनशक्ति अध्ययन गरि सोही अनुरुप तालिम संचालन गर्न र सो को परिणाम हेरेर अन्य सामुदायिक कार्यक्रम विस्तार गरि बँधुवा मजदूरको रोजगारी विस्तार गर्न सकिने तथ्यहरुलाई ध्यानमा राखि सम्बन्धित पक्षहरुको अध्ययन गरिएको छ ।

बजार अध्ययन

अर्कोतर्फ स्थानिय व्यापारी ,घरेलु उद्योगबाट उत्पादन गरि स्थानीय तथा नजिकका बजारमा आफना सामान बिक्री गरिरहेको स्थानिय उद्योगपति वा व्यापारीहरुसंग स्थानिय बजारको आपूर्ति स्थिति हेरेर आपूर्ति हुन नसकेको कारणको खोजी गरिएको छ । त्यही विषयको अर्को पक्षमा स्थानीय उपभोक्ताबाट उनीहरुको माग र माग अनुसार पूर्ति हुन नसकेको वस्तुको सूचि तयार गरिएको छ । माग अनुसार भईरहेको वैकल्पिक उपयोगिता (क्रस युटिलाईजेशन) र वास्तविक सूचिको पहिचान गरिएको छ ।

यसरी प्राप्त तीन सूचि (१). बँधुवा मजदूरको सीप बाट उत्पादन गर्न सकिने वस्तु ,(२). स्थानीय बजारमा माग भएको वस्तु ,(३). स्थानीय बजारमा आपूर्ति न्यून भएको वस्तु , मध्ये दोहोरिएको उद्यमको औद्योगिक सर्वेक्षण गरि कच्चा पदार्थको उपलब्धता (स्थानीय श्रोतबाट), अन्य नजिकको वैकल्पिक बजार आदी अध्ययन गरि उद्योगको संभावना बारे परिणाम प्राप्त गरिएको छ ।

सिफारिस गरिएको उद्योगहरुको आर्थिक दृष्टिकोणले दिइनुपर्ने पूँजी र पूँजीको निरन्तर स्थायी पहिचान गर्न योजना प्रस्तुत गरिएको छ ।

जिल्लाको पृष्ठभूमि

क्षेत्रफल

बर्दिय जिल्ला मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा पर्ने भेरी अञ्चलका जिल्लाहरुमध्येको तराइमा अवस्थित जिल्ला हो। यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफल २०२५ वर्ग कि.मी. छ। यस जिल्लाको सदरमुकाम गुलरीया हो।

राजनीतिक सिमाना

यस जिल्लाको राजनीतिक सिमाना पूर्वमा बाँके र सुर्खेत जिल्लाहरु पश्चिममा कैलाली जिल्ला र भारतको उत्तर प्रदेश प्रान्त , उत्तरमा सुर्खेत जिल्ला र दक्षिणमा .भारतको उत्तर प्रदेश संग जोडिएको छ।

उचाई

यो जिल्ला समुद्र सतहबाट १५२ मीटर देखि १४५७ मीटर सम्मको उचाईमा अवस्थित छ।

नदीनाला

यस जिल्लाका प्रमुख नदीहरुमा कर्णाली, बवई, मनाला आदी हुन्।

अवस्थिति

यो जिल्ला ८१°३' पूर्व देखि ८१°४१' पूर्व देशान्तर र २८°७' उत्तर देखि २८°२९' उत्तर अक्षांश भित्र पर्दछ।

हावापानी

यहाँ उष्ण र समशीतोष्ण हावापानी पाईन्छ।

विकास समिति तथा नगरपालिका

यस जिल्लामा ३४ गाँउ विकास समिति छन्।

डेमोग्राफी

२०४८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस जिल्लाको कुल जनसंख्या २९०३१३ छ जसमा पुरुष १४६९२० र महिला १४३३९३ छन्। यस जिल्लाको जनघनत्व १४३.४ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. छ। औसत परिवार आकार ७ छ। यहाँको दशवार्षिक औसत जनसख्या बृद्धि दर ४.५८ प्रतिशत छ। यहाँको कुल जनसंख्यामा ९९५६१ जनसंख्या आर्थिक रुपले कृयाशील छन्। औसत रुपले कृयाशील जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गीकरण यस प्रकार छ।

विवरण	जम्मा
पेशेवर तथा प्राविधिक कामदार	१११९
खेती तथा माछा मार्ने काममा संलग्न	८२३९९
प्रशासनिक कर्मचारी तथा कारिन्दा	७३०
बिक्री सेवा तथा उत्पादन कार्यमा संलग्न	१३१२४
अन्य नतोकिएको	२१८९
जम्मा	९९५६१

भौतिक पूर्वाधार

सडक

यस जिल्लामा कालोपत्रे सडक ४ कि.मी., खण्डास्मित ४६ कि.मी. , माटे ५७ कि.मी. र जम्मा १०७ कि.मी. छ।

संचार

टेलिफोन सेवा

यहाँ पी.सी.ओ., एस.टि.डी . र आई.एस.डी. सेवा उपलब्ध छ ।

हुलाक

यस जिल्लामा एउटा जिल्ला हुलाक ४ ईलाका हुलाक, १६ अतिरिक्त हुलाक ,५ धनादेश सेवा र २ वचत बैक सुविधा उपलब्ध छ।

प्राकृतिक साधन र श्रोत

कृषि

खाद्यान्न

यस जिल्लाको कुल २०३५५३ हेक्टर क्षेत्रफल मध्ये ५४९७८ हेक्टर जमीनमा खेतीपाती गरिएको छ । धान यस जिल्लाको मुख्य बाली हो । अन्य बालीहरु लगाईएका क्षेत्रफल र उत्पादन यस प्रकार छन् ।

	बाली	क्षेत्रफल(हेक्टर)	उत्पादन(मे.ट.)
१	धान	२७३७०	६४९८०
२.	गहूँ	१४६८०	२०४८०
३.	मकै	९८२०	१७६००

पशुपालन

यस जिल्लाको कुल उत्पादन मध्ये पशुपालनबाट ६६७५.मे.ट. दुध, ३०५४ मे.ट मासु, ११४०२ के.जी. ऊन तथा २८७०००० गोटा अण्डा र माछापालनबाट २८६८६४ के.जी. माछा उत्पादन हुन्छ ।

वनजंगल तथा वनसम्पदा

यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफलमा १२७६८२ हेक्टर जमीन वनक्षेत्रले ढाकेको छ । जिल्लामा पाईने प्रमुंख वनजन्य साधनहरुमा साल, सिसौ, सिमल आदी छन् । यहाँ एक राष्ट्रिय निकुन्ज छ ।

व्यापार तथा वाणीज्य

यस जिल्लाका प्रमुख बजार केन्द्रहरु राजापुर र गुलरीया हुन् । यस जिल्लाका प्रमुख निर्यातहरुमा धान, मकै, गहुँ, दालहरु, खोर्सानी, तोरीको तेल र घिऊ हुन् । राजापुर भन्सारबाट भारततिर रु.४४२३००० मुल्य बराबरको निर्यात र रु.३०६६१००० मुल्य बराबरको आयात भएको देखिन्छ ।

संस्थागत व्यवस्था

वित्तिय संस्थाहरु

जिल्लामा नेपाल बैंक लिमिटेड, राष्ट्रिय वाणीज्य बैंक र कृषि विकास बैंक विभिन्न उद्योगधन्धाका लागी कर्जा सुविधा प्रदान गर्दछन्।

शिक्षा

यस जिल्लामा जम्मा १६९ विद्यालयहरु छन्। जस्मा प्रा.वि १६९ , नि.मा.वि. ४८, र मा.वि. २१ छन्। विद्यार्थी संख्या प्रा.वि., नि.मा.वि. र मा.वि. मा क्रमशः ३७११६, ४९१६ र ४७६० रहेको छ।

स्वास्थ्य

जिल्लामा अस्पताल एक, र स्वास्थ्य चौकी ११ छन्। आयुर्वेदिक चिकित्सालय १ छन्। यहाँ पशु चिकित्सालय पनि रहेको छ।

विस्तृत तथ्यांक विवरण परिशिष्टमा दिईएको छ।

जिल्लाको पृष्ठभूमि

क्षेत्रफल

कैलाली जिल्ला सुदुर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा पर्ने सेती अञ्चलका जिल्लाहरुमध्येको तराइमा अवस्थित जिल्ला हो। यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफल ३२३५ वर्ग कि.मी. छ। यस जिल्लाको सदरमुकाम धनगढी हो।

राजनीतिक सिमाना

यस जिल्लाको राजनीतिक सिमाना पूर्वमा बर्दिया र सुर्खेत जिल्लाहरु, पश्चिममा कञ्चनपुर र डोटी जिल्लाहरु , उत्तरमा सुर्खेत र डोटी जिल्लाहरु र दक्षिणमा भारतको उत्तर प्रदेशसंग जोडिएको छ।

उचाई

यो जिल्ला समुद्र सतहबाट १७९ मीटर देखि १९५७ मीटर सम्मको उचाईमा अवस्थित छ।

नदीनाला

यस जिल्लाका प्रमुख नदीहरुमा कर्णाली, मोहना, पोथरीया, कर्राहा आदी हुन।

प्रमुख ताल तथा पोखरीहरु

यस जिल्लामा प्रमुख ताल तथा पोखरीहरुमा सैरपु दह, कमल पोखरी आदि छन्।

अवस्थिति

यो जिल्ला ८०°१५' पूर्व देखि ८१°१५' पूर्व देशान्तर र २८°२२' उत्तर देखि २९°०' उत्तर अक्षांश भित्र पर्दछ।

हावापानी

यहाँ उष्ण, समशीतोष्ण र शीतोष्ण गरि तीन प्रकारका हावापानीहरु पाईन्छ।

विकास समिति तथा नगरपालिका

यस जिल्लामा ४३ गाँउ विकास समिति एक नगरपालिका छन्।

डेमोग्राफी

२०४८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस जिल्लाको कुल जनसंख्या ४१७८९१ छ जसमा पुरुष २१०१२७ र महिला २०७७६४ छन्। यस जिल्लाको जनघनत्व १२९.२ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. छ। औसत परिवार आकार ६.९ छ। यहाँको वार्षिक जनसंख्या बृद्धि दर ..... प्रतिशत छ। यहाँको कुल जनसंख्यामा १३५४९० जनसंख्या आर्थिक रुपले कृयाशील छन्। औसत रुपले कृयाशील जनसंख्याकोको व्यावसायिक वर्गीकरण यस प्रकार छ।

विवरण	जम्मा
पेशेवर तथा प्राविधिक कामदार	१६४२
खेती तथा माछा मार्ने काममा संलग्न	१०८११९
प्रशासनिक कर्मचारी तथा कारिन्दा	१४०१
बिक्री सेवा तथा उत्पादन कार्यमा संलग्न	१९८३७
अन्य तथा नतोकिएको	४४९१
जम्मा	१३५४९०

भौतिक पूर्वाधार

सडक

यस जिल्लामा कालोपत्रे सडक ३० कि.मी., खण्डास्मित ६७ कि.मी. , माटे १०० कि.मी. र जम्मा १९७ कि.मी. छ।

ढुवानी सेवा

यो जिल्लाको धनगढी र टिकापुरमा गरि दुईवटा धाँसे विमानस्थलहरु छन् ,जस्मा वर्षभरी नै सफा मौसमको दिन विमानसेवा उपलब्ध छ।

संचार

टेलिफोन सेवा

यहाँ धनगढीमा २००० लाईन टेलिफोन, विद्युतीय आकाशवाणी पी.सी.ओ., एस.टि.डी. र आई.एस.डी. सेवा उपलब्ध छ।

हुलाक

यस जिल्लामा एउटा जिल्ला हुलाक ६ ईलाका हुलाक, १९ अतिरिक्त हुलाक ,६ धनादेश सेवा र १ वचत बैक सुविधा उपलब्ध छ।

प्राकृतिक साधन र श्रोत

कृषि

खाद्यान्न

यस जिल्लाको कुल ७३९८१ हेक्टर क्षेत्रफल मध्ये ४९९५३ हेक्टर जमीनमा खेतीपाती गरिएको छ। धान यस जिल्लाको मुख्य बाली हो। अन्य बालीहरु लगाईएका क्षेत्रफल र उत्पादन यस प्रकार छन्।

	बाली	क्षेत्रफल(हेक्टर)	उत्पादन(मे.ट.)
१	धान	५०५००	१०९६४०
२	गहुँ	१७१००	२३२५०
३	मकै	११५६०	१७९२०

पशुपालन

जिल्लामा पशुपालन व्यवसाय महत्वपूर्ण आर्थिक कृयाकलाप हो। पशुपालन व्यावसायबाट वार्षिक उत्पादनमा १००७४ मे.ट. दुध, २४८९ मे.ट. मासु, १६६७४ के.जी. ऊन तथा ५११००००० गोटा अण्डा र माछापालनबाट ८७४८० मे.ट. माछा उत्पादन भएको पाईन्छ।

वनजंगल तथा वनसम्पदा

यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफलमा ६९४९९ हेक्टर जमीन वनक्षेत्रले ढाकेको छ । जिल्लामा पाईने प्रमुख वनजन्य साधनहरुमा चाँप, सल्लो, बाँस, पिपल, सिमल, बेल, सिसौ, खयर, कर्मा, बाँझ, अस्ना, जामुन, उत्तिस, दार आदी छन् ।

व्यापार तथा वाणीज्य

यस जिल्लाका प्रमुख बजार केन्द्रहरु धनगढी, टिकापुर, मालाखेती, चौमाला, सेती, भोजनी, हंसुलिया, मुडा,अत्तरिया आदी हुन् ।

यस जिल्लका प्रमुख निर्यातहरुमा धान, तोरीको तेल, घिऊ, काठ, मकै, गहुँ, जडीबुटी, सुठो, दालहरु आदी हुन् ।

उद्योग

जिल्लाका प्रमुख उद्योगहरुमा ८९ वटा उद्योगहरुमा ३९३५ जना कामदारहरुले काम पाईरहेका छन् । छन् ।

संस्थागत व्यावस्था

वित्तिय संस्थाहरु

जिल्लामा नेपाल बैक लिमिटेड, राष्ट्रिय वाणीज्य बैक र कृषि विकास बैक विभिन्न उद्योगधन्धाका लागी कर्जा सुविधा प्रदान गर्दछन् ।

शिक्षा

यस जिल्लामा जम्मा २६७ विद्यालयहरु छन् । जस्मा प्रा.वि २६७, नि.मा.वि. ४७ , र मा.वि. २३ छन् । विद्यार्थी संख्या प्रा.वि., नि.मा.वि. र मा.वि. मा क्रमश ४५२५३ , ५५१४ र ४२६९ रहेको छ ।

स्वास्थ्य

जिल्लामा अस्पताल ३, र स्वास्थ्य चौकी ११ छन् । आयुर्वेदिक चिकित्सालय २ छन् । यहाँ पशु चिकित्सालय पनि रहेको छ ।

जिल्लाको पृष्ठभूमि

कञ्चनपुर जिल्ला सुदुर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा पर्ने महाकाली अञ्चलका ४ जिल्लाहरुमध्येको तराइमा अवस्थित जिल्ला हो । यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफल १६१० वर्ग कि.मी. छ । यस जिल्लाको सदरमुकाम महेन्द्रनगर हो ।

राजनीतिक सिमाना

यस जिल्लाको राजनीतिक सिमाना पूर्वमा कैलाली तथा डोटी जिल्ला तथा भारतको उत्तर प्रदेश प्रान्त ,पश्चिममा भारतको उत्तर प्रदेश प्रान्त, उत्तरमा दार्चुला जिल्ला र दक्षिणमा भारतको उत्तर प्रदेश प्रान्त संग जोडिएको छ ।

उचाई

यो जिल्ला समुद्र सतहबाट १७६ मीटर देखि १५८२ मीटर सम्मको उचाईमा अवस्थित छ ।

नदीनाला

यस जिल्लाका प्रमुख नदीहरुमा महाकाली, मोहना, स्याली, चौघर, वामनी, धनदा, चन्दर आदी हुन ।

प्रमुख ताल तथा पोखरीहरु

यहँका प्रमुख तालमा रानी ताल नै हो ।

अवस्थिति

यो जिल्ला ८०°३' पूर्व देखि ८०°३३' पूर्व देशान्तर र २८°३२' उत्तर देखि २९°८' उत्तर अक्षांश भित्र पर्दछ ।

हावापानी

यहँको हावापानीमा उष्ण तथा समशीतोष्ण प्रकारका हावापानी पाईन्छ ।

विकास समिति तथा नगरपालिका

यस जिल्लामा १९ वटा गाँउ विकास समिति १ नगरपालिका छन् ।

डेमोग्राफी

२०४८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार कञ्चनपुर जिल्लाको कुल जनसङ्ख्या २५७९०६ छ जसमा पुरुष १३००२३ र महिला १२७८८३ छन्। यस जिल्लाको जनघनत्व १६०.२ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. छ। औसत परिवार आकार ६.४ छ। यहाँको कुल जनसङ्ख्यामा ८९७९० जनसङ्ख्या आर्थिक रुपले कृयाशील छन्। औसत रुपले कृयाशील जनसङ्ख्याकोको व्यावसायिक वर्गीकरण यस प्रकार छ।

विवरण	जम्मा
पेशेवर तथा प्राविधिक कामदार	१३२५
खेती तथा माछा मार्ने काममा संलग्न	७६९३८
प्रशासनिक कर्मचारी तथा कारिन्दा	११६२
बिक्री सेवा तथा उत्पादन कार्यमा संलग्न	८८३३
अन्य तथा नतोकिएको	२३३२
कुल	८९७९०

भौतिक पूर्वाधार

सडक

यस जिल्लामा कालोपत्रे सडक ४१ कि.मी, खण्डास्मित १६ कि.मी. , माटे १५० कि.मी. र जम्मा २०७ कि.मी छ।

ढुवानी सेवा

यो जिल्लाको महेन्द्रनगरमा एक घाँसे विमानस्थल छ ,जस्मा वर्षभरी नै बन्द मनसुनको मौसममा विमानसेवा उपलब्ध छ।

संचार

टेलिफोन सेवा

यहाँ महेन्द्रनगरमामा ११०० लाईन टेलिफोन, पी.सी.ओ., एस.टि.डी. र आई.एस.डी. सेवा उपलब्ध छ ।

हुलाक

यस जिल्लामा एउटा जिल्ला हुलाक ५ ईलाका हुलाक, ११ अतिरिक्त हुलाक , ६ धनादेश सेवा र १ बचत बैक सुविधा उपलब्ध छ ।

प्राकृतिक साधन र श्रोत

कृषि

खाद्यान्न

यस जिल्लाको कुल ३५३८३ हेक्टर क्षेत्रफल मध्ये २७५४७ हेक्टर जमीनमा खेतीपाती गरिएको छ । धान यस जिल्लाको मुख्य बाली हो । अन्य बालीहरु लगाईएका क्षेत्रफल र उत्पादन यस प्रकार छन् ।

	बाली	क्षेत्रफल(हेक्टर)	उत्पादन(मे.ट.)
१.	धान	४३५००	१०२३५०
२.	गहुँ	१२१००	१९९६०
३.	मकै	११३००	१७२५०

पशुपालन

जिल्लामा पशुपालन व्यवसाय महत्वपूर्ण आर्थिक कृयाकलाप हो । पशुपालन व्यावसायबाट वार्षिक उत्पादनमा ८६३० मे.ट. दुध, १६३१ मे.ट. मासु, ७९४ के.जी. ऊन तथा ४११०००० गोटा अण्डा रहेको पाईन्छ । त्यस्तै यहाँ कुल ३१२३० के.जी. माछा उत्पादन हुन्छ ।

वनजंगल तथा वनसम्पदा

यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफलमा ५३३७१ हेक्टर जमीन वनक्षेत्रले ढाकेको छ। जिल्लामा पाईने प्रमुख वनजन्य साधनहरुमा सिमल, साल, बाँस, सिसौ, जामुन, अस्न, खयर, चिलाउने, बरकुल, सतता, बोटधँगरो आदी छन्। शाही शुक्ला फाँट राष्ट्रिय निकुन्ज यस जिल्लामा रहेको छ।

व्यापार तथा वाणीज्य

यस जिल्लाका प्रमुख बजार केन्द्रहरुमा महेन्द्रनगर नै हो। यस जिल्लका प्रमुख निर्यातहरुमा धाँन, चामल, तेलहन, गहुँ, जडीबुटी, घिऊ, दाल, मह आदी हुन्। यहाँको कञ्चनपुर भन्सारबाट भारत तर्फ १४४८७ मुल्य बराबरको निर्यात र ५५५७२ मुल्य बराबरको आयात हन्छ।

उद्योग

जिल्लामा ६६ उद्योगहरु संचालित छन्। यिनीहरुमा २५०२ कामदारहरु कार्यरत छन्।

संस्थागत व्यवस्था

वित्तिय संस्थाहरु

जिल्लामा नेपाल बैंक लिमिटेड, राष्ट्रिय वाणीज्य बैंक र कृषि विकास बैंक विभिन्न उद्योगधन्धाका लागी कर्जा सुविधा प्रदान गर्दछन्।

शिक्षा

यस जिल्लामा जम्मा १४३ विद्यालयहरु छन्। जस्मा प्रा.वि. १३९ नि.मा.वि. ३५ , र मा.वि. १९ छन्। विद्यार्थी संख्या प्रा.वि., नि.मा.वि. र मा.वि. मा क्रमशः ३७८८०, ५१८९ र ४०९९ रहेको छ।

स्वास्थ्य

जिल्लामा एक अञ्चल अस्पताल र स्वास्थ्य चौकी १० छन्। आयुर्वेदिक चिकित्सालय १ छन्। यहाँ पशु चिकित्सालय पनि रहेको छ।

मनाउ गाँउ विकास समिति : स्थलगत विवरण

मनाउ गा.वि.स. बर्दिया जिल्लाको तुलनात्मक रुपमा पिछाडिएको गा.वि.स. हो । यो गा.वि.स. जिल्ला सदरमुकाम गुलरीयाबाट ३०–३५ कि.मी. र जिल्लाको प्रमुख व्यापारिक केन्द्र राजापुरबाट ८–१० कि. मी. दूरीमा रहेको छ । यस गा.वि.स.को आसपासमा एकातिर कर्णाली नदीको एउटा शाखा रहेको छ भने अर्कोतिर खैरीचन्दनपुर, लुहाघाट, नौरंगा, नारायणपुर गा.वि.स. रहेका छन् ।

यस गा.वि.स.को जनसंख्या राष्ट्रिय जनगणना २०४८ को आधारमा ५७४१ रहेको छ । जसमा २८७० पुरुष र २८७१ महिला छन । जम्मा घर धुरी ८३३ छन । गा.वि.स. कार्यालयबाट प्राप्त जानकारी अनुसार त्यहाको गा.वि.स. को जनसंख्या ४२०० रहेको बुझिन्छ । जसमध्ये २५–३० प्रतिशत कमैयाहरु र ५०–६० जना त पूर्णत बँधुवा रहेको बुझिन्छ ।

यस इलाकाको जमिन सामान्यत खेतीयोग्य छ । समथर मैदान जसमा सिंचाईको सुविधा छैन । तुलनात्मक रुपमा उब्जनी कम छैन बढी नै छ । यस गा.वि.स. भित्र त्यस्तो खास वनजंगल नभएपनि कर्णाली पारी शाही बर्दिया वन्यजन्तु आरक्ष रहेको छ । यहाँ वर्षाकाल जेष्ठ देखि भाद्र सम्म नै रहेको बुझिन्छ । हिँउदमा पनि केही वर्षा हुने गरेको सुनिन्छ ।

अन्नखेती, पशुपालन यहाँका मुख्य पेशाहरु हुन । समुदायका अत्यधिक जनसंख्या अन्नखेतीमा नै सलग्न छन् । जनसंखायाको केहि प्रतिशत गैह्र कृषि पेशा जस्तै कलकारखाना आदीमा संलग्न देखिन्छन् । प्रत्येक घरधूरीको यी माथीका पेशामा संलग्नता भएता पनि समुदायका कृषकहरुको तीन मुख्य पेशागत विभाजन स्पष्ट देखिन्छ । समुदायको एउटा वर्ग जसले कमैयाहरुलाई अह्राएर उनीहरुको निर्भरतामा आफनो काम गर्ने गरेको छ ,त्यस्तै अर्को साना किसानहरु आफनो काम आफै गर्छन भने बाँकी कमैयाहरु (बँधुवा मजदूर) केवल मालिकको काममा नै जीवन व्यतित गर्दछन् ।

यस गा.वि.स. मा सागसब्जी उब्जाउने , फलफूल खेती र माछापालनले नयाँ रोजगारीको अवसर प्रदान गर्न सक्ने देखिन्छ । डकर्मी तथा सिकर्मीको पनि गाँउमा आवश्यकता भएको देखिन्छ ।

यहाँ ५ प्रा. वि. र एउटा नि. मा. वि. विद्यालयहरु छन्। एक हेल्थपोष्ट, एक सहकारी केन्द्र पनि यस गाँउमा छन्। जसबाट जनताहरुले न्यूनतम शिक्षाको साथसाथै आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको अवसर प्राप्त गरिरहेका छन्। यहाँ मल बीऊको बजार ग्रामीण स्तरमा उपलब्ध छ। कर्जा सुविधाका लागी स्थानीय जनता राजापुर जानु पर्दछ।

यस गा.वि.स.मा कनै ठुला, मझौला, तथा साना उद्योगहरु रहेको देखिदैन। केवल ६ वटा कुटानी पिसानी मिलहरु घरेलु स्तरमा चलिरहेका छन्। जसमा १–१ मालिक र ४–५ कमैया गरि जम्मा ३०–३५ जना स्थानीय जनताले रोजगारी पाईरहेका छन्। विगत दुई वर्षमा यहाँ कुनै पनि घरेलु तथा अन्य उद्योगहरु खुलेका पाईदैनन्।

यस गा.वि.स. मा जिल्ला विकास समिति तथा अन्य गैर सरकारी तथा बैदेशिक दात्री संस्थाहरुले कुनै आर्थिक कार्यक्रम चलाएको देखिदैन। यस गा.वि.स. मा माटे सडक बाहेक ग्राभेल्ड सडक सम्म पनि देखिदैन। खानेपानी योजना अर्न्तगत आ.व. २०४९/०५० मा गा.वि.स. ले ५०– ६० पानी तान्ने कल वितरण गरेको देखिन्छ।

यस गा.वि.स.मा करिब ९९ प्रतिशत जनसंख्या धानखेतीमा संलग्न देखिन्छन्। जसबाट उत्पादित धान थोक व्यापारी मार्फत बिक्री गरिने गरिन्छ। कँही कँही खुद्रा धान पनि बिक्री गरिन्छ। सरकारी सहकारी संस्था मार्फत बिक्री भएको पाईदैन। गहुँ, तोरी पनि धान उब्जने ठाँउमा दुईमध्ये एक लगाइने गरिन्छ। यिनीहरुको बिक्रीवितरण स्थानीय स्तरका थोक तथा खुद्रा व्यापारी मार्फत नै गरिन्छ। भैसी, सुंगुर, कुखुरा, गाई, गोरु, बाख्रा र भेडामध्ये कुनै न कुनै चीज करिब ९९ प्रतिशत जनताले पालेको पाइयो। तर एक प्रतिशत थारु कमैयाहरुले केहीपनि पालेको देखिदैनथे। तर कमैयाहरुमध्ये धरैजसोले मालिकको सुगुर वा वस्तुभाउहरु ल्याएर पालेको हुनाले त्यसबाट हुने आम्दानीको सानो अंशमात्र प्राप्त गर्न सकेको देखिन्छ। गाई भैसीबाट प्राप्त हुने दूध किसानहरु केही मात्रामा स्थानीय मानिसहरुको आवतजावत हुने गौंडामा राखिएका चिया पसलहरुमा पु–याएर बेच्ने गरेको देखिन्छ। तर बजारको अनिश्चतताले गर्दा गाई भैसी पालनमा उत्साहजनक स्थिति देखिदैन। यस गा.वि.स.को उत्तरी भेगमा गाई, भैसीको लागी न्यूनतम चरनको सुविधा भएको बुझिन्छ , तर उत्पादित दुधहरुको स्थानीय तवरमा बजारको व्यवस्था हुन जरुरी देखिन्छ। यदि यातायातको सुविधा हुदो हो त सुर्खेतबाट दूध संकलन गरेर दूग्ध विकास संस्थानको डिपोले काठमाण्डौ ल्याए जस्तै त्यहाबाट पनि सो व्यवस्था गर्न सकिन्छ। या त सो दूधलाई स्थानीय तवरमा घिऊ , खुवा, चिज, मख्खन बनाई उपयुक्त शहरमा लग्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ।

सुंगुर पालनमा स्थानीय थारु तथा जनजातीहरुको चाख रहेको देखिन्छ। सुगुर पालनका लागी स्थानीय स्तरमा नै त्यसको लागी दाना, भुस, पोगटा धान प्रसस्त मात्रामा पाउन सकिन्छ भने थारुहरुको प्राचिन संस्कार देखि नै सुंगुर पाल्ने गरेको देखिन्छ। सुगुंर थारु तथा अन्य जनजातीले चाडवाड देखि लिएर बेला बखतमा खाने गर्दछन्। स्थानीय स्तरमा पालिएका सुंगुरहरु स्थानीय स्तरमा नै बिक्री भएको देखिन्छ। यस व्यवसायको प्रर्बद्धन गर्न सके नजिकमा रहेका मुख्य बजारहरु नेपालगन्ज, गुलरिया, राजापुरमा प्रसस्त खपत हुने देखिन्छ। एक स्थानीय मासु व्यापारीका अनुसार नेपालगन्जमा दिनको १००–१५० सुंगुरहरु खपत गर्न सकिन्छ। यदि आपूर्ति बढाउने हो भने सो माग अझ बढ्न सक्छ।

कुखुरा प्राय एक दुई अध्यात्मिक धर्ममा विश्वास राख्ने तागाधारी बाहेक सबैले पालेको देखिन्छ। कुखुरा, कुखुराको फुलको बजार स्थानीय स्तरमा नै पनि पर्याप्त भएको , माग बमोजिम आपूर्ति हुन सकेको देखिन्छ। यस गा.वि.स.मा सागसब्जी खेती व्यक्तिगत उपयोगका लागी गरेको देखिन्छ। साना किसानको लागी सागसब्जी लगाउन कुनै प्रोत्साहन छैन। अझ बँधुवा मजदूर कमैयाले सागसब्जी लगाउन चाहदैनन्। कहिलेकाही उपभोग गर्न पाए भने उनीहरु भाग्यमानी बन्दछन्। यातायातको सुविधा दिई त्यँहा उत्पादित सागसब्जीलाई अन्य व्यापारिक केन्द्रमा पु-याउने हो भने त्यसबाट खाद्यान्न वालीको तुलनामा बढी आम्दानी हुने परिकल्पना गर्न सकिन्छ। आलु स्थानीय धनी तथा साना किसानहरुले प्रशस्त खेती गरेको र आलु प्रशस्त उत्पादन भईरहेको देखिन्छ। तर सो आलुको लागी कोल्ड स्टोरेजको अभावले स्थानीय थोक विक्रतालाई नै शहरी मूल्यको तुलनामा आधाभन्दा कम मूल्यमा बिक्री गर्ने गरिएको बुझिन्छ। नेपालगन्जमा एक कोल्ड स्टोरेज भएको र त्यसको क्षमता पनि भारतीय कोल्ड स्टोरेजको भन्दा कम भएको , त्यसमा सामान राखेको भाडा झण्डै दोब्बर रहेको देखिन्छ। जसबाट भारतको रुपेडिया , नानकपाराको बजारबाट आएको आलुको मूल्य संग नेपालको आलुको मूल्यले प्रतिस्पर्धा गर्न गाह्रो परेको देखिन्छ। यस गा.वि.स.मा माछापालन र फलफूल खेती केवल २–४ धनी किसानहरुले मात्र गरेको देखिन्छ। फलफूल तथा माछा स्थानीय समुदायमा नै बिक्री भएको देखिन्छ। स्थानीय आपूर्ति आँप, लिची, केरा जस्ता फलफूलहरुको हुन सकेको छैन। अत: दक्ष कृषि विज्ञको योजनामा फलफूल खेती गर्न सकेमा त्यसबाट थप रोजगारी उपलव्ध गराउन सकिने देखिन्छ। यस गा.वि.स.मा वनजंगल पेशाको रुपमा हैन ,पर्यावरण जोगाउने उदेश्यले स्थानीय युवाहरुको सक्रितामा नगण्य मात्रामा भएपनि बृक्षारोपण गरिएको पाईन्छ। यस गा.वि.स.मा बसाई सरी आएका केही श्रमिकहरु रहेका छन् त्यस्तै यो गा.वि.स.बाट पनि एक दुई घर कमैयाहरु अन्य गा.वि.स.मा बसाई सरी काम गर्न थालेका छन्।

यहाँका साना किसान तथा कमैयाहरुका सन्तानहरु रोजगारी खोज्ने क्रममा विशेषत भारतको विहार राज्यको नेपालसग गासिएको सिमानाका गाँउहरुमा ज्यालामा खेती सम्बन्धी काम , भारी बोक्ने काम, कोही कोही नेपालको सडक योजनाहरुमा सडक खन्ने मजदूरको रुपमा काम गर्न गएको देखिन्छ । जसबाट कोही कोही कमैयाले वार्षिक ४ ५ हजार रुपैया ल्याएर सौकी तिरेर आफनो कमैया सन्तानलाई स्वतन्त्र बनाउने गरेको तर धेरैजसोले नेपालमा आई मोजमज्जा जाँड रक्सीमा नै सो रकम सिध्याउने गरेको बुझिन्छ । यस गा.वि.स.का कोही कोही कमैयाहरु आफनो सौकी अति नै धेरै भएको र मालिकको निगरानीमा बस्न अति नै कष्टदायक भईसकेको कारणबाट सो मालिकको घरबाट भागेर भारत गएका थिए । नेपालका मालिकले ती कमैयालाई भारतमा गएर सकेसम्म खोजे , कही पनि पत्ता लगाउन सकेनन् । अन्तत मालिक आफै सो वर्ष विना कमैया स्थानीय ज्यालादारी श्रमिकबाट खेती सिध्याए । तर एक डेढ वर्ष पछि ती कमैया भारतमा काम नपाएर अथवा नेपालको मालिक कहाँ भन्दा बढी कष्टप्रद काम गर्नुपर्ने भएकोले हो पहिलेकै मालिकका घरमा फर्किए । उनीहरुको आन्तरिक मनसाय अन्य कुनै मालिककहाँ सौकी विहीन भएर बस्ने थियो । तर त्यो पहिलेको मालिकको डरले उनीहरु त्यही फर्किए । अहिले उनीहरुको अवस्था पहिलेको भन्दा अझ कष्टप्रद छ । पशुभन्दा तल्लो तहमा व्यवहार गरिन्छ । त्यो पनि सहनु परेको छ । माघीमा समेत उनीहरु आफनो अधिकार माग्ने हिम्मत गर्न सक्दैनन् ।

यस गा.वि.स.र यसका आसपासमा एक नदी त्यसको बगरमा प्रशस्त ढुंगा र बालुवा , थोरै मात्रामा जंगल तथा बाँस , नजिकैको बर्दिया बन्य जन्तु आरक्ष्यमा बाबियो, दुईवटा माछापालन योग्य तर माछापालन नगरिएका पोखरीहरु रहेका छन् । नदीको बगरमा रहेको ढुंगा बालुवा नगण्य रुपमा गा.वि.स.लाई बुझाएर, पानी प्राप्त गर्न सकिन्छ भने बाबियोको लागी आरक्ष गएर ल्याउनु पर्दछ जस्का लागी आरक्षसंग सम्बन्धीत कर्मचारीहरुको अनुमति आवश्यक छ । बाँस प्रति गोटाको रु.३०।– पर्दछ । जंगल गा.वि.स. भित्रको आफना घर जग्गाभित्रको उपभोग गर्न सकिन्छ ।

गा.वि.स. भित्र बढ्दै गएको कालिगढी पेशामा सिकर्मी , डुगा चलाउने, डकर्मी , डाली ढकी बनाउने, जाली बुन्ने, माछा मार्ने पेशाहरु सहायक व्यावसायिक सेवाहरुको रुपमा लिईने गरेको देखिन्छ । तर पूर्णत : यसै पेशामा जीवन धान्ने भने नगण्य देखिन्छन् । यस भन्दा बाहेक अन्य हजाम, सूचिकार जस्ता आधारभूत सेवाहरुलाई व्यापारिक ढगले परिकल्पना गर्न गाह्रो पर्दछ । आफूलाई चाहिने यी सेवाहरु जो सग तुलनात्मक सौख छ भने नजिकको शहर राजापुर वा गुलरिया गएर सो सेवा प्राप्त गर्न सक्दछन् । जस्ले सो सेवा उपभोग गर्न सक्दैन, उनीहरुलाई यसको कुनै वास्ता हुदैन । अत यहाँ प्रबर्द्धन गर्न सक्ने सीपमा फर्निचर बनाउने, डुगा बनाउने , डाली ढकी बनाउने, जाल बुन्ने, माछा मार्ने, फलाम पिट्ने, कृषि औजार बनाउने देखिन्छ । तर

यी पेशाहरु पनि गा.वि.स.को निर्भरतामा शिल्पकार बाँच्न भने मुश्किल पर्छ। व्यापारिक तरिकाबाट बनार प्रबर्द्धन गर्न सके मात्र सो हुन सक्छ।

कतिपय शिल्पकारहरुलाई आफनो शीपबाट आर्जित कमाइ कृषि मजदूरीबाट प्राप्त हुने कमाइको तुलनामा पनि थोरै हुनाले सो सीपको निर्भरता र निरन्तरतामा नै प्रश्न चिन्ह खडा भएको देखिन्छ । उदाहरणको लागी यो गाँउमा एउटा बाँसको मूल्य रु.३०।– पर्दछ। रु.३०।– मा एउटा बाँस किनेर चोया काड्न एक दिन अनि नांग्लो बन्न १ दिन गरि दुई दिन लगाएर सिर्फ २ नांग्लो मुश्किलले १ व्यक्तिले तयार पार्न सक्छ। जस्को स्थानीय मूल्य रु.८०।– पर्दछ , शहरको मूल्य पनि रु.५०।–का दरले रु.१००।– पर्दछ । अझ त्यसमा पनि रंगिन बनाउन थप पैसा खर्च गर्नु पर्दछ । यसको सट्टामा डोटी या डडेल्धुरामा एक बाँसको केवल रु २।–पर्ने भएकोले सोको कच्चा पदार्थको मूल्यको कारणबाट कम मूल्य पर्न जान्छ। यहि बिवरण फर्निचर, ढकी तथा सीपसंग सम्बन्धीत तयारी सामाग्रीहरुमा दोहोरिन्छ।

स्थानीय सम्पन्न बासिन्दाहरुको मागको सर्वेक्षण गर्दा उनीहरुको दैनिक आवश्यकताको परिपूर्ति यथासम्भव स्वाभलम्बी रहेको देखिन्छ। खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुन्छन्। तरकारी तथा अन्य फलफूल जे जति उपलव्ध हुन सक्छ, सो अनुसार नै उपभोग गर्ने गरेको बुझिन्छ। दैनिक आवश्यकता पर्ने साना शहरबाट निर्यात गर्नुपर्ने सामानहरु जस्तै सलाई , कपि , कलम जस्ता सामानहरु स्थानिय गा.वि.स.मा नै १–२ साना पसलमा उपलव्ध छ। यस बाहेक चाहिने चिनी, मट्टितेल, लत्ता कपडा, औषधी, नून, चिया, चुरोट जस्ता सामान बहुसंख्यक बासिन्दाहरुले बलौरी या रुपेडिया (भारत) बाट आपूर्ति गर्ने गरेको बुझिन्छ। स्थानीय स्तरमा नै सो सामान उपलव्ध भए पनि तुलनात्मक मूल्य बढी पर्ने भएकोले सस्तै भएपनि जनविश्वासमा महंगो पर्छ भन्ने भावना पहिलेदेखि नै विकास भईसकेको कारणले सो परिस्थितिमा सुधार ल्याएर रोजगारीमा विकास गर्नु अप्ठ्यारो देखिन्छ।

यो गा.वि.स.को ५७४१ जनसंख्या मध्ये २६७८ (४७ प्रतिशत) जनसंख्या आर्थिक रुपले सक्रिय र ३०६९ (५३ प्रतिशत)जनसंख्या आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । यस गा.वि.स.मा जम्मा२०६० (३२ प्रतिशत) थारु जातीका मानिसहरु रहेका छन् । तिनीहरुमध्ये १४०६ (६८ प्रतिशत) आर्थिक रुपले सक्रिय र ६८४ (३२ प्रतिशत) आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या मध्ये (प्रतिशत) साक्षर देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गिकरणमा सबैभन्दा बढी प्रतिशत कृषि तथा माछापालनमा संलग्न कामदार भएको देखिन्छ । जसमा थारुहरुको संलग्नता ७२० रहेको छ । अनुमानित कमैया जनसंख्या कृषि तथा माछापालनमा आधारित थारु जनसंख्याको ७५% अर्थात ५४० जनसंख्या देखिन्छ ।

आर्थिक रुपले सक्रिय तथा निष्क्रिय जनसंख्या (२०४८)

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
आर्थिक रुपले सक्रिय	-		२६७८	७२०	६८६	१४०६
आर्थिक रुपले निष्क्रिय				३३०	३५४	६८४

आर्थिक रुपले सक्रिय गा.वि.स. जनसंख्याको रोजगारी स्थिति (२०४८)

विवरण	पुरुष	महिला	जम्मा
काम दिने	.....	.....	.....
काम गर्ने	१९	८	२७
स्वयं रोजगार	१२२६	१०१८	२२४४
अवैतनिक पारिवारिक कामदार	१३	२२	३५
नतोकिएको	.....	.....	.....

आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गीकरण

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषि वन तथा माछापालन				७१८	२	७२०
उत्पादनशील व्यवसाय				---	--	--
वाणिज्य व्यापार				---	---	---

वित्त र व्यवसाय सेवा	---	---	--
अन्य (व्यक्तिगत तथा संचार सेवा)	२	---	२

गा.वि.स. अर्न्तगत आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य व्यावसायिक समूह

विवरण	जम्मा			थारु
	पुरुष	महिला	जम्मा	
पेशेवर तथा प्राविधक कामदार	५	---	५	---
खेती तथा माछा मार्ने काममा संलग्न	१२४३	१०४४	२२८७	१४०४
प्रशासनिक कर्मचारी तथा कारिन्दा	---	---	---	---
बिक्री सेवा तथा उत्पादन कार्यमा संलग्न	४	१	५	---
अन्य	१	---	१	---
नतोकिएको	---	---	---	---

गत १२ महिनामा औसत कामको अवधी (२०४८)

अवधी	पुरुष	महिला	जम्मा
०– ३ महिना	---	---	---
३– ५ महिना	२	---	२
६– ७ महिना	२२९	१६०	३८९
८– महिना	१०२७	८८८	१९१५

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०४८, केन्द्रिय तथ्यांक विभाग ।

खैरीचन्दनपूर गाँउ विकास समिति : स्थलगत विवरण

खैरीचन्दनपूर गा.वि.स. बर्दिया जिल्लाको तुलनात्मक रुपमा पिछाडिएको गा.वि.स. हो । यो गा.वि.स. जिल्ला सदरमुकाम गुलरियाबाट ३५–४० कि. मी. र जिल्लाको प्रमुख व्यापारिक केन्द्र राजापुरबाट ७–८ कि. मी. दूरीमा रहेको छ । यस गा.वि.स. को आसपासमा एकातिर कर्णाली नदीको एउटा शाखा रहेको छ भने अर्कोतिर मनाउ, लुहाघाट , नाँरगा, नारायणपुर गा.वि.स. रहेका छन् ।

यस गा.वि.स. को जनसंख्या राष्ट्रिय जनगणना २०४८ को आधारमा ५३०३ रहेको छ । जसमा पुरुष २६८२ र महिला २६२१ रहेका छन् । जम्मा घरधूरी ६५६ छन । जसमध्ये २५–३० प्रतिशत कमैया रहेको बुझिन्छ ।

यस गा.वि.स. को जमिन सामान्यतः खेतीयोग्य छ । समथर मैदान जसमा सिंचाईको सुविधा छ । तुलनत्मक रुपमा उब्जनी कम छैन बढी नै छ । यस गा.वि.स भित्र त्यस्तो खास वनजंगल नभएपनि कर्णाली पारी शाही बर्दिया वन्यजन्तु आरक्ष रहेको छ । यहाँ वर्षाकाल जेष्ठ देखि भाद्र सम्म नै रहेको बुझिन्छ । हिँउदमा पनि केही वर्षा हुने गरेको सुनिन्छ ।

अन्नखेती,पशुपालन यहाँका मुख्य पेशाहरु हुन । समुदायका अत्यधिक जनसंख्या अन्नखेतीमा नै सलग्न छन् । जनसंख्याको केहि प्रतिशत गैह्र कृषि पेशा जस्तै कलकारखाना आदीमा संलग्न देखिन्छन् । प्रत्येक घरधूरीको यी माथी का पेशामा संलग्नता देखिएता पनि समुदायका कृषकहरुको तीन मुख्य पेशागत विभाजन स्पष्ट देखिन्छ । समुदायको एउटा वर्ग जसले कमैयाहरुलाई अघ्राएर उनीहरुको निर्भरतामा आफनो काम गर्ने गरेको छ , त्यस्तै अर्को साना किसानहरु आफ्नो काम आफै गर्छन भने बाँकी कमैयाहरु (बँधुवा मजदूर) केवल मालिकको काममा नै जीवन व्यतित गर्दछन् ।

यस गा.वि.स. मा सागसब्जी उब्जाउने , फलफूल खेती र माछापालन ले नयाँ रोजगारीको अवसर प्रदान गर्न सक्ने देखिन्छ । डकर्मी तथा सिकर्मीको पनि गाँउमा आवश्यकता परेको देखिन्छ ।

यहाँ ७ प्रा. वि. ४ नि. मा. वि. र एउटा मा. वि. विद्यालयहरु छन् । जसबाट जनताहरुले न्यूनतम शिक्षाको अवसर प्राप्त गरिरहेका छन् । यहाँ मल बीऊ को बजार ग्रामीण स्तरमा उपलब्ध छ । कर्जा सुविधाका लागी स्थानीय जनता राजापुर जानु पर्दछ । यहाँ स्वास्थ्य चौकी र जे. टि. ए . को सेवा उपलब्ध छ ।

यस गा.वि.स. मा एउटा सिमेन्ट टाइल उद्योग बाहेक कनै ठुला, मझौला, तथा साना उद्योगहरु रहेको देखिंदैन । केवल ६ वटा कुटानी पिसानी मिलहरु घरेलु स्तरमा चलिरहेका छन् । जसमा १,१ मालिक र ४,५ कमैया गरि जम्मा ३०– ३५ जना स्थानीय जनताले रोजगारी पाईरहेका छन् । विगत दुई वर्षमा यहाँ कुनै पनि घरेलु तथा अन्य उद्योगहरु खुलेका पाईंदैनन् ।

यस गा.वि.स. मा जिल्ला विकास समिति तथा अन्य गैर सरकारी तथा बैदेशिक दात्री सस्थाहरुले कुनै आर्थिक कार्यक्रम चलाएको देखिदैन । यस गा.वि.स. मा माटे सडक बाहेक ग्राभेल्ड सडक सम्म पनि देखिदैन । खानेपानी योजना अर्न्तगत आ.व २०४९ । ०५० मा गा.वि.स. ले ५०– ६० पानी तान्ने कल वितरण गरेको देखिन्छ । जसबाट केवल थोरै जनसंख्या मात्र लाभान्वित भएका छन् र धेरै निम्न आयस्तर भएका कृषक र कमैया र स्वतन्त्र गैर कृषि पेशामा जीवन गुजार्नेहरु नदीकै पानीको भर परिरहेका पाईन्छन् ।

यस गा.वि.स.मा करिब ९९ प्रतिशत जनसख्या धानखेतीमा संलग्न देखिन्छन् । जसबाट उत्पादित धान थोक व्यापारी मार्फत बिक्री गरिने गरिन्छ । कहिं कहिं खुद्रा धान पनि बिक्री गरिन्छ । सरकारी सहकारी संस्था मार्फत बिक्री भएको पाईंदैन ।गहुँ,तोरी पनि धान उब्जने ठाँउमा दुईमध्ये एक लगाइने गरिन्छ । यिनीहरुको बिक्रीवितरण स्थानीय स्तरका थोक तथा खुद्रा व्यापारी मार्फत नै गरिन्छ । भैंसी, सुगुर, कुखुरा,गाई,गोरु,बाख्रा र भेडामध्ये कुनै न कुनै चीज करिब ९९ प्रतिशत जनताले पालेको पाइयो । तर एक प्रतिशत थारु कमैयाहरुले केहीपनि पालेको देखिदैनथे । तर कमैयाहरुमध्ये धरैजसोले मालिकको सुगुर वा वस्तुभाउहरु ल्याएर पालेको हुनाले त्यसबाट हुने आम्दानीको सानो अंशमात्र प्राप्त गर्न सकेको देखिन्छ । गाई भैंसीबाट प्राप्त हुने दूध किसानहरु केही मात्रामा स्थानीय मानिसहरुको आवतजावत हुने गौडामा राखिएका चिया पसलहरुमा पु-याएर बेच्ने गरेको देखिन्छ । तर बजारको अनिश्चततताले गर्दा गाई भैंसी पालनमा उत्साहजनक स्थिति देखिदैन । यदि यातायातको सुविधा हुदो हो त सुर्खेतबाट दूध संकलन गरेर दूग्ध विकास सस्थानको डिपोले काठमाण्डौ ल्याए जस्तै त्यहाबाट पनि सो व्यवस्था गर्न सकिन्छ । यात सो दूधलाई स्थानीय तवरमा घिऊ , खुवा, चिज, मख्खन बनाई उपयुक्त शहरमा लग्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सुंगुर पालनमा स्थानीय थारु तथा जनजातीहरुको चाख रहेको देखिन्छ । सुंगुर पालनका लागी स्थानीय स्तरमा नै त्यसको लागी दाना, भुस, पोगटा धान प्रसस्त मात्रामा पाउन सकिन्छ भने थारुहरुको प्राचिन संस्कार देखिनै सुंगुर पाल्ने गरेको देखिन्छ । सुगुंर थारु तथा अन्य जनजातीले चाडवाड देखि लिएर बेला बखतमा खाने गर्दछन् । स्थानीय स्तरमा पालिएका सुंगुरहरु स्थानीय स्तरमा नै बिक्री भएको देखिन्छ । यस व्यवसायको प्रर्बद्धन गर्न सके नजिकमा रहेका मुख्य बजारहरु नेपालगन्ज, गुलरिया, राजापुरमा प्रसस्त खपत हुने देखिन्छ । एक स्थानीय मासु व्यापारीका अनुसार नेपालगन्जमा दिनको १००–१५० सुंगुरहरु खपत गर्न सकिन्छ । यदि आपूर्ति बढाउने हो भने सो माग अझ बढ्न सक्छ ।

कुखुरा प्राय एक दुई अध्यात्मिक धर्ममा विश्वास राख्ने तागाधारी बाहेक सबैले पालेको देखिन्छ । कुखुरा, कुखुराको फुलको बजार स्थानीय स्तरमा नै पनि पर्याप्त भएको , माग बमोजिम आपूर्ति हुन नसकेको देखिन्छ । यस गा.वि.स.मा सागसब्जी खेती व्यक्तिगत उपयोगका लागी गरेको पाईन्छ । साना किसानको लागी सागसब्जी लगाउन कुनै प्रोत्साहन छैन । अझ बँधुवा मजदूर कमैयाले सागसब्जी लगाउन चाहंदैनन् । कहिलेकाही उपभोग गर्न पाए भने उनीहरु भाग्यमानी बन्दछन् । यातायातको सुविधा दिई त्यँहा उत्पादित सागसब्जीलाई अन्य व्यापारिक केन्द्रमा पु-याउने हो भने त्यसबाट खाद्यान्न वालीको तुलनामा बढी आम्दानी हुने देखिन्छ । आलु स्थानीय धनी तथा साना किसानहरुले प्रशस्त खेती गरेका र आलु प्रशस्त उत्पादन भईरहेको देखिन्छ । तर सो आलुको लागी कोल्ड स्टोरेजको अभावले स्थानीय थोक विक्रतालाई नै शहरी मूल्यको तुलनामा आधाभन्दा कम मूल्यमा बिक्री गर्न गरिएको बुझिन्छ । नेपालगन्जमा एक कोल्ड स्टोरेज भएको र त्यसको क्षमता पनि भारतीय कोल्ड स्टोरेजको भन्दा कम भएको , त्यसमा सामान राखेको भाडा झण्डै दोब्बर रहेको देखिन्छ । जसबाट भारतको रुपेडिया , नानकपाराको बजारबाट आएको आलुको मूल्य संग नेपालको आलुको मूल्यले प्रतिस्पर्धा गर्न गाह्रो परेको देखिन्छ । यस गा.वि.स.मा माछापालन र फलफूल खेती केवल २–४ धनी किसानहरुले मात्र गरेको देखिन्छ । फलफूल तथा माछा स्थानीय समुदायमा नै बिक्री भएको देखिन्छ । स्थानीय आपूर्ति आँप, लिची, केरा जस्ता फलफूलहरुको हुन सकेको छैन । अत दक्ष कृषि विज्ञको योजनामा फलफूल खेती गर्न सकेमा त्यसबाट थप रोजगारी उपलव्ध गराउन सकिने देखिन्छ । यस गा.वि.स.मा वनजंगल पेशाको रुपमा हैन , पर्यावरण जोगाउने उद्देश्यले स्थानीय युवाहरुको सक्रितामा नगण्य मात्रामा भएपनि बृक्षारोपण गरिएको देखिन्छ । यस गा.वि.स.मा केही बसाई सरी आएका श्रमिकहरु रहेका छन् त्यस्तै यो गा.वि.स.बाट पनि एक दुई घर कमैयाहरु अन्य गा.वि.स.मा बसाई सरी काम गर्न थालेका छन् ।

यहाँका साना किसान तथा कमैयाहरुका सन्तानहरु रोजगारी खोज्ने क्रममा विशेषत भारतको विहार राज्यको नेपालसंग गासिएको सिमानाका गाँउहरुमा ज्यालामा खेती सम्बन्धी काम , भारी बोक्ने काम, कोही कोही नेपालको सडक योजनाहरुमा सडक खन्ने मजदूरको रुपमा काम गर्न गएको देखिन्छ । जसबाट कोही कोही कमैयाले वार्षिक ४ ५ हजार रुपैया ल्याएर सौकी तिरेर आफनो कमैया सन्तानलाई स्वतन्त्र बनाउने गरेको तर धेरैजसोले मोजमज्जा जाँड रक्सीमा नै सो रकम सिध्याउने गरेको बुझिन्छ । यस गा.वि.स.का कोही कोही कमैयाहरु आफनो सौकी अति नै धेरै भएको र मालिकको निगरानीमा बस्न अति नै कष्टदायक भईसकेको कारणबाट सो मालिकको घरबाट भागेर भारत गएका थिए । नेपालका मालिकले ती कमैयालाई सकेसम्म खोजे , कही पनि पत्ता लगाउन सकेनन् । अन्ततः मालिक आफै पनि उदासीन भएर सो वर्ष विना कमैया स्थानीय ज्यालादारी श्रमिकबाट खेती सिध्याए । तर एक डेढ वर्ष पछि ती कमैया भारतमा काम नपाएर अथवा नेपालको मालिक कहाँ भन्दा बढी कष्टप्रद काम गर्नुपर्ने भएकोले हो पहिलेकै मालिकका घरमा फर्किए । उनीहरुको आन्तरिक मनसाय अन्य कुनै मालिककहाँ सौकी विहीन भएर बस्ने थियो । तर त्यो पहिलेको मालिकको डरले उनीहरु त्यही फर्किए । अहिले उनीहरुको अवस्था पहिलेको भन्दा अझ कष्टप्रद छ । पशुभन्दा तल्लो तहमा व्यावहार गरिन्छ । त्यो पनि सहनु परेको छ । माधीमा समेत उनीहरु आफनो अधिकार माग्ने हिम्मत गर्न सक्दैनन् ।

यस गा.वि.स.र यसका आसपासमा एक नदी त्यसको बगरमा प्रशस्त ढुंगा र बालुवा , थोरै मात्रामा जंगल तथा बाँस , नजिकैको बर्दिया बन्य जन्तु आरक्ष्यमा बाबियो, पाँचवटा माछापालनयोग्य तर माछापालन नगरिएका पोखरीहरु रहेका छन् । नदीको बगरमा रहेको ढुंगा बालुवा नगण्य रुपमा गा.वि.स.लाई बुझाएर पानी सित्ते प्राप्त गर्न सकिन्छ भने बावियोको लागी आरक्ष गएर ल्याउनु पर्दछ । जस्का लागी आरक्षसंग सम्बद्ध कर्मचारीहरुको अनुमति आवश्यक छ । बाँस प्रति गोटाको रु.३०।– पर्दछ । जंगल गा.वि.स. भित्रको आफना घर जग्गाभित्रको उपभोग गर्न सकिन्छ । गा.वि.स. भित्र बढ्दै गएको कालिगढी पेशामा सिकर्मी , ढुंगा चलाउने, डकर्मी , डाली ढकी बनाउने, माछा मार्ने पेशाहरु सहायक व्यावसायिक सेवाहरुको रुपमा लिईने गरेको देखिन्छ । तर पूर्णत : यसै पेशामा जीवन धान्ने भने नगण्य देखिन्छन् । यस भन्दा बाहेक अन्य हजाम, सूचिकार जस्ता आधारभूत सेवाहरुलाई व्यापारिक ढंगले परिकल्पना गर्न गाह्रो पर्दछ । आफूलाई चाहिने यी सेवाहरु जो संग तुलनात्मक सौख छ भने नजिकको शहर राजापुर वा गुलरिया गएर सो सेवा प्राप्त गर्न सक्दछन् । जस्ले सो सेवा उपभोग गर्न सक्दैन, उनीहरुलाई यसको कुनै वास्ता हुदैन । अतः यहाँ प्रबर्द्धन गर्न सक्ने सीपमा फर्निचर बनाउने, ढुंगा बनाउने , डाली ढकी बनाउने, जाल बुन्ने, माछा मार्ने, फलाम पिट्ने, कृषि औजार बनाउने देखिन्छ । तर यी पेशाहरु पनि गा.वि.स.को निर्भतामा शिल्पकार बाँच्न भने मुश्किल पर्छ । व्यापारिक तरिकाबाट बनार प्रबर्द्धन गर्न सके मात्र सो हुन सक्छ ।

कतिपय शिल्पकारहरुलाई आफनो शीपबाट आर्जित कमाइ कृषि मजदूरीबाट प्रप्त हुने कमाइको तुलनामा पनि थोरै नै हुनाले सो सीपको निर्भरता र निरन्तरतामा नै प्रश्न चिन्ह खडा भएको देखिन्छ । उदाहरणको लागी यो गाँउमा एउटा बाँसको मूल्य रु.३०।– पर्दछ । रु.३०।– मा एउटा बाँस किनेर चोया काड्न एक दिन अनि नांग्लो बन्न १ दिन गरि दुई दिन लगाएर सिर्फ २ नांग्लो मुश्किलले १ व्यक्तिले तयार पार्न सक्छ । जस्को स्थानीय मूल्य रु.८०।– पर्दछ , शहरको मूल्य पनि रु.५०।–का दरले रु.१००।– पर्दछ । अझ त्यसमा पनि रगिन बनाउन थप पैसा खर्च गर्नु पर्दछ । यसको सट्टामा डोटी या डडेल्धुरामा एक बाँसको केवल रु २।–पर्ने भएकोले सोको कच्चा पदार्थको मूल्यको कारणबाट कम मूल्य पर्न जान्छ । यहि बिवरण फर्निचर, ढकी तथा सीपसंग सम्बन्धीत तयारी सामाग्रीहरुमा दोहोरिन्छ ।

स्थानीय सम्पन्न बासिन्दाहरुको मागको सर्वेक्षण गर्दा उनीहरुको दैनिक आवश्यकताको परिपूर्ति यथासम्भव स्वावलम्बी रहेको देखिन्छ । खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुन्छन् ।तरकारी तथा अन्य फलफूल जे जति उपलब्ध हुन सक्छ, सो अनुसार नै उपभोग गर्ने गरेको बुझिन्छ । दैनिक आवश्यकता पर्ने साना शहरबाट निर्यात गर्नुपर्ने सामानहरु जस्तै सलाई , कपि , कलम जस्ता सामानहरु स्थानिय गा.वि.स.मा नै १–२ साना पसलमा उपलब्ध छ । यस बाहेक चाहिने चिनी, मट्टितेल, लत्ता कपडा, औषधी, नून, चिया, चुरोट जस्ता सामान बहुसंख्यक बासिन्दाहरुले राजापुर या गुलरिया, नेपालगन्ज या रुपेडिया (भारत) बाट आपूर्ति गर्ने गरेको बुझिन्छ । स्थानीय स्तरमा नै सो सामान उपलब्ध भए पनि तुलनात्मक मूल्य रुपेडिया, नेपालगन्ज या राजापुरको भन्दा बढी पर्ने भएकोले सस्तै भएपनि जनविश्वासमा महंगो पर्छ भन्ने भावना पहिलेदेखि नै विकास भईसकेको कारणले सो परिस्थितिमा सुधार ल्याएर रोजगारीमा विकास गर्नु अप्ठ्यारो देखिन गएको छ ।

यो गा.वि.स.को ५३०३ जनसंख्या मध्ये २३००(४५ प्रतिशत)जनसंख्या आर्थिक रुपले सक्रिय र २९०३ (५५ प्रतिशत)जनसंख्या आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । यस गा.वि.स.मा जम्मा २४७३ (४७ प्रतिशत) थारु जातीका मानिसहरु रहेका छन् । तिनीहरुमध्ये १८५८ (७५ प्रतिशत) आर्थिक रुपले सक्रिय र ६१५ (२५ प्रतिशत) आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या मध्ये .....(....प्रतिशत) साक्षर देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गिकरणमा सबैभन्दा बढी प्रतिशत कृषि तथा माछापालनमा सलग्न कामदार भएको देखिन्छ । जसमा थारुहरुको संलग्नता १७७९ रहेको छ । अनुमानित कमैया जनसंख्या कृषि तथा माछापालनमा आधारित थारु जनसंख्याको ७५% अर्थात १३३४ जनसंख्या देखिन्छ ।

आर्थिक रुपले सक्रिय तथा निष्क्रिय जनसंख्या (२०४८)

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
आर्थिक रुपले सक्रिय				१००६	८५२	१८५८
आर्थिक रुपले निष्क्रिय				२७४	३४१	६१५

आर्थिक रुपले सक्रिय गा.वि.स. जनसंख्याको रोजगारी स्थिति (२०४८)

विवरण	पुरुष	महिला	जम्मा
काम दिने	४२	४	४६
काम गर्ने	४९२	३०८	८००
स्वयं रोजगार	७६५	६६९	१४३४
अवैतनिक पारिवारिक कामदार	२६	२७	५३
नतोकिएको	२५	२२	४७

आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गीकरण

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषि वन तथा माछापालन						
उत्पादनशील व्यवसाय						
वाणिज्य व्यापार						

वित्त र व्यवसाय सेवा

अन्य

गा.वि.स. अर्न्तगत आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य व्यावसायिक समूह

विवरण	जम्मा			थारु
	पुरुष	महिला	जम्मा	
पेशेवर तथा प्राविधिक कामदार	१५	.....	१५	२
खेती तथा माछा मार्ने काममा संलग्न	११९१	९२२	२१८३	१७७९
प्रशासनिक कर्मचारी तथा कारिन्दा	१	.....	१	.....
बिक्री सेवा तथा उत्पादन कार्यमा संलग्न	२८	३	३१	८
अन्य	३१	५	३६	२०
नतोकिएको	१०	७	१७	१४

गत १२ महिनामा औसत कामको अवधी (२०४८)

अवधी	पुरुष	महिला	जम्मा
०– ३ महिना	९	७	१६
३– ५ महिना	१७	१६	३३
६– ७ महिना	१९४	१२५	३१९
८– महिना	१०८५	४५	११३०

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०४८, केन्द्रिय तथ्यांक विभाग ।

गेटा गाँउ विकास समिति : स्थलगत विवरण

यो गा.वि.स. कैलाली जिल्लाको सदरमुकाम धनगढी नगरपालिका संग जोडिएको छ । यस गा.वि.सको अर्को पट्टि बेली, देली र चौमला गा.वि.स.हरु रहेका छन् । गा.वि.स नै भएर धनगढी बाट महेन्द्रनगर जाने कालो पत्रे सडक गएको छ । सो कालो पत्रे सडकसंग जोडिएका अन्य धेरै कच्ची माटे सडकहरु पनि रहेका छन् ।

गा.वि.स.को जनसंख्या गा.वि.स. रेकर्ड अनुसार १३,००० रहेको देखिन्छ भने २०४८ सालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार १२१६ घर परिवार रहेका र ती घर परिवारमा ७९०८ जनसंख्या,जस्मा ४१५० पुरुष र ३७५८ महिला रहेको देखिन्छ । यस तथ्यांक अनुसार गा.वि.स. औसत प्रति परिवार जनसंख्या ६.५० रहेको देखिन्छ । ती परिवारहरु मध्ये १६४ घरपरिवार कमैया रहेका छन । ५.५ सदस्य प्रति घर अनुसार जम्मा ११०० कमैयाको जनसंख्या देखिन्छ । कमैयाको प्रतिशत सम्पुर्ण जनसंख्याको १४ प्रतिशत रहेको छ ।

यस गा.वि.स.को वातावरणीय अवस्था सामान्यत : राम्रो देखिन्छ । खेतीयोग्य जमीन रहेको जस्मा केही वर्ष यता सिंचाई सुविधा पनि उपलव्ध भएको देखिन्छ । वर्षाको समय जेष्ठ देखि भाद्र सम्म रहेको देखिन्छ । हिँउदमा पनि थोर बहुत वर्षा भएको देखिन्छ । यस गा.वि.स. भित्र दुई मझौला खोलाहरु , नदीको किनारमा ढुंगा र आवश्यक मात्रामा भन्दा कम मात्रामा जंगल पाइन्छ ।

अर्थतन्त्र तर्फ हेर्दा व्यावसायिक दृष्टिकोणले अन्य खेती माग गरिएको देखिन्छ । गा.वि.स. का ९० प्रतिशत भन्दा बढी मानिसद्वारा यो खेती गरिएको पाइन्छ । फलफूल खेती, सागसब्जी खेती, पशुपालन, वनजंगल, माछापालन केवल स्वप्रयोगका लागी मात्र गरिएको देखिन्छ । यस गा.वि.स.का केही केही मानिसहरु गैह्र कृषि पेशामा पनि संलग्न देखिन्छन् ।

रोजगारीका नयाँ अवसर सृजना गर्ने सन्दर्भमा प्रविधिक तरिकाबाट खेती गरिएदेखि रोजगारीको थप अवसर प्राप्त गर्न सकिने देखिन्छ । सागसब्जी उमार्ने, माछा मार्ने, वनजंगलको स्थानीय बजारमा धेरै माग भएको दृष्टिकोणले थप व्यक्ति वा परिवारहरुले सो काम गरि रोजगारीका अवसरहरु बृद्धि गर्न सक्ने देखिन्छ ।

पशुपालनमा पनि सुँगुर, कुखुरा र भैंसीको दुधको स्थानीय बजारमा पनि पर्याप्त आपूर्ति हुन सकेको छैन । यो गा.वि.स. र यसका छेउछाउमा पर्ने गा.वि.स.का वरिपरिका मानिसहरुलाई बृहद रुपमा कलकारखानामा काम गर्ने अवसर छ । तर सो मजदूरको आपूर्ति स्थानीय उद्योगपतिहरुले भारतीय मजदूरहरुको प्रयोग गरिरहेको देखिन्छ । केही सडक आयोजना, ठाँउ ठाँउमा बिरुवा रोप्ने जस्ता कार्यक्रममा स्थानीय बँधुवा मजदूरका परिवार लगायत अन्य जनताले रोजगारी पाएको देखिन्छ ।

यस गा.वि.स. मा आधारभूत सेवा अर्न्तगत हातेकलको पानी, सिंचाई सुविधा र केही वडाहरुमा विद्युत आपूर्ति भएको देखिन्छ । यस गा.वि.स.मा ३ प्रा.वि., १ नि.मा.वि. र १ मा.वि. रहेका छन् । यस गा.वि.स.को नजिकै धनगढीमा अस्पताल रहेको देखिन्छ । यस गा.वि.स.का बँधुवा मजदूरहरु र उनीहरुका परिवारहरुबाट स्कुल विद्यालय जस्ता आधारभूत सेवाहरुको नगण्य मात्रामा मात्र उपयोग भएको देखिन्छ ।

कर्जा सुविधा अर्न्तगत यस गा.वि.स. नजिकै धनगढी न.पा. मा सबै बैंकहरुको बैंकिङ. सुविधा उपलव्ध छ । यसै गा.वि.स.मा कृषि विकास बैंकको सुविधा उपलव्ध छ ।

यस गा.वि.स.मा मुख्य बालीको रुपमा धान रहेको छ । बहुसंख्यक कृषकहरुले धान खेती गर्दछन । मकै, तोरी, गहुँ, चना, मुसुरो, केराउ र ऊखु जस्ता फसलहरु पनि बहुसंख्यक कृषकहरुले लगाउने गर्दछन । तरकारी समुहमा आलु, बन्दा, मुला, प्याज, गोलभेंडा प्राय : जसो धनी किसानहरुले खेती गर्ने गर्दछन । तर तरकारी बजारमा बेचविखान गर्ने गरि उत्पादन गर्ने कार्य नगण्य रुपमा मात्र छ ।

फलफूलहरुमा आँप, लिची, केरा, आदी उष्ण मौसममा पाईने फलफूलहरु खेती गरिन्छन् । तर ती फलफूलहरु केवल स्वप्रयोगका लागी मात्र प्रयोग गरिएको पाईन्छ । पशुपालन प्राय ठूला साना सबै घरमा गरिएता पनि धेरै बँधुवा मजदूरहरुको घरमा चौपाया हुदैनन् । भैंसी, गोरु, सुँगुर, कुखुरा, भेंडा, बाख्रा, गाई यहांका प्रमुख पाल्तु पशुहरु हुन । यस गा.वि.स. भित्र एक मत्स्यपालन केन्द्र लगायत १० वटा माछा पालन गरिएका पोखरीहरु रहेका छन् । यी माछाहरु स्थानीय थोक बिक्रेता स्थानीय खुद्रा बिक्रेता तथा जनसाधारणलाई सिधै बिक्री गर्ने गरेर्को देखिन्छ । यो गा.वि.स.मा उत्पादन हुने दुध या त स्वप्रयोजनमा प्रयोग गरिन्छ या त स्थानीय बजारमा स साना होटेल तथा जनसाधारणलाई बिक्री गरिएको देखिन्छ । घिऊ र दही पनि जनसाधारणमा

थोरै माग्दा खोज्दा पाउन सकिन्छ। यस गा.वि.स. मा घरेलु उद्योगको प्रशिक्षक, कृषि सहायक, पशुसहायकको आवश्यकता रहेको देखिन्छ।

गेटा गा.वि.स. का कृषकहरुलाई बुझ्न सजिलोका लागी तीन भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ। ती हुन : धनी किसान जो केवल कमैया (बँधुवा मजदूर)को सहयोगबाट आफनो खेती सम्पन्न गर्दछन। अर्का थरीका कृषकहरुमा उनीहरु आफै खेती किसानीमा खट्छन्। मुस्किलले १–२ जना कमैया रखेका हुन्छन्। ती १–२ जना कमैयालाई आफैले गर्ने र गरे जस्तै काम गराउने गर्दछन भने अर्का थरीका किसानहरु जो आफनो खेती नै छैन तर अधियाँ बटैया गरेर, ज्याला मजदूरी गरेर, अनि बँधुवा मजदूर बनेर रहेका देखिन्छन्। उनीहरुको स्थिती दयनीय देखिन्छ।

यो गा.वि.स.मा कालीगढी र सीप सम्बन्धी धागो बुन्ने र धागो काल्ने कार्य, फलाम पगाल्ने र हतियार बनाउने कार्य, ढुंगा कुँदने कार्य, जाल बुन्ने कार्य, फलामको हतियार बनाउने, सिलाई बुनाई आदी गरिरहेको पाईन्छ। तर यी सबै स्थानीय जनताको माग अथवा स्वप्रयोजनका लागी गरिएको पाईन्छ।

प्राकृतिक साधनको उपलब्धता हेर्ने हो भने निर्माण कार्यका लागी बालुवा, चून बनाउने चूनढुंगा, इटा बनाउने माटो, घरको गारो लगाउने पर्खाल बनाउने ढुंगा, कंक्रीट बनाउने उपयुक्त ढुंगा, घर बनाउने काठ, बाल्ने दाउरा, बावियो, सिमल, सालको बीऊ, आदी पाईन्छ। यसमध्ये बालुवा, चूनढुंगा, इटा बनाउने माटो, घरको पर्खाल लगाउने ढुंगा, नगण्य मुल्यमा स्थानीय स्तरमा खरिद गर्न सकिन्छ। बाँस, काठ, दाउरा मुल्य तिरेर नै मात्र प्राप्त गर्न सकिन्छ। यो गा.वि.स.मा पोलेको इटा, धातुको चौकोस ढोकाहरु, बिजुलीको सामानहरु खरिद गर्न सकिन्छ।

यस गा.वि.स.मा साना तथा मझौला उद्योगहरु प्रसस्त रहेका देखिन्छन्। यसै गा.वि.स.मा (१) रेजिन एण्ड टर्पेन्टाईन, (२) ज्ञान ईण्डस्ट्री, (३) आर. पी. मोर्डन, (४) गंगा चामल मिल, (५) तेज राइस मिल, (६) लक्ष्मी कत्था उद्योग मुख्य उद्योगहरु संचालित छन। जस्मा करिब ७०० जना मजदूर प्रत्यक्ष रोजगार प्राप्त गरि जीवन गुजारा गर्ने अवसर प्राप्त गरिरहेछन्। यी उद्योगहरु सबैको संचालन राम्ररी हुने हो भने १३०० मजदूरले रोजगारी पाउन सक्छन्। त्यस्तै यस गा.वि.स. मा मझौला स्तरको र सानो स्तरको गरि जम्मा १६ वटा घरेलु उद्योगहरु (कुटानी पिसानी मिलहरु) रहेका देखिन्छन्। ती उद्योगहरुमा ३० मजदूरहरुले प्रत्यक्ष रोजगारी प्राप्त गरिरहेका छन साथै इटा तथा टायल को २ कारखानामा केही व्यक्तिहरु संलग्न छन। यी

कारखानामा प्रति कारखाना १५० का दरले जम्मा ३००–४०० कामदारहरुले रोजगारीको अवसर प्राप्त गरिरहेको देखिन्छ । विभिन्न सडक आयोजना तथा मर्मत सुधार कार्यक्रम तथा जिल्ला सडक निर्माण गर्ने आयोजना यसै गा.वि.स.मा संचालित भएको हुनाले रोजगारीको वैकल्पिक अवसर प्रसस्त देखिएको छ ।

यस गा.वि.स.मा २ वर्षको अवधीमा ४ उद्योग वन्द भएको देखिन्छ । त्यो उद्योग वन्द हुनाको कारण बैकको ऋण लिई स्वप्रयोगमा उक्त ऋण प्रयोग गरेर आफनो व्यापारिक फर्म डुबाएको र कच्चा पदार्थको अभाव भएको बुझिन्छ । यस गा.वि.स.मा वन बिभागको स्वीकृती लिई चून उद्योग चलाउन सकिने संभावना देखिन्छ । त्यस्तै अन्य पश्चिम तराईका गा.वि.स.को जस्तै पशुपालन, तरकारी खेती जस्ता काम संस्थागत गर्न सके उत्पीडित जातीलाई फाईदा पुग्न जाने देखिन्छ ।

यस गा.वि.स.मा बेत, बाँस, उद्योग पनि सम्भव देखिन्छ किनकी यो गा.वि.स.को अत्तरिया माथिपट्टि पहाड रहेको त्यहाँ तुलनात्मक रुपमा बेतबाँस पाईने भएको र हाम्रा लक्षित जनसंख्याहरुसंग यस्को सीप भएको हुनाले साथै यसबाट उत्पादित वस्तु भारतीय बजारमा समेत प्रतिस्पर्धा गर्न नपर्ने हुनाले यो उद्योग लाई प्रोत्साहन दिनु जरुरी छ ।

यस गा.वि.स.मा ऊखुको उत्पादकत्व बढी भएको, सन्पाट पनि धेरै उत्पादन हुने भएको हुनाले सो सम्बन्धी उद्योगको प्रस्तावना गर्न सकिन्छ ।

यो गा.वि.स.सगै जोडिएको धनगढी न.पा. मा रिक्साको प्रचलन धेरै देखिन्छ । धेरै व्यक्तिहरु रिक्साको सेवा उपलव्ध गराएर आफनो जिविका आर्जन गरि रहेका देखिन्छन् । त्यस्तै यो गा.वि.स.मा गोरुगाडा र ट्याक्टरको सेवाको पनि माग भएको देखिन्छ । रिक्सा तथा गोरुगाडाको वास्तविक मुल्य अन्यत्र भन्दा कमै भएको देखिन्छ । साप्ताहिक किस्ता उठाएर उनीहरुको ऋणको असुली गर्न सकिने देखिन्छ ।

यो गा.वि.स.को ७९०८ जनसङ्ख्या मध्ये २२५८ (२९ प्रतिशत) जनसंख्या आर्थिक रुपले सक्रिय र ३१४४ (४० प्रतिशत) जनसंख्या आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । यस गा.वि.स.मा जम्मा २५३६ (३६ प्रतिशत) थारु जातीका मानिसहरु रहेका छन् । तिनीहरुमध्ये १०९२ (४३ प्रतिशत) आर्थिक रुपले सक्रिय र १४४४(.५७ प्रतिशत) आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या मध्ये .....(....प्रतिशत) साक्षर देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गिकरणमा सबैभन्दा बढी प्रतिशत कृषि तथा माछापालनमा संलग्न कामदार भएको देखिन्छ । जसमा थारुहरुको संलग्नता ८७५ रहेको छ । अनुमानित कमैया जनसंख्या कृषि तथा माछापालनमा आधारित थारु जनसंख्याको ७५% अर्थात ६५६ जनसंख्या देखिन्छ ।

आर्थिक रुपले सक्रिय तथा निष्क्रिय जनसंख्या (२०४८)

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
आर्थिक रुपले सक्रिय	१९६९	२८९	२२५८	९६९	१२३	१०९२
आर्थिक रुपले निष्क्रिय	८६८	२२७६	३१४४	३३३	११११	१४४४

आर्थिक रुपले सक्रिय गा.वि.स. जनसंख्याको रोजगारी स्थिति (२०४८)

विवरण	पुरुष	महिला	जम्मा
काम दिने	३७	४	४१
काम गर्ने	४०९	११८	५२७
स्वयं रोजगार	१२८८	३०९	१५९७
अवैतनिक पारिवारिक कामदार	२६	११	३७
नतोकिएको	१४	६	२०

आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गीकरण

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषि वन तथा माछापालन	.....	.....	.....	८०४	७१	८७५
उत्पादनशील व्यवसाय	.....	.....	.....	१६	.....	१६
वाणिज्य व्यापार	.....	.....	.....	.....	२	२
वित्त र व्यवसाय सेवा,यातायात तथा सचार			४७	७	२	९

गा.वि.स. अर्न्तगत आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य व्यावसायिक समूह

विवरण	जम्मा			थारु
	पुरुष	महिला	जम्मा	
पेशेवर तथा प्राविधिक कामदार	५७	१२	६९	
खेती तथा माछा मार्ने काममा				
सलग्न	११२२	१३०	१२५२	
प्रशासनिक कर्मचारी तथा कारिन्दा	९	.....	९	
बिक्री सेवा तथा उत्पादन कार्यमा संलग्न	८७	२७	११४	
अन्य	२२	३	२५	
नतोकिएको	२१	९	३०	

गत १२ महिनामा औसत कामको अवधी (२०४८)

अवधी	पुरुष	महिला	जम्मा
०– ३ महिना	३४	३	३७
३– ५ महिना	१८	२१	३९
६– ७ महिना	५७२	१०६	६७८
८– महिना	१३०४	१५२	१४५६

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०४८ ,केन्द्रिय तथ्यांक विभाग ।

दोदोधरा गाँउ विकास समिति : स्थलगत विवरण

दोदोधरा गा.वि.स. कैलाली जिल्लाको तुलनात्मक रुपमा पिछाडिएको गा.वि.स. हो । यो गा.वि.स. जिल्ला सदरमुकाम धनगढीबाट ३५–४० कि. मी. र जिल्लाको व्यापारिक केन्द्र टिकापुरबाट १९–२० कि. मी. दूरीमा रहेको छ । यस गा.वि.स. को आसपासमा एकातिर कर्णाली नदीको एउटा शाखा रहेको छ भने अर्कोतिर तुलसीपुर गा.वि.स. रहेको छ ।

यस गा.वि.स. को जनसंख्या राष्ट्रिय जनगणना २०४८ को आधारमा ८२९९ रहेको छ । जसमा पुरुष ४०९४ र महिला ४२०५ रहेका छन् । जम्मा घरधूरी १२९६ छन । गा.वि.स.को रेकर्ड अनरसार ८५०० जनसंख्या भएको बुझिन्छ । जसमध्ये २०० घर परिवार कमैया रहेको बुझिन्छ ।

यस गा.वि.स. को जमिन सामान्यत खेतीयोग्य छ । समथर मैदान जसमा सिंचाईको सुविधा छैन । तुलनत्मक रुपमा उब्जनी कम छैन बढी नै छ । यस गा.वि.स. भित्र त्यस्तो खास वनजंगल नभएपनि नजिकै वन्यजन्तु आरक्ष रहेको छ । यहाँ वर्षाकाल जेष्ठ देखि भाद्र सम्म नै रहेको बुझिन्छ । हिँउदमा पनि केही वर्षा हुने गरेको सुनिन्छ ।

अन्नखेती, पशुपालन यहाँका मुख्य पेशाहरु हुन । समुदायका अत्यधिक जनसंख्या अन्नखेतीमा नै संलग्न छन् जनसंख्याको केहि प्रतिशत गैह्र कृषि पेशा जस्तै कलकारखाना आदीमा नगण्य रुपमा संलग्न देखिन्छन् । प्रत्येक घरधूरीको यी माथी का पेशामा संलग्नता देखिएता पनि समुदायका कृषकहरुको तीन मुख्य पेशागत विभाजन स्पष्ट देखिन्छ । समुदायको एउटा वर्ग जसले कमैयाहरुलाई अह्राएर उनीहरुको निर्भरतामा आफनो काम गर्ने गरेको छ , त्यस्तै अर्को साना किसानहरु आफनो काम आफै गर्छन भने बाँकी कमैयाहरु (बँधुवा मजदूर) केवल मालिकको काममा नै जीवन व्यतित गर्दछन् ।

यस गा.वि.स. मा सागसब्जी उब्जाउने , फलफूल खेती र माछापालन ले नयाँ रोजगारीको अवसर प्रदान गर्न सक्ने देखिन्छ । डकर्मी तथा सिकर्मीको पनि गाँउमा आवश्यकता परेको देखिन्छ ।

यहाँ ७ प्रा. वि.र १ नि. मा. वि. विद्यालयहरु रहेको बुझिन्छ । जसबाट जनताहरुले न्यूनतम शिक्षाको अवसर प्राप्त गरिरहेका छन् । यहाँ मल बीऊ को बजार ग्रामीण स्तरमा उपलब्ध छ । कर्जा सुविधाका लागी स्थानीय जनता टिकापुर,

Resource Centre
इन्सेक
Insec

धनगढी जानु पर्दछ। यहाँ स्वास्थ्य चौकी र जे. टि. ए . को सेवा उपलब्ध छ। तर भनेको बेलामा परामर्श पाउन गाह्रो देखिन्छ।

यस गा.वि.स. मा एउटा सानो चून उद्योग बाहेक कनै ठुला, मझौला, तथा साना उद्योगहरु रहेको देखिंदैन। केवल केही कुटानी पिसानी मिलहरु घरेलु स्तरमा चलिरहेका छन्। जसमा १।१ मालिक र ४–५ कमैया गरि जम्मा ३०–३५ जना स्थानीय जनताले रोजगारी पाईरहेका छन्। यस गा.वि.स.मा १–२ ट्टा भट्टी साना उद्योग स्तरमा खोलिएका देखिन्छन्। जसबाट ५–७ मजदूरले रोजगारी पाएका छन। विगत दुई वर्षमा यहाँ कुनै पनि घरेलु तथा अन्य उद्योगहरु खुलेका पाईदैनन्।

यस गा.वि.स. मा जिल्ला विकास समिति तथा अन्य गैर सरकारी तथा बैदेशिक दात्री संस्थाहरुले कमैया उत्थानमा कुनै आर्थिक कार्यक्रम चलाएको देखिदैन। खानेपानी योजना अर्न्तगत गा.वि.स.मा ५०–६० पानी तान्ने कलको व्यवस्था गरेको देखिन्छ। जसबाट केवल थोरै जनसंख्या मात्र लाभान्वित भएका छन् र धेरै निम्न आयस्तर भएका कृषक र कमैया र स्वतन्त्र गैर कृषि पेशामा जीवन गुजार्नेहरु नदीकै पानीको भर परिरहेका पाईन्छन्।

यस गा.वि.स.मा करिब ९९ प्रतिशत जनसख्या धानखेतीमा संलग्न देखिन्छन्। जसबाट उत्पादित धान थोक व्यापारी मार्फत बिक्री गरिने गरिन्छ। कँही कँही खुद्रा धान पनि बिक्री गरिन्छ। सरकारी सहकारी संस्था मार्फत बिक्री भएको पाईदैन।गहुँ,तोरी पनि धान उब्जने ठाँउमा दुईमध्ये एक लगाइने गरिन्छ। यिनीहरुको बिक्रीवितरण स्थानीय स्तरका थोक तथा खुद्रा व्यापारी मार्फत नै गरिन्छ। भैंसी, सुंगुर, कुखुरा,गाई,गोरु,बाख्रा र भेडामध्ये कुनै न कुनै चीज करिब ९९ प्रतिशत जनताले पालेको पाइयो। तर एक प्रतिशत थारु कमैयाहरुले केहीपनि पालेको देखिदैनथे। तर कमैयाहरुमध्ये धरैजसोले मालिकको सुंगुर वा वस्तुभाउहरु ल्याएर पालेको हुनाले त्यसबाट हुने आम्दानीको सानो अंशमात्र प्राप्त गर्न सकेको देखिन्छ। गाई भैंसीबाट प्राप्त हुने दूध किसानहरु केही मात्रामा स्थानीय मानिसहरुको आवतजावत हुने गौंडामा राखिएका चिया पसलहरुमा पु-याएर बेच्ने गरेको देखिन्छ। तर बजारको अनिश्चतताले गर्दा गाई भैंसी पालनमा उत्साहजनक स्थिति देखिदैन। यदि यातायातको सुविधा हुदो हो त सुर्खेतबाट दूध संकलन गरेर दूग्ध विकास संस्थानको डिपोले काठमाण्डौ ल्याए जस्तै त्यहाबाट पनि सो व्यवस्था गर्न सकिन्छ। यात सो दूधलाई स्थानीय तवरमा घिऊ , खुवा, चिज, मख्खन बनाई उपयुक्त शहरमा लग्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। सुंगुर पालनका लागी स्थानीय स्तरमा नै दाना, भुस, पोगटा धान प्रसस्त मात्रामा पाउन सकिन्छ भने थारुहरुको प्राचिन संस्कार देखिने सुंगुर पाल्ने गरेको देखिन्छ। सुगुंर थारु तथा अन्य जनजातीले चाडवाड देखि लिएर बेला बखतमा खाने गर्दछन्। स्थानीय स्तरमा पालिएका सुंगुरहरु स्थानीय स्तरमा नै बिक्री भएको देखिन्छ। यस व्यवसायको प्रर्बधन गर्न सके नजिकमा रहेका मुख्य बजारहरु

Resource Centre
Chsec

टिकापुर र धनगढीमा प्रसस्त खपत हुने देखिन्छ। एक स्थानीय मासु व्यापारीका अनुसार धनगढी र टिकापुरमा दिनको १००–१५० सुंगुरहरु खपत गराउन सकिन्छ। यदि आपूर्ति बढाउने हो भने सो माग अझ बढ्न सक्छ।

कुखुरा प्राय एक दुई अध्यात्मिक धर्ममा विश्वास राख्ने तागाधारी बाहेक सबैले पालेको देखिन्छ। कुखुरा, कुखुराको फुलको बजार स्थानीय स्तरमा नै पनि पर्याप्त भएको , माग बमोजिम आपूर्ति हुन नसकेको देखिन्छ। यस गा.वि.स.मा सागसब्जी खेती व्यक्तिगत उपयोगका लागी गरेको पाईन्छ। साना किसानको लागी सागसब्जी लगाउन कुनै प्रोत्साहन छैन। अझ बँधुवा मजदूर कमैयाले सागसब्जी लगाउन चाहदैनन्। कहिलेकाही उपभोग गर्न पाए भने उनीहरु भाग्यमानी बन्दछन्। यातायातको सुविधा दिई त्यँहा उत्पादित सागसब्जीलाई अन्य व्यापारिक केन्द्रमा पु-याउने हो भने त्यसबाट खाद्यान्न वालीको तुलनामा बढी आम्दानी हुने देखिन्छ। आलु स्थानीय धनी तथा साना किसानहरुले प्रशस्त खेती गरेका र आलु प्रशस्त उत्पादन भईरहेको देखिन्छ। तर सो आलुको लागी कोल्ड स्टोरेजको अभावले स्थानीय थोक विक्रतालाई नै शहरी मूल्यको तुलनामा आधाभन्दा कम मूल्यमा बिक्री गर्ने गरिएको बुझिन्छ। यस गा.वि.स.मा माछापालन र फलफूल खेती केवल २–४ धनी किसानहरुले मात्र गरेको देखिन्छ। फलफूल तथा माछा स्थानीय समुदायमा नै बिक्री भएको देखिन्छ। स्थानीय आपूर्ति आँप, लिची, केरा जस्ता फलफूलहरुको हुन सकेको छैन। अतः दक्ष कृषि विज्ञको योजनामा फलफूल खेती गर्न सकेमा त्यसबाट थप रोजगारी उपलब्ध गराउन सकिने देखिन्छ। यस गा.वि.स.मा वनजंगल पेशाको रुपमा हैन , पर्यावरण जोगाउने उदेश्यले स्थानीय युवाहरुको सक्रितामा नगण्य मात्रामा भएपनि बृक्षारोपण गरिएको देखिन्छ। यस गा.वि.स.मा केही बसाई सरी आएका श्रमिकहरु रहेका छन् त्यस्तै यो गा.वि.स.बाट पनि एक दुई घर कमैयाहरु अन्य गा.वि.स.मा बसाई सरी काम गर्न थालेका छन्।

यस गा.वि.स.र यसका आसपासमा दुई नदी त्यसको बगरमा प्रशस्त ढुगा र बालुवा , थोरै मात्रामा जगल तथा बाँस , नजिकैका आरक्षमा बाबियो, सातवटा माछापालनयोग्य तर माछापालन नगरिएका पोखरीहरु रहेका छन्। नदीको बगरमा रहेको ढुंगा बालुवा नगण्य रुपमा गा.वि.स.लाई बुझाएर , पानी सितै प्राप्त गर्न सकिन्छ भने बावियोको लागी आरक्ष्य गएर ल्याउनु पर्दछ। जस्का लागी आरक्ष्यसंग सम्बद्ध कर्मचारीहरुको अनुमति आवश्यक छ। बाँस प्रति गोटाको रु.३०।– पर्दछ। जंगल गा.वि.स. भित्रको आफना घर जग्गाभित्रको उपभोग गर्न सकिन्छ। गा.वि.स. भित्र बढ्दै गएको कालिगढी पेशामा सिकर्मी , डुंगा चलाउने, डकर्मी , डाली ढकी बनाउने, माछा मार्ने पेशाहरु सहायक व्यावसायिक सेवाहरुको रुपमा लिईने गरेको देखिन्छ। तर पूर्णतः यसै पेशामा जीवन धान्ने भने नगण्य देखिन्छन्। यस भन्दा बाहेक अन्य हजाम, सूचिकार जस्ता आधारभूत सेवाहरुलाई

व्यापारिक ढंगले परिकल्पना गर्न गाह्रो पर्दछ । आफूलाई चाहिने यी सेवाहरु जो संग तुलनात्मक सौख छ भने नजिकको शहर टिकापुर, धनगढी वा नेपालगन्ज गएर सो सेवा प्राप्त गर्न सक्दछन् । जस्ले सो सेवा उपभोग गर्न सक्दैन, उनीहरुलाई यसको कुनै वास्ता हुदैन । अत यहाँ प्रबर्द्धन गर्न सक्ने सीपमा फर्निचर बनाउने, डुगा बनाउने , डाली ढकी बनाउने, जाल बुन्ने, माछा मार्ने, फलाम पिट्ने, कृषि औजार बनाउने देखिन्छ । तर यी पेशाहरु पनि गा.वि.स.को निर्भतामा शिल्पकार बाँचून भने मुश्किल पर्छ । व्यापारिक तरिकाबाट बजार प्रबर्द्धन गर्न सके मात्र सो हुन सक्छ ।

कतिपय शिल्पकारहरुलाई आफनो शीपबाट आर्जित कमाइ कृषि मजदूरीबाट प्रप्त हुने कमाइको तुलनामा पनि थोरै नै हुनाले सो सीपको निर्भरता र निरन्तरतामा नै प्रश्न चिन्ह खडा भएको देखिन्छ । उदाहरणको लागी यो गाँउमा एउटा बाँसको मूल्य रु.३०।– पर्दछ । रु.३०।– मा एउटा बाँस किनेर चोया काड्न एक दिन अनि नांग्लो बन्न १ दिन गरि दुई दिन लगाएर सिर्फ २ नांग्लो मुश्किलले १ व्यक्तिले तयार पार्न सक्छ । जस्को स्थानीय मूल्य रु.८०।– पदर्छ , शहरको मूल्य पनि रु.५०।–का दरले रु.१००।– पदर्छ । अझ त्यसमा पनि रगिंन बनाउन थप पैसा खर्च गर्नु पदर्छ । यसको सट्टामा डोटी या डडेल्धुरामा एक बाँसको केवल रु २।–पर्ने भएकोले सोको कच्चा पदार्थको मूल्यको कारणबाट कम मूल्य पर्न जान्छ । यहि बिवरण फर्निचर, ढकी तथा सीपसंग सम्बन्धीत तयारी सामाग्रीहरुमा दोहोरिन्छ ।

स्थानीय सम्पन्न बासिन्दाहरुको मागको सर्वेक्षण गर्दा उनीहरुको दैनिक आवश्यकताको परिपूर्ति यथासम्भव स्वावलम्बी रहेको देखिन्छ । खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुन्छन् ।तरकारी तथा अन्य फलफूल जे जति उपलव्ध हुन सक्छ सो अनुसार नै उपभोग गर्ने गरेको बुझिन्छ । दैनिक आवश्यकता पर्ने साना शहरबाट निर्यात गर्नुपर्ने सामानहरु जस्तै सलाई , कपि , कलम जस्ता सामानहरु स्थानिय गा.वि.स.मा नै १–२ साना पसलमा उपलव्ध छ । यस बाहेक चाहिने चिनी, मट्टितेल, लत्ता कपडा, औषधी, नून, चिया, चुरोट जस्ता सामान बहुसख्यक बासिन्दाहरुले धनगढी, नेपालगन्ज या रुपेडिया (भारत) बाट आपूर्ति गर्ने गरेको बुझिन्छ । स्थानीय स्तरमा नै सो सामान उपलव्ध भए पनि तुलनात्मक मूल्य रुपेडिया, नेपालगन्ज या धनगढीको भन्दा बढी पर्ने भएकोले सस्तै भएपनि जनविश्वासमा महंगो पर्छ भन्ने भावना पहिलेदेखि नै विकास भईसकेको कारणले सो परिस्थितिमा सुधार ल्याएर रोजगारीमा विकास गर्नु अप्ठ्यारो देखिन गएको छ ।

यो गा.वि.स.को ८२९९ जनसंख्या मध्ये २२२२ (२७ प्रतिशत) जनसंख्या आर्थिक रुपले सक्रिय र ३०८४ (३७ प्रतिशत) जनसंख्या आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । यस गा.वि.स.मा जम्मा २४६४ (३४ प्रतिशत) थारु जातीका मानिसहरु रहेका छन् । तिनीहरुमध्ये १२०५ (४९ प्रतिशत) आर्थिक रुपले सक्रिय र १२५९ (५१ प्रतिशत) आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या मध्ये ... (....प्रतिशत) साक्षर देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गिकरणमा सबैभन्दा बढी प्रतिशत कृषि तथा माछापालनमा संलग्न कामदार भएको देखिन्छ । जसमा थारुहरुको संलग्नता १०९८ रहेको छ । अनुमानित कमैया जनसंख्या कृषि तथा माछापालनमा आधारित थारु जनसंख्याको ७५% अर्थात ८२४ जनसंख्या देखिन्छ ।

आर्थिक रुपले सक्रिय तथा निष्क्रिय जनसंख्या (२०४८)

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
आर्थिक रुपले सक्रिय	१७७४	४४८	२२२२	८९५	३१०	१२०५
आर्थिक रुपले निष्क्रिय	७४५	२३३९	३०८४	३०६	९४३	१२५९

आर्थिक रुपले सक्रिय गा.वि.स. जनसंख्याको रोजगारी स्थिति (२०४८)

विवरण	पुरुष	महिला	जम्मा
काम दिने	६	१	७
काम गर्ने	९५७	१२८	१०८५
स्वयं रोजगार	९७२	१०२	१०७४
अवैतनिक पारिवारिक कामदार	२३	५७	८०
नतोकिएको	११	१	१२

आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गीकरण

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषि वन तथा माछापालन	.....	.....	.....	८१७	२८१	१०९८
उत्पादनशील व्यावसायमा संलग्न	.....	.....	.....	२१	३	२४

वाणिज्य व्यापार	.....	.....	.....	.....	.....	२
वित्त , व्यवसाय सेवा र अन्य	.....	.....	.....	.....	.....	४६

गा.वि.स. अर्न्तगत आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य व्यावसायिक समूह

विवरण	जम्मा			थारु
	पुरुष	महिला	जम्मा	
पेशेवर तथा प्राविधक कामदार	२०	२	२२	
खेती तथा माछा मार्ने काममा	१५८६	३८२	१९६८	
संलग्न				
प्रशासनिक कर्मचारी तथा कारिन्दा	.....	.....	.....	
बिक्री सेवा तथा उत्पादन कार्यमा सलग्न	२२	६	२८	
अन्य	२४	७	३१	
नतोकिएको	९	७	१६	

गत १२ महिनामा औसत कामको अवधी (२०४८)

अवधी	पुरुष	महिला	जम्मा
०– ३ महिना	३१	९	४०
३– ५ महिना	३५	१८	५३
६– ७ महिना	१४३	६०	२२६
८– महिना	१५३७	३३४	१८७१

सुडा गाँउ विकास समिति : स्थलगत विवरण

यो गा.वि.स. कञ्चनपुर जिल्लाको सदरमुकाम महेन्द्रनगर नगरपालिका संग जोडिएको छ । यस गा.वि.सको अर्को पट्टि दैजी गा.वि.स. रहेको छ । गा.वि.स नै भएर महेन्द्रनगर बाट घनगढी जाने कालो पत्रे सडक गएको छ । सो कालो पत्रे सडकसंग जोडिएका अन्य धेरै कच्ची माटे सडकहरु पनि रहेका छन् ।

गा.वि.स.को जनसंख्या गा.वि.स. रेकर्ड अनुसार ११,११० रहेको देखिन्छ भने २०४८ सालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार १९६७ घर परिवार रहेका र ती घर परिवारमा १२९४८ जनसंख्या,जस्मा ६५६९ पुरुष र ६३७९ महिला रहेको देखिन्छ । यस तथ्यांक अनुसार गा.वि.स. औसत प्रति परिवार जनसंख्या ६.५९ रहको देखिन्छ । ती परिवारहरु मध्ये १६४ घरपरिवार कमैया रहेका छन । ५.५ सदस्य प्रति घर अनुसार जम्मा ९०२ कमैयाको जनसंख्या देखिन्छ । कमैयाको प्रतिशत सम्पुर्ण जनसंख्याको ७ प्रतिशत रहेको छ ।

यस गा.वि.स.को वातावरणीय अवस्था सामान्यत : राम्रो रहेको देखिन्छ । खेतीयोग्य जमीन रहेको जस्मा केही वर्ष यता सिंचाई सुविधा पनि उपलव्ध भएको देखिन्छ । वर्षाको समय जेष्ठ देखि भाद्र सम्म रहेको देखिन्छ । हिँउदमा पनि थोर बहुत वर्षा भएको देखिन्छ । यस गा.वि.स. भित्र एक नहर, दुई मझौला खोलाहरु, नदीको किनारमा ढुंगा र आवश्यक मात्रामा भन्दा कम जंगल रहेको पाइन्छ ।

अर्थतन्त्र तर्फ हेर्दा व्यावसायिक दृष्टिकोणले अन्य खेती माग गरिएको देखिन्छ । गा.वि.स. का ९० प्रतिशत भन्दा बढी मानिसद्वारा यो खेती गरिएको पाइन्छ । फलफूल खेती, सागसब्जी खेती, पशुपालन, वनजंगल, माछापालन केवल स्वप्रयोगका लागी मात्र गरिएको देखिन्छ । यस गा.वि.स.का केही केही मानिसहरु गैह्र कृषि पेशामा पनि संलग्न छन ।

रोजगारीका नयाँ अवसर सृजना गर्ने सन्दर्भमा प्रविधिक तरिकाबाट खेती गरिएदेखि रोजगारीको थप अवसर प्राप्त गर्न सकिने देखिन्छ । सागसब्जी उमार्ने, माछा मार्ने, वनजंगलको स्थानीय बजारमा धेरै माग भएको दृष्टिकोणले थप व्यक्ति वा परिवारहरुले सो काम गरि रोजगारीका अवसरहरु बृद्धि गर्न सक्ने देखिन्छ ।

पशुपालनमा पनि सुँगुर, कुखुरा र भैसीको दुधको स्थानीय बजारमा पनि पर्याप्त आपूर्ति हुन सकेको छैन । यो गा.वि.स. र यसका छेउछाउमा पर्ने गा.वि.स.का वरिपरिका मानिसहरुलाई बृहद रुपमा कलकारखानामा काम गर्ने अवसर छ । तर सो मजदूरको आपूर्ति स्थानीय उद्योगपतिहरुले भारतीय मजदूरहरुको प्रयोग गरिरहेको देखिन्छ । महाकाली सिंचाई परियोजना दोस्रो चरणमा स्थानीय बासिन्दाहरु जस्मा अर्ध बँधुवा मजदूरहरुका स्वतन्त्र परिवारहरुमध्ये केही केहीले रोजगारी प्राप्त गरेर उनीहरुको परिवार स्वतन्त्र बनाउन सकेको देखिन्छ । त्यस्तै सडक आयोजना, ठाँउ ठाँउमा बिरुवा रोप्ने जस्ता कार्यक्रममा स्थानीय बँधुवा मजदूरका परिवार लगायत अन्य जनताले रोजगारी पाएको देखिन्छ ।

यस गा.वि.स. मा आधारभूत सेवा अर्न्तगत हातेकलको पानी, सिंचाई सुविधा र ६ वडाहरुमा आंशिक रुपमा विद्युत आपूर्ति भएको देखिन्छ । यस गा.वि.स.मा ४ प्रा.वि., १ नि.मा.वि. र २ मा.वि. रहेका देखिन्छन् । यस गा.वि.स.को नजिकै महेन्द्रनगरमा तालिम केन्द्र स्तरीय स्थानीय अस्पताल रहेको देखिन्छ । यस गा.वि.स.का बँधुवा मजदूरहरु र उनीहरुका परिवारहरुबाट स्कुल विद्यालय जस्ता आधारभूत सेवाहरुको नगण्य मात्रामा मात्र उपयोग भएको देखिन्छ ।

कर्जा सुविधा अर्न्तगत यस गा.वि.स. नजिकै महेन्द्रनगर न.पा.मा सबै बैंकहरुको बैंकिङ. सुविधा उपलव्ध छ । यसै गा.वि.स.मा कृषि विकास बैंकको र ग्रामिण विकास बैंकको सुविधा उपलव्ध छ ।

यस गा.वि.स.मा मुख्य बालीको रुपमा धान रहेको छ । बहुसंख्यक कृषकहरुले धान खेती गर्दछन । मकै, तोरी, गहुँ, चना, मुसुरो, केराउ र ऊखु जस्ता फसलहरु पनि बहुसंख्यक कृषकहरुले लगाउने गर्दछन । तरकारी समुहमा आलु, बन्दा, मुला, प्याज, गोलभेंडा प्राय : जसो धनी किसानहरुले खेती गर्ने गर्दछन । तर तरकारी बजारमा बेचविखान गर्ने गरि उत्पादन गर्ने कार्य नगण्य रुपमा मात्र छ ।

फलफूलहरुमा आँप, लिची, केरा, आदी उष्ण मौसममा पाईने फलफूलहरु खेती गरिन्छन् । तर ती फलफूलहरु केवल स्वप्रयोगका लागी मात्र प्रयोग गरिएको देखिन्छ । पशुपालन प्राय: ठूला साना सबै घरमा गरिएता पनि धेरै बँधुवा मजदूरहरुको घरमा चौपाया हुदैनन् । भैसी, गोरु, सुँगुर, कुखुरा, भेंडा, बाख्रा, गाई यहांका प्रमुख पाल्तु पशुहरु हुन । यस गा.वि.स. भित्र १० वटा माछा पालन गरिएका पोखरीहरु रहेका छन् । यी माछाहरु स्थानीय थोक बिक्रेता स्थानीय खुद्रा बिक्रेता तथा

जनसाधारणलाई सिधै बिक्री गर्ने गरेको देखिन्छ । यो गा.वि.स.मा उत्पादन हुने दुध या त स्वप्रयोजनमा प्रयोग गरिन्छ या त स्थानीय बजारमा स–साना होटेल तथा जनसाधारणलाई बिक्री गरिएको देखिन्छ । घिऊ र दही पनि जनसाधारण स्तरमा थोरै माग्दा खोज्दा पाउन सकिन्छ । यस गा.वि.स. मा घरेलु उद्योगको प्रशिक्षक, कृषि सहायक, पशुसहायकको आवश्यकता रहेको देखिन्छ ।

सुडा गा.वि.स. का कृषकहरुलाई बुझ्न सजिलोका लागी तीन भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ । ती हुन : धनी किसान जो केवल कमैया (बँधुवा मजदूर)को सहयोगबाट आफनो खेती सम्पन्न गर्दछन । अर्का थरीका कृषकहरुमा उनीहरु आफै खेती किसानीमा खट्छन् । मुस्किलले १–२ जना कमैया रखेका हुन्छन् । ती १–२ जना कमैयालाई आफैले गर्ने र गरे जस्तै काम गराउने गर्दछन भने अर्का थरीका किसानहरु जो आफनो खेती नै छैन तर अधियाँ बटैया गरेर, ज्याला मजदूरी गरेर, अनि बँधुवा मजदूर बनेर रहेका देखिन्छन् । उनीहरुको स्थिती दयनीय देखिन्छ ।

यो गा.वि.स.मा कालीगढी र सीप सम्बन्धी धागो बुन्ने र धागो कात्ने कार्य, फलाम पगाल्ने र हतियार बनाउने कार्य, ढुंगा कुँदने कार्य, जाल बुन्ने कार्य, फलामको हतियार बनाउने, सिलाई बुनाई आदी गरिरहेको पाईन्छ । तर यी सबै स्थानीय जनताको माग अथवा स्वप्रयोजनका लागी गरिएको पाईन्छ ।

प्राकृतिक साधनको उपलब्धता हेर्ने हो भने निर्माण कार्यका लागी बालुवा, चून बनाउने चूनढुंगा, इटा बनाउने माटो, घरको गारो लगाउने पर्खाल बनाउने ढुंगा, कक्रीट बनाउने उपयुक्त ढुंगा, घर बनाउने काठ, बाल्ने दाउरा, बावियो, सिमल, सालको बीऊ, आदी पाईन्छ । यसमध्ये बालुवा, चूनढुंगा, इटा बनाउने माटो, घरको पर्खाल लगाउने ढुंगा, नगण्य मुल्यमा खरिद गर्न सकिन्छ भने, बावियो, सिमलको भूवा, सालको बीऊ स्थानीय आरक्षको अनुमतिबाट जगलभित्र गई प्राप्त गर्न सकिन्छ । बाँस, काठ, दाउरा नगण्य रुपमा मुल्य तिरेर खरिद गर्न सकिन्छ । यो गा.वि.स.मा पोलेको इटा, धातुको चौकोस ढोकाहरु, बिजुलीको सामानहरु खरिद गर्न सकिन्छ ।

यस गा.वि.स.मा साना तथा मझौला उद्योगहरु प्रसस्त रहेका देखिन्छन् । यसै गा.वि.स. क्षेत्रमा एक प्रसिद्ध खाँडसारी सुगर मिल निजी क्षेत्रद्वारा संचालित छ । जस्मा करिब २०० जना मजदूर प्रत्यक्ष रोजगार प्राप्त गरि जीवन गुजारा गर्ने अवसर प्राप्त गरिरहेछन् । त्यस्तै यस गा.वि.स. मा एक मझौला स्तरको , एक सानो स्तरको र १५ वटा घरेलु उद्योगहरु (कुटानी

पिसानी मिलहरु रहेका देखिन्छन् । यी उद्योगहरुमा क्रमश २५, ५, र ३० मजदूरहरुले प्रत्यक्ष रोजगारी प्राप्त गर्ने अवसर छ । साथै इटा तथा टायल कारखाना सानो स्तरमा ४ वटा रहेको देखिन्छ । यी ४ कारखानाहरुमा प्रति कारखाना ५५० का दरले जम्मा ६०० कामदारहरुले रोजगारीको अवसर प्राप्त गरिरहेको देखिन्छ । यसको अलावा महाकाली सिंचाई आयोजना दोस्रो चरण, विभिन्न सडक मर्मत सुधार तथा जिल्ला मार्ग निर्माण गर्ने आयोजना यसै गा.वि.स.मा संचालित भएको हुनाले रोजगारीको वैकल्पिक अवसर प्रसस्त देखिएको छ ।

यस गा.वि.स.मा २ वर्षको अवधीमा १ उद्योग वन्द भएको देखिन्छ । त्यो उद्योग सानो स्तरको कुटानी पिसानी उद्योग थियो । त्यो उद्योग वन्द हुनाको कारण बैंकको ऋण लिई स्वप्रयोगमा उक्त ऋण प्रयोग गरेर आफनो व्यापारिक फर्म डुबाएको बुझिन्छ । यस गा.वि.स.मा वन विभागको स्वीकृती लिई चून उद्योग चलाउन सकिने संभावना देखिन्छ । त्यस्तै अन्य पश्चिम तराईका गा.वि.स.को जस्तै पशुपालन, तरकारी खेती जस्ता काम संस्थागत गर्न सके उत्पीडित जातीलाई फाईदा पुग्न जाने देखिन्छ । यो गा.वि.स.संगै जोडिएको महेन्द्रनगर न.पा.मा रिक्साको प्रचलन धेरै देखिएको हुनाले कमैयालाई रिक्सा किनी दिएर वा स्थानीय स्तरमा गोरुगाडाको उपलव्धता भएमा गोरुगाडाको सेवा उपलव्ध गराएर उनीहरुको जीविका गर्न सक्ने देखिन्छ ।

यो गा.वि.स.को १२९४८ जनसंख्या मध्ये ४५१४ (३५ प्रतिशत) जनसंख्या आर्थिक रुपले सक्रिय र ४२९८ (प्रतिशत) जनसंख्या आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । यस गा.वि.स.मा जम्मा २३०१ (२६ प्रतिशत) थारु जातीका मानिसहरु रहेका छन् । तिनीहरुमध्ये १२४० (५४ प्रतिशत) आर्थिक रुपले सक्रिय र १०६५ ४६ .प्रतिशत) आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या मध्ये .....(....प्रतिशत) साक्षर देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गिकरणमा सबैभन्दा बढी प्रतिशत कृषि तथा माछापालनमा संलग्न कामदार भएको देखिन्छ । जसमा थारुहरुको संलग्नता १०७२ रहेको छ । अनुमानित कमैया जनसंख्या कृषि तथा माछापालनमा आधारित थारु जनसंख्याको ७५% अर्थात ८०४ जनसंख्या देखिन्छ ।

आर्थिक रुपले सक्रिय तथा निष्क्रिय जनसंख्या (२०४८)

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
आर्थिक रुपले सक्रिय	२८६५	१६४९	४५१४	८९५	३४५	१२४०
आर्थिक रुपले निष्क्रिय	१५६२	२७३६	४२९८	२७७	७८४	१०६१

आर्थिक रुपले सक्रिय गा.वि.स. जनसंख्याको रोजगारी स्थिति (२०४८)

विवरण	पुरुष	महिला	जम्मा
काम दिने	२४	३	२७
काम गर्ने	९६१	२९५	१२५६
स्वयं रोजगार	१८५१	१३४४	३१९५
अवैतनिक पारिवारिक कामदार	९	१	१०
नतोकिएको	२०	६	२६

आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गीकरण

विवरण	जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषि वन तथा माछापालन	२१५४	१५२८	३६८२
उत्पादनशील व्यवसाय	५२	३	५५
वाणिज्य व्यापार	६१	२	६३
वित्त र व्यवसाय सेवा	.....	.....	६३३

अन्य	.....	.....	८१

गा.वि.स. अन्तर्गत आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य व्यावसायिक समूह

विवरण	जम्मा			थारु
	पुरुष	महिला	जम्मा	
पेशेवर तथा प्राविधिक कामदार	७४	५	७९	३
खेती तथा माछा मार्ने काममा संलग्न	२१५२	१५२८	३६८०	१०७२
प्रशासनिक कर्मचारी तथा कारिन्दा	१४	१	१५	.....
बिक्री सेवा तथा उत्पादन कार्यमा संलग्न	५५	२	५७	१०
अन्य	११२	६	११८	८३
नतोकिएको	२०	२	२२	६

गत १२ महिनामा औसत कामको अवधि (२०४८)

अवधी	पुरुष	महिला	जम्मा
०– ३ महिना	१	१	२
३– ५ महिना	.....	३	३
६– ७ महिना	२४४	४	२४८
८– महिना	२६१६	१६४३	४२५९

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०४८: केन्द्रिय तथ्यांक विभाग ।

देखतभूली गाँउ विकास समिति : स्थलगत विवरण

देखतभूली गा.वि.स. कञ्चनपुर जिल्लाको तुलनात्मक रुपमा पिछाडिएको गा.वि.स. हो । यो गा.वि.स. जिल्ला सदरमुकाम महेन्द्रनगरबाट २०–२५ कि.मी. र अर्को प्रमुख व्यापारिक केन्द्र धनगढीबाट १५–२० कि. मी. दूरीमा रहेको छ । यस गा.वि.स.को आसपासमा शंकरपुर गा.वि.स. रहेको छन् ।

यस गा.वि.स.को जनसंख्या राष्ट्रिय जनगणना २०४८ को आधारमा ८३०४ रहेको छ । जसमा ४२७७ पुरुष र ४०२७ महिला छन । जम्मा घर धुरी १०८० छन । गा.वि.स. कार्यालयबाट प्राप्त जानकारी अनुसार त्यहाको गा.वि.स. को जनसंख्या ७५०० रहेको छ । जसमध्ये ५०–६० जना पूर्णत: बँधुवा ३०० जना आशिंक कमैया रहेको बुझिन्छ ।

यस इलाकाको जमिन सामान्यत: खेतीयोग्य छ । समथर मैदान जसमा सिंचाईको सुविधा छैन, तुलनत्मक रुपमा उव्जनी सन्तोषजनक नै रहेकोछ । यस गा.वि.स. भित्र त्यस्तो खास वनजगल नभएपनि शुक्ला फाँट वन्यजन्तु आरक्ष नजिकै रहेको छ । यहाँ वर्षाकाल जेष्ठ देखि भाद्र सम्म नै रहेको बुझिन्छ । हिँउदमा पनि केही वर्षा हुने गरेको बुझिन्छ ।

अन्नखेती, पशुपालन यहाँका मुख्य पेशाहरु हुन । समुदायका अत्यधिक जनसंख्या अन्नखेतीमा नै संलग्न छन् । जनसंख्याको अति कम प्रतिशत गैह्र कृषि पेशा जस्तै कलकारखाना आदीमा सलग्न देखिन्छन् । प्रत्येक घरधूरीको यी माथीका पेशामा संलग्नता भएता पनि समुदायका कृषकहरुको तीन मुख्य पेशागत विभाजन स्पष्ट देखिन्छ । समुदायको एउटा वर्ग जसले कमैयाहरुलाई अह्राएर उनीहरुको निर्भरतामा आफनो खेतीपाती र अन्य काम गर्ने गरेको छ ,त्यस्तै अर्को साना किसानहरु आफनो काम आफै गर्छन भने बाँकी कमैयाहरु (बँधुवा मजदूर) केवल मालिकको काममा नै जीवन व्यतित गर्दछन् ।

यस गा.वि.स. मा सागसब्जी उव्जाउने , फलफूल खेती र माछापालनले नयाँ रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने संभावना देखिन्छ । डकर्मी तथा सिकर्मीको पनि गाँउमा आवश्यकता भएको देखिन्छ ।

यहाँ ७ प्रा. वि. विद्यालयहरु, एक हेल्थपोष्ट, एक सहकारी केन्द्र छन् । जसबाट जनताहरुले न्यूनतम शिक्षाको साथसाथै आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको अवसर प्राप्त गरिरहेका छन् । यहाँ मल बीऊको बजार ग्रामीण स्तरमा उपलब्ध छ । कर्जा सुविधाका लागी यहाँका जनताहरुलाई झलारी वा महेन्द्रनगर जानु पर्दछ ।

यस गा.वि.स.मा कनै ठुला, मझौला, तथा साना उद्योगहरु रहेको पाईदैन । केही कुटानी पिसानी मिलहरु घरेलु स्तरमा चलिरहेका छन् । जसमा केही मालिक र केही कमैयाहरुले रोजगारीको अवसर प्राप्त गरिरहेका छन् ।

यस गा.वि.स. मा जिल्ला विकास समिति तथा अन्य गैर सरकारी तथा बैदेशिक दात्री संस्थाहरुले कुनै आर्थिक कार्यक्रम चलाएको देखिदैन ।

यस गा.वि.स.मा करिब ९९ प्रतिशत जनसङ्ख्या धानखेतीमा संलग्न देखिन्छन् । जसबाट उत्पादित धान थोक व्यापारी मार्फत बिक्री गरिने गरिन्छ । कँही कँही खुद्रा धान पनि बिक्री गरिन्छ । सरकारी सहकारी संस्था मार्फत बिक्री भएको पाईदैन । गहुँ, तोरी पनि धान उब्जने ठाँउमा दुईमध्ये एक लगाइने गरिन्छ । यिनीहरुको बिक्री वितरण स्थानीय स्तरका थोक तथा खुद्रा व्यापारी मार्फत नै गरिन्छ । भैसी, सुंगुर, कुखुरा, गाई, गोरु, बाख्रा र भेडामध्ये कुनै न कुनै चीज करिब ९९ प्रतिशत जनताले पालेको पाइयो । तर एक प्रतिशत थारु कमैयाहरुले केहीपनि पालेको देखिदैनथे । तर कमैयाहरुमध्ये धरैजसोले मालिकको सुंगुर वा वस्तुभाउहरु ल्याएर पालेको हुनाले त्यसबाट हुने आम्दानीको सानो अंशमात्र प्राप्त गर्न सकेको देखिन्छ । गाई भैसीबाट प्राप्त हुने दूध किसानहरु केही मात्रामा स्थानीय मानिसहरुको आवतजावत हुने गौंडामा राखिएका चिया पसलहरुमा पु-याएर बेच्ने गरेको देखिन्छ । तर बजारको अनिश्चततताले गर्दा गाई भैसी पालनमा उत्साहजनक विकास भएको देखिदैन । उत्पादित दुधहरुको स्थानीय तवरमा बजारको व्यवस्था हुन जरुरी देखिन्छ । यदि यातायातको व्यवस्था गर्न सकिएमा त्यहाँ उत्पादित दुध र दुग्ध पदार्थहरुलाई उचित स्थानमा लगी बजार प्रबर्द्धन गर्न सकिन्छ । या त सो दूधलाई स्थानीय तवरमा घिऊ , खुवा, चिज, मख्खन बनाई उपयुक्त शहरमा लग्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

यहाँ एकातिर सुंगुर पालनका लागी स्थानीय स्तरमा नै त्यसको लागी दाना, भुस, पोगटा धान प्रसस्त मात्रामा पाउन सकिन्छ भने अर्काँतिर थारुहरुको प्राचिन संस्कार देखिनै सुंगुर पाल्ने गरेको देखिन्छ । सुगुंर थारु तथा अन्य जनजातीले चाडवाड देखि लिएर बेला बखतमा खाने गर्दछन् । स्थानीय स्तरमा पालिएका सुंगुरहरु स्थानीय स्तरमा नै बिक्री भएको देखिन्छ ।

यस व्यवसायको प्रबंधन गर्न सके नजिकमा रहेका मुख्य बजारहरु धनगढी, महेन्द्रनगरमा प्रसस्त खपत हुने देखिन्छ । एक स्थानीय मासु व्यापारीका अनुसार धनगढीमा दिनको ५०–६० सुंगुरहरु खपत हुने गर्दछ। यदि आपूर्ति बढाउने हो भने सो माग अझ बढ्न सक्छ ।

कुखुरा प्राय एक दुई अध्यात्मिक धर्ममा विश्वास राख्ने तागाधारी बाहेक सबैले पालेको देखिन्छ । कुखुरा, कुखुराको फुलको बजार स्थानीय स्तरमा नै पनि पर्याप्त भएको , माग बमोजिम आपूर्ति हुन सकेको देखिन्छ । यस गा.वि.स.मा सागसब्जी खेती व्यावसायिक नभै व्यक्तिगत र निजी उपयोगका लागी मात्र लगाईने गरेको देखिन्छ । साना किसानको लागी सागसब्जी लगाउन कुनै प्रोत्साहन छैन । अझ बँधुवा मजदूर कमैयाले सागसब्जी लगाउन चाहदैनन् । कहिलेकाही उपभोग गर्न पाए भने उनीहरु भाग्यमानी बन्दछन् । यातायातको सुविधा दिई त्यँहा उत्पादित सागसब्जीलाई अन्य व्यापारिक केन्द्रमा पु-याउने हो भने त्यसबाट खाद्यान्न वालीको तुलनामा बढी आम्दानी हुने देखिन्छ ।

आलु स्थानीय धनी तथा साना किसानहरुले प्रशस्त खेती गरेको र उत्पादन पनि प्रशस्त भईरहेको पाईन्छ । तर सो आलुको लागी कोल्ड स्टोरेजको अभावले स्थानीय थोक विक्रतालाई शहरी मूल्यको तुलनामा आधाभन्दा कम मूल्यमा बिक्री गर्न गरिएको बुझिन्छ । यस गा.वि.स.मा माछापालन र फलफूल खेती केवल २–४ धनी किसानहरुले मात्र गरेको देखिन्छ । फलफूल तथा माछा स्थानीय समुदायमा नै बिक्री भएको देखिन्छ । स्थानीय योजनामा फलफूल खेती गर्न सकेमा त्यसबाट थप रोजगारी उपलव्ध गराउन सकिने देखिन्छ । यस गा.वि.स.मा वनजगल पेशाको रुपमा हैन , पर्यावरण सन्तुलनको लागी केही हदसम्म बृक्षारोपण गरिएको पाईन्छ । यस गा.वि.स.मा बसाई सरी आएका श्रमिकहरु केही घर रहेका छन् त्यस्तै यो गा.वि.स.बाट पनि केही परिवारहरु अन्य गा.वि.स.मा बसाई सरी गएका छन् । यस गा.वि.स.मा माछापालन गरिएका ५–७ पोखरी र नगरिएका ३–४ पोखरीहरु भएको बुझिन्छ ।

यहाँका साना किसान तथा कमैयाहरुका सन्तानहरु रोजगारी खोज्ने क्रममा विशेषत भारतको विहार राज्यको नेपालसग गासिएको सिमानाका गाँउहरुमा ज्यालामा खेती सम्बन्धी काम , भारी बोक्ने काम, कोही कोही नेपालको सडक योजनाहरुमा सडक खन्ने मजदूरको रुपमा काम गर्न गएको देखिन्छ । जसबाट कोही कोही कमैयाले वार्षिक ४ ५ हजार रुपैया ल्याएर सौकी तिरेर आफनो कमैया सन्तानलाई स्वतन्त्र बनाउने गरेको तर धेरैजसोले नेपालमा आई मोजमज्जा जाँड रक्सीमा नै सो रकम सिध्याउने गरेको बुझिन्छ । यस गा.वि.स.का कोही कोही कमैयाहरु आफनो सौकी अति नै धेरै भएको र मालिकको

निगरानीमा बस्न अति नै कष्टदायक भएको कारणबाट सो मालिकको घरबाट भागेका उदाहरणहरु पनि यहाँ केही मात्रामा पाईन्छन् ।

यस गा.वि.स.र यसका आसपासमा एक नदी त्यसको बगरमा प्रशस्त ढुंगा र बालुवा , थोरै मात्रामा जंगल तथा बाँस , रहेको पाईन्छ । यहाँ रहेका विभिन्न प्राकृतिक श्रोतहरुलाई उचित प्रयोगमा ल्याउन सकिएमा त्यस गा.वि.स.को आर्थिक उत्थानमा निकै सहयोग मिल्ने देखिन्छ । घाँस, दाउराका लागी यहाँका जनताहरुले आफनो निजी वनजंगल प्रयोग गर्ने गर्दछन् ।

गा.वि.स. भित्र बढ्दै गएको कालिगढी पेशामा सिकर्मी , ढुंगा चलाउने, डकर्मी , डाली ढकी बनाउने, जाली बुन्ने, माछा मार्ने पेशाहरु सहायक व्यावसायिक सेवाहरुको रुपमा लिईने गरेको पाईन्छ । तर पूर्णत : यसै पेशामा जीवन धान्ने भने नगण्य देखिन्छन् । यस भन्दा बाहेक अन्य हजाम, सूचिकार जस्ता आधारभूत सेवाहरुलाई व्यापारिक ढंगले परिकल्पना गर्न गाह्रो पर्दछ । आफूलाई चाहिने यी सेवाहरु जो संग तुलनात्मक सौंख छ भने नजिकको शहर महेन्द्रनगर वा धनगढी गएर सो सेवा प्राप्त गर्न सक्दछन् । जस्ले सो सेवा उपभोग गर्न सक्दैन, उनीहरुलाई यसको कुनै वास्ता हुदैन । अत यहाँ प्रबर्द्धन गर्न सक्ने सीपमा फर्निचर बनाउने, ढुंगा बनाउने , डाली ढकी बनाउने, जाल बुन्ने, माछा मार्ने, फलाम पिट्ने, कृषि औजार बनाउने आदी देखिन्छ । तर यी पेशाहरु पनि गा.वि.स.को निर्भतामा शिल्पकारहरु बाँच्न भने मुश्किल पर्छ । व्यापारिक तरिकाबाट बजार प्रबर्द्धन गर्न सके मात्र सो हुन सक्छ ।

कतिपय शिल्पकारहरुलाई आफनो सीपबाट आर्जित कमाइ कृषि मजदूरीबाट प्राप्त हुने कमाइको तुलनामा पनि थोरै हुनाले सो सीपको निर्भरता र निरन्तरतामा नै प्रश्न चिन्ह खडा हुन्छ । कतिपय अवस्थामा कच्चा पदार्थको मुल्य र बिक्री मुल्यको (अर्थात बजार भाउको) कारणबाट पनि यस्ता सीप प्रबर्द्धन हुन नसकेको देखिन्छ । यदि कच्चा पदार्थ (स्थानीय सीप संग सम्बद्ध) सुपथ मुल्यमा उपलव्ध गराई त्यसबाट उत्पादित वस्तुको उचित मुल्य प्राप्त गर्न सकिएमा ती शिल्पकारहरुका साथै गा.वि.स.को आर्थिक उत्थानमा पनि थप सहयोग मिल्न जाने देखिन्छ ।

स्थानीय सम्पन्न बासिन्दाहरुको मागको सर्वेक्षण गर्दा उनीहरुको दैनिक आवश्यकताको परिपूर्ति यथासम्भव स्वावलम्बी रहेको देखिन्छ । उनीहरु खाद्यान्न लगायत अन्य आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिका दृष्टिमा आत्मनिर्भर नै देखिन्छन् । तरकारी तथा अन्य फलफूल जे जति उपलव्ध हुन सक्छ सो अनुसार नै उपभोग गर्ने गरेको बुझिन्छ । दैनिक आवश्यकताका स–साना शहरबाट निर्यात गर्नुपर्ने सामानहरु जस्तै सलाई , कपि , कलम जस्ता सामानहरु स्थानिय गा.वि.स.मा नै १–२ साना पसलमा

उपलव्ध छ। यस बाहेक चाहिने चिनी, मट्टितेल, लत्ता कपडा, औषधी, नून, चिया, चुरोट जस्ता सामान बहुसंख्यक बासिन्दाहरुले धनगढी, महेन्द्रनगर,बेलौरी आदी स्थानबाट आपूर्ति गर्ने गरेको बुझिन्छ। स्थानीय स्तरमा नै सो सामान उपलव्ध भए पनि तुलनात्मक मूल्य नजिकको भारतीय सीमा बजार भन्दा बढी पर्ने भएकोले सस्तै भएपनि जनविश्वासमा महंगो पर्छ भन्ने भावना पहिलेदेखि नै विकास भईसकेको कारणले सो परिस्थितिमा सुधार ल्याएर रोजगारीमा विकास गर्नु अप्ठ्यारो देखिन्छ।

यो गा.वि.स.मा ट्याक्टरको माग धेरै छ। केवल धनाढ्य कृषकको मात्र ट्याक्टर भएको र उनीहरुको ट्याक्टरबाट अन्य साना तथा मझौला कृषकहरुले सेवा नपाउने भएका हुनाले कमैयाहरुलाई ट्याक्टर उपलव्ध गराउन सके उनीहरुको उत्थान हुने देखिन्छ।

यो गा.वि.स.को ८३०४ जनसंख्या मध्ये ३३८९ (४१ प्रतिशत) जनसंख्या आर्थिक रुपले सक्रिय र २०४२ (२५ प्रतिशत) जनसंख्या आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । यस गा.वि.स.मा जम्मा ३९९९ (२९ प्रतिशत) थारु जातीका मानिसहरु रहेका छन् । तिनीहरुमध्ये २५३३ (६३ प्रतिशत) आर्थिक रुपले सक्रिय र १४६६ (३५ प्रतिशत) आर्थिक रुपले निष्क्रिय देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या मध्ये .....(....प्रतिशत) साक्षर देखिन्छन् । आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गिकरणमा सबैभन्दा बढी प्रतिशत कृषि तथा माछापालनमा संलग्न कामदार भएको देखिन्छ । जसमा थारूहरुको संलग्नता २४७२ रहेको छ । अनुमानित कमैया जनसंख्या कृषि तथा माछापालनमा आधारित थारु जनसंख्याको ७५% अर्थात १८५४ जनसंख्या देखिन्छ ।

आर्थिक रुपले सक्रिय तथा निष्क्रिय जनसंख्या (२०४८)

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
आर्थिक रुपले सक्रिय	२०००	१३८९	३३८९	१४९७	१०३६	२५३३
आर्थिक रुपले निष्क्रिय	७९०	१२५२	२०४२	५८३	८८३	१४६६

आर्थिक रुपले सक्रिय गा.वि.स. जनसंख्याको रोजगारी स्थिति (२०४८)

विवरण	पुरुष	महिला	जम्मा
काम दिने	१	११	१२
काम गर्ने	३४९	१२०	४६९
स्वयं रोजगार	१६४७	१२३६	२८८३
अवैतनिक पारिवारिक कामदार	२	२०	२२
नतोकिएको	१	२	३

आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको व्यावसायिक वर्गीकरण

विवरण	कुल जनसंख्या			थारु जनसंख्या		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
कृषि वन तथा माछापालन	१८९६	१३५५	३२५१			
उत्पादनशील व्यवसाय	१२	३	१५			
वाणिज्य व्यापार	२२	२	२४			

वित्त र व्यवसाय सेवा	३८	१८	५६	
अन्य		३०	११	४१

गा.वि.स. अर्न्तगत आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य व्यावसायिक समूह

विवरण	जम्मा			थारु
	पुरुष	महिला	जम्मा	
पेशेवर तथा प्राविधिक कामदार	९	२	११	३
खेती तथा माछा मार्ने काममा संलग्न	१८९५	१३५५	३२४०	२४७२
प्रशासनिक कर्मचारी तथा कारिन्दा	.....	.....	.....	.....
बिक्री सेवा तथा उत्पादन कार्यमा संलग्न	२०	२	२२	१०
अन्य	३३	९	४२	२०
नतोकिएको	१	९	१०	५

गत १२ महिनामा औसत कामको अवधी (२०४८)

अवधी	पुरुष	महिला	जम्मा
०– ३ महिना	.....	.....	.....
३– ५ महिना	१	३	४
६– ७ महिना	२४१	२०४	४४५
८– महिना	१७५८	११८२	२९४०

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०४८: केन्द्रिय तथ्यांक विभाग ।

कमैयाहरुको पेशागत विवरण

वर्तमान अवस्थामा कमैयाहरुले गरिरहेको काम बारे गरिएको सर्वेक्षणबाट सबैभन्दा बढी, ५८.४ प्रतिशत खेती तथा परम्परागत घर सम्बन्धी काममा संलग्न देखिन्छन् । यस किसिमको काम बढी पुरुषहरुले गर्ने गर्दछन् । उनीहरुलाई निर्माण सम्बन्धी र कालीगढी सम्बन्धी कुनै सीपको ज्ञान छैन । कसैकसैलाई ज्ञान भए पनि त्यसको परिचालन गरिएको देखिदैन । कृषि तथा घर सम्बन्धी काममा संलग्न कमैयाहरुको संख्या बर्दियाको मनाउ र खैरी चन्दनपुर गा.वि.स.हरुमा क्रमश ५०.९४ र ४४.७ प्रतिशत, कैलालीका गेटा र दोदोधरा गा.वि.स.हरुमा क्रमश : ५७.४ र ८७.७४ प्रतिशत र कञ्चनपुरका सुडा र देखतभूली गा.वि.स.हरुमा क्रमश ४७.३ र ५९.५ प्रतिशत रहेको पाईयो ।

विशुद्ध कृषि पेशामा मात्र संलग्न कमैया सम्पूर्ण नमुना संख्याको १५.५३ प्रतिशत रहेको पाईयो । उनीहरु खेतीपाती सम्बन्धी काममा या त मालिकको या त कमैयाको अगुवाले भने अनुसार काम गर्ने गर्दछन् । खेती सम्बन्धी काम नहुने एक दुई महिना बेकामै बस्दछन् । यिनीहरुको संख्या मनाउ र खैरीचन्दनपुरमा क्रमश ३१.१३ र १५.१५ प्रतिशत रहेको छ र गेटा र दोदोधरामा क्रमश १७.५९ र ५.६७ प्रतिशत र सुडा र देखतभूलीमा क्रमश ९.६४ र १४.६३ प्रतिशत रहेको पाईन्छ । यस किसिमको काममा पुरुषहरुको बढी संलग्नता देखिन्छ ।

निर्माण तथा कालिगढी सम्बन्धी सीपमा परिचालित कमैयाहरु जम्मा ६.९७ प्रतिशत रहेको पाईयो । यस सीपमा महिला परिचालित देखिंदैनन् । यो प्रतिशत मनाउ, खैरीचन्दनपूर, गेटा, दोदोधरा, सुडा र देखतभूलीमा क्रमश ५.९६, ८.२३, ८.३३, १, १०.५३, र ७.३२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

कृषि, घरायसी तथा निर्माण काममा संलग्न कमैयाहरु सम्पूर्ण नमूना संख्याको ५.३७ प्रतिशत रहेको छ । यस काममा महिलाको संख्या नगण्य रहेको छ । यो प्रतिशत मनाउ र खैरीचन्दनपुरमा क्रमश ० र ७.५६ प्रतिशत रहेको छ । त्यस्तै गेटा र दोदोधरामा क्रमश ५.५६ र १ प्रतिशत र सुडा र देखतभूलीमा क्रमश ७.८९ र ० प्रतिशत रहेको पाईयो ।

घर गृहस्थी सम्बन्धी काममा मात्र संलग्न कमैयाको संख्या जम्मा ५.८ प्रतिशत देखिन्छ । विशेष गरेर बहुसंख्यक महिलाहरु यस काममा संलग्न रहेका छन् । पुरुषहरुको संख्या तुलनात्मक रुपमा नगण्य छ ।

खेतीपाती, घर निर्माण तथा कालीगढी सम्बन्धी धेरै काम र सीपको ज्ञान भएर चाहिएको बेलामा परिचालन गर्न सक्ने कमैया ३.९९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यो प्रतिशत मनाउ, खैरीचन्दनपूर, गेटा, दोदोधरा, सुडा र देखतभूली मा क्रमशः ५.६६, ६.८१, ७.४, १, १.७५, र ७.३२ प्रतिशत रहेको छ । निर्माण व्यावसायमा लाग्ने कमैयाहरुको संख्या जम्मा २.४७ प्रतिशत छ । यो संख्या मनाउ, खैरीचन्दनपूर, गेटा, दोदोधरा, सुडा र देखतभूली मा क्रमशः ०, ०, ०, १, ७.८९ र ० प्रतिशत देखिन्छ । यस काममा पुरुष मात्र संलग्न भएको देखिन्छ ।

यसरी सम्पूर्ण सीप सर्वेक्षणबाट ९० प्रतिशत मानिसहरु कृषिमा प्रत्यक्ष या त घरायसी काम पनि साथमा गरेर या त निर्माण र कालिगढी पेशामा संलग्न भएर कृषि पेशामा संलग्न देखिन्छ । ७८.६ प्रतिशत कमैयाहरुको कृषि, पशुपालन र घरायसी कामकाज बाहेक अन्य कुनै व्यावहारिक सीपको परिचालन भएको देखिंदैन । निर्माण तथा कालीगढी पेशामा संलग्न कमैयाहरु ८.४७ प्रतिशत मात्र व्यावसायिक रुपमा मालिकको निगरानीमा निर्माण तथा कालीगढी पेशामा लागेका देखिन्छन् ।

प्राप्त भएको तथ्यांकको आधारमा कृषि तथा पशुपालनमा बहुसंख्यक कमैयाहरुको सीप परिचालित भईरहेको भए पनि कृषिमा जे जति सीप उनीहरुको छ , त्यो परम्परागत कृषि एवं पशुपालनमा आधारित देखिन्छ । पशुपंक्षीहरु जुन मालिक कहाँ उसले पाल्ने गरेको छन् सो सबै स्थानीय पारम्पारिक भएको कारणबाट व्यापारिक तवरले उनीहरुको सीप सहायक हुने स्पष्ट देखिन्छ । तर त्यो सीप कसैको कडा निगरानीमा उपयोग गरिएता पनि विस्तारै आधुनिक प्रविधि पनि अनूकुल हुन सक्ने कुरामा विश्वस्त हुन सकिन्छ ।

निर्माण तथा कालीगढी व्यवसाय तर्फ कमैयामा भएको सीप प्रयोग गर्न निकै सुधार गर्नु जरुरी देखिन्छ । घर बनाउने, गारो लगाउने, फर्निचर (कुर्सी, डुंगा, खटिया आदी) बनाउने, जाल बुन्ने, आदी सीपहरु स्थानीय स्तरमा काम चलाउ भईरहे पनि अहिले जमाना अनुसारका देखिदैनन् । उनीहरुको सीपमा आमूल सुधार गरेर मात्र ती सीपहरुलाई सार्थक बनाउन सकिने देखिन्छ । ढकी, नाङ.लो बनाउने, ढुंगा फोर्ने, स्थानीय स्तरमा केही मात्रामा मात्र खपत हुने सीप उनीहरुको स्तरीय नै

( ) ढुंगाहरु (बेआकार)	( )	.....
( ) बाबियो (छाना छाउने)	( )	.....
( ) गुन्द्री बनाउने सामाग्रीहरु	( )	.....
( ) काठ	( )	.....
( ) पोलेका इटहरु	( )	.....
( ) विद्युत प्रवाहित फलाम	( )	.....
( ) धातु निर्मित झयालको चौकोस	( )	.....
( ) धातुका ढोकाहरु	( )	.....
( ) अन्य (तोक्नु पर्ने)	( )	.....

समुदाय भित्रका नमुना भित्र परेका मानिसहरुमध्ये

रोजगार दिने	जम्मा	थारु कमैया

साना स्तरिय व्यवसायबाट आय आर्जन

(क) समुदायभित्र निजी क्षेत्रको स्वामीत्वमा संचालन भएको साना स्तरिय उत्पादन व्यवसायको प्रकार र रोजगारमा मानिसहरुको संख्या :

व्यवसायको प्रकार	कुल, निजि र सिक्ने घर ज	अमजरुको थप,आलित मजदुर	थारु ब म रोजगार

(ख) बिगत दुइ बर्षमा साना स्तरिय व्यावसायहरु बन्द गरिएका छन ?

छन ( ) छैनन् ( )

यदि बन्द गरिएका छन भने कुन प्रकारको व्यवसाय किन बन्द गरिएका हुन ?

व्यवसायको प्रकार बन्द हुनाका कारण

(ग) कुनै यस्ता स्तरिय व्यावसायहरु छन जुन समुदायमा हाल उपलव्ध छैनन् तर समुदायमा स्थपना गरेर सफलता पुर्वक संचालन गर्न सकिने छ :

व्यवसायको प्रकार उपलव्ध हुने बस्तुहरु ,सेवाहरु

कला र कालिगरीबाट आय आर्जन

(क) समुदायमा प्रयोग गरिएका कला तथा कालिगरी र प्रत्येकमा सम्लग्न मानिसहरुको अनुमानित संख्या :

उद्योगमा रोजगारी दिएर आय आर्जन

(क) समुदायभित्र वा वरपर इलाकामा समुदायका थारु बँधुवा मजदूर सदस्यहरुलाइ रोजगार दिएका कुनै कारखानाहरु छन ?

छ ( ) छैन ( )

यदि छ भने

उद्योग नाम किसिम क उत्पादन गर्ने ख रोजगार दिएका मजदूरको नाम र ठेगाना

(ग) के तपाई ठान्नुहुन्छ कि अन्य प्रकारका कारखानाहरु समुदायमा स्थापना गरेर बँधुवा मजदूरहरुलाई रोजगारी दिलाई सफल संचालन गर्न सकिन्छ ?

ठीक ( ) बेठीक ( )

यदि ठीक हो भने,

प्रस्तावित उद्योगहरुको किसिम सम्बन्धमा विस्तृत बिवरण यस प्रकार छ :

कुनै बँधुवा मजदूर सो योजनामा रोजगार भएको भए सो लेख्ने ।

वनपालन

(१) कति परिवारहरु वा व्यक्तिहरु वनपालन सम्बन्धी निम्न कार्यहरुमा सम्मिलित छन , सो यस प्रकार छ ।

	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
बृक्षारोपण र बृक्षहरुको हेरविचार	( )	( )	( )	( )
बृक्ष ढाल्ने र कटानी गर्ने (व्यावसायिक रुपमा)	( )	( )	( )	( )
गोल बनाउने	( )	( )	( )	( )

(२) ईलाकामा अतिरिक्त रोजगारीका अवसरहरु उपलब्ध गराउन बनपालन सम्बन्धी केही अन्य कृयाकलाप यस प्रकार छन्

_____ _____

_____ _____

_____ _____

गैह्रकृषि क्रियाकलाप बाट आय आर्जन

कृषिसंग सम्बन्धित रोजगारीका अवसरुहरु

(१) खाद्यान्न संरक्षण वा प्रशोधन

(क) खाद्य वस्तुहरु समुदाय भित्र संरक्षण र । वा प्रशोधन गरिन्छ ?

छ ( ) छैन ( )

(ख) जति परिवारहरु वा व्यक्तिहरु देहायका कार्यहरुमा सम्मिलित छन् ती यस प्रकार छन् :

	बहुमत	करिब आधा	केही	कोही पनि छैन	बँधुवा मजदुर
खाद्य वस्तुहरु सुकाउने	( )	( )	( )	( )	( )
खाद्य वस्तुहरु संरक्षण गर्ने	( )	( )	( )	( )	( )
खाद्य वस्तुहरु बफाउने	( )	( )	( )	( )	( )
खाद्य वस्तुहरु ठण्डा गर्ने	( )	( )	( )	( )	( )
फलफूल प्रशोधन गर्ने	( )	( )	( )	( )	( )
रस निकाल्ने	( )	( )	( )	( )	( )
तेल पेल्ने	( )	( )	( )	( )	( )

(ग) समुदायमा संरक्षित प्रशोधित खाद्य वस्तुहरुको सूचि यस प्रकार छ :

....

....

(घ) माथीका वस्तुहरुमध्ये कुन चाही तल उल्लेखित विभिन्न बन्दोबस्त अनुसार बिक्री गरिएका छन् ?

बजार बन्दोबस्त	वस्तुहरुको नाम
सरकारी खरिदसंस्थालाइ बिक्री गरिएको	.....
	.....
निजी थोक बिक्रेता वा सहकारी संस्थालाई बिक्री गरिएको	.....
खुद्रा बिक्रेता (पसल) लाई सिधै बिक्री गरेको	.....
जनसाधारणलाई सिधै बिक्री गरिएको	.....

(ङ) के समुदायमा त्यस्तो खाद्य पदार्थहरु उपलब्ध छन जुन स्थानिय स्तरमा हाल संरक्षित वा प्रशोधित गरिएको छैन तर संरक्षण वा प्रशोधनको लागी प्रयोग गर्न सकिनेछ ?

छ ( ) छैन ( )

यदि सकिन्छ भने कुन प्रकारबाट सकिन्छ उल्लेख गर्नुहोस

....

....

यदि सकिन्छ भने, हाल किन यी खाद्य पदार्थहरु संरक्षित नगरिएको वा प्रशोधित नगरिएको हो ?

.....

.....

छालाहरु

(क) त्यस्ता छालाहरुको बिवरण

(१) जुन स्थानिय रुपमा उपलव्ध छन् ।

(२) जुन स्थानिय रुपमा प्रशोधन गरिन्छन् ।

छालाहरु	स्थानिय रुपमा उपलव्ध		स्थानिय रुपमा प्रशोधित	
	छ	छैन	छ	छैन
गाईका छालाहरु				
उंटका छालाहरु				
बाख्राका छालाहरु				
भेडाका छालाहरु				
खरायोका छालाहरु				

(ख) यदि समुदायमा देहायका एक वा एकभन्दा बढी वस्तुहरु प्रशोधन गरिन्छन् भने प्रयोग गरिएका प्रशोधन विधि :

	प्रशोधन गर्ने	प्रशोधन विधि
बाख्राका छालाहरु	( )	.....
भेडाका छालाहरु	( )	.....
खरायोका छालाहरु	( )	.....
अन्य (केही भए उल्लेख गर्ने)	( )	.....

(ग) समुदायमा उपलव्ध माथीका मध्ये हाल स्थानिय स्तरमा प्रशोधन नगरिएका तर स्थानिय स्तरमा नै प्रशोधन गर्न सम्भव केही वस्तुहरु यसप्रकार छन् :

वस्तु	प्रशोधन विधि

.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

प्राविधिक पेशाहरुमा दक्ष तथा अर्धदक्ष कामदारहरु

(क) समुदायलाई आवश्यक पर्ने तथा अर्ध दक्ष कामदारहरु र हाल उपलब्ध हुन नसक्ने दक्ष तथा अर्ध दक्ष साथै सम्भाव्य यी सीपहरुको माग पूरा गर्न आवश्यक कामदारहरुको अनुमानित संख्या :

सम्पन्न गर्नुपर्ने सीप	आवश्यक मानिसको अनुमानित संख्या	थारु बँधुवा मजदूरबाट सभव छ ?

व्यापारी तथा शिल्पकारहरुको विवरण

परिचय

व्यापारी तथा शिल्पकारहरुको विवरण , स्थानीय बजारमा व्यापारी शिल्पकार र अरुहरुको संख्यात्म तथ्याँक संकलनसंग सम्बन्धित छ , जो बस्तु हरुको उत्पादन र बिक्रीमा र सेवाहरु उपलब्ध गराउनमा संलग्न रहेका छन् ।

समुदायमा उपलब्ध व्यापारीहरुको किसिमहरु बारे बर्णन गरेर यो तथ्याँकले उपभोक्ता माग सर्वेक्षणको विश्लेषण गर्न आधार प्राप्त हुने र बजार सम्भाव्यता सर्वेक्षणको लागि अन्तवार्ता लिने व्यापारी तथा शिल्पकारहरुको नमुना निर्धारण गर्नमा आधार प्रदान गर्ने देखिन्छ ।

सर्वेक्षण साधनमा उल्लेखित् प्रत्येक बस्तुको सम्बन्धमा २ प्रमुख संसुचकहरुले तथ्यांक उपलब्ध गराएका छन । योजना संयोजक र स्थानीय संयोजकको सुपरिवेक्षणमा रहेर मुख्य संसूचकहरुको छनौट अन्तर्वाता लिने व्यक्तिहरुद्धारा गरिएको छ ।

कुनै खास उप– क्षेत्रको लागि मुख्य संसूचकहरुको छनौट गर्ने कार्यको लागि अन्तर्वाता लिने व्यक्ति स्थानीय बजारमा प्रवेश गरेर उप – क्षेत्रको लागि सम्भाव्य संसूचकहरुसंग सम्पर्क राखी निम्न बमोजिमको आधारमा दुई जनाको छनौट गरिएकोछ ।

(क) मुख्य संसूचकहरुको सम्बन्धित स्थानिय क्षेत्रमा कम्तिमा ५ वर्षको अनुभव हासिल गरेको हुनुपर्नेछ ।

र

(ख) मुख्य संसूचकहरुको उमेर कम्तीमा १८ वर्षको हुनुपर्नेछ ।

सुसूचकको अर्न्तवार्ता कार्यविधी

१) जवाफ दिनेलाई आफनो परिचय दिनुहोस ,

२) अर्न्तवार्ताको प्रयोजन बताउनुहोस ,

३) जवाफ दिने व्यक्तिसंग साम्रो र आनन्दमय वातावरण बनाउनुहोस ,

४) प्रश्नावलीको र्शीषक पूरा गर्नुहोस ,

५) साधनको पहिलो पृष्ठमा उल्लेखित निर्देशनलाई अनुसरण गर्दै अर्न्तवार्ता शुरु गर्नुहोस ।

६) टिपोटहरु यथार्थ र विस्तृत हुनुपर्नेछ ,

७) मित्रताको स्मृति सहित अर्न्तवार्ता बन्द गर्नुहोस ।

(क) यदि त्यहा कुनै खास वस्तुहरु उपलव्ध गराउने व्यापारी वा सिल्पकारहरु छैनन् भने उपलव्ध गराईएको स्थानमा उपयुक्तताको संकेत गरिनेछ।

(ख) दुई संसूचकहरुसग ती व्यापारी वा शिल्पकारहरु को संख्या सोधिनेछ जस्ले खास वस्तुहरु वा सेवाहरु बिक्रीको लागी बजारमा उपलव्ध गराईहेका छन्।

उदाहरण १

यदि संसूचकले पकाउने तेल बिक्री गर्छ भने प्रश्न निम्न बमोजिम सोध्नुपर्दछ :

कति शिल्पकारहरुले बजारमा जुत्ता मर्मत सेवाहरु उपलव्ध गराएका छन् ?

उदाहरण २

यदि संसूचकले ग्राहकहरुको लागी जुत्ता मर्मत गर्छ भने प्रश्न निम्न बमोजिम सोध्नुपर्दछ :

कति शिल्पकारहरुले बजारमा जुत्ता मर्मत सेवाहरु उपलव्ध गराएका छन् ?

अभ्यास १

यदि संसूचकले स्वेटरहरु बिक्री गर्छ भने सोध्नु पर्ने प्रश्नका खाली ठाँउमा भर्नुहोस :

कतिजना व्यापारीहरुले बजारमा ..... उपलव्ध गराएका छन् ?

अभ्यास २

यदि संसूचकले रिक्साहरुको मर्मत कार्य गर्दछ भने सोध्नु पर्ने प्रश्नका खाली ठाँउमा भर्नुहोस :

कतिजना शिल्पकारहरुले बजारमा ..... उपलव्ध गराएका छन् ?

(ग) दुई संसूचकहरुमा प्रत्येकलाई माथी (ख) मा सोधिएकाझै उपयुक्त प्रश्नहरु गर्दा सो को जवाफ दिनेछन् र तिनीहरुले दिएको जवाफलाई स्तम्भ क र ख अर्न्तगत क्रमानुसार बिवरण फारममा टिपोट गरिनेछ।

सर्वेक्षण कार्य पूरा गरिसकेपछि प्रत्येक बिषयको उपयुक्त आकार निश्चित गर्न सकिने छ। यस प्रयोजनको लागी देहायका कदमहरु अंगाल्नु पर्ने हुन्छ।

(३) फारममा बिवरणको स्तम्भलाई पूरा गर्दा क र ख लाई जम्मा गरि सो जोडलाई २ ले भाग गर्नु पर्छ। यसो गर्नाले यदि दिईएका जवाफहरु भिन्न छन भने दुई जवाफहरुको औसत निकाल्न सकिनेछ।

बिवरणको स्तम्भमा समान व्यहोरा प्रबिष्ट गरिनेछ।

बजार अवसरहरुको सर्वेक्षण

.....

चिज वस्तुको नाम

समुदाय :

जिल्ला :

अर्न्तवार्ता लिएको व्यापारीको नाम :

व्यापारीको हैसियतमा अनुभव गरेका वर्षहरु :

अर्न्तवार्ता लिनेको नाम :

उपभोक्ता माग सर्वेक्षण बाट प्राप्त माग अनुसारको माग छ तापनि पर्याप्त मात्रामा आपूर्ति हुन सकेको छैन यदि वास्तवमा त्यसो हो भने , देहायका प्रश्नावलीमा के कारणले सो वस्तुको कमी भएको हो र कसरी यसलाई हटाउन सकिन्छ भन्ने कुरा सोधिने छ ।

१. त्यस्तो कनै चिज वस्तुको माग छ जुन तपाई आपूर्ति गर्न सक्नु हुन्न ?

छ ( ) छैन ( )

यदि छ भने, तपाईले अपूर्ति गर्न सक्ने वस्तुको मागको किसिम किटान गर्नुहोस

.....

.....।

यदि छ भने, तपाईले माग पूर्ति गर्न नसक्नाका कारणहरु दिनुहोस :

	छ	छैन
समानहरु ल्याउन पर्याप्त यातायात सुविधाको अभाव	( )	( )
मलाई टाढाबाट सामान पठाउने आपूर्तिकर्ता संग नै सामानको अभाव	( )	( )

बजारको अनिश्चितता	( )	( )
उत्पादकको कमी	( )	( )

प्रश्न ३. के यस्तो हुन्छ कि तपाईले किन्न चाहेको सामानहरु स्थानीय बजारमा उपलब्ध हुदैन ?

ठीक ( ) बेठीक ( )

यदि यस्तो हुन्छ भने, अक्सर कस्तो खाल्को सामानहरु स्थानीय रुपमा प्राप्य हुदैनन् ?

सामानहरु	प्राप्य छन्	कहिलेकाही प्राप्य छैनन्
१.	( )	( )
२.	( )	( )
३.	( )	( )
४.	( )	( )
५.	( )	( )
६.	( )	( )

प्रश्न ४. के यस्तो हुन्छ कि तपाईले किन्न चाहेको सेवाहरु स्थानीय रुपमा उपलब्ध हुदैन ?

ठीक ( ) बेठीक ( )

यदि यस्तो हुन्छ भने,अक्सर कस्तो खालको सेवाहरु स्थानीय रुपमा प्राप्य हुदैनन्?

सामानहरु	प्राप्य छन्	कहिलेकाही प्राप्य छैनन्
१.	( )	( )
२.	( )	( )
३.	( )	( )
४.	( )	( )

५. ( ) ( )

६. ( ) ( )

प्रश्न ५. तपाईले खरिद गरेका कस्ता वस्तुहरुसंग तपाई असन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?

सामानहरु	कारण जनाउने
१.	
२.	
३.	
४.	
५.	
६.	

प्रश्न ६. कस्ता सामानहरुको गुणस्तर सुधार गरेमा तपाई बढी तिर्न तयार हुनुहुन्छ ?

१.

२.

३.

प्रश्न ७ कस्ता सेवाहरुसंग तपाई असन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?

सामानहरु	कारण जनाउने
१.	
२.	
३.	
४.	
५.	
६.	

प्रश्न ८. कस्ता सेवाहरुको गुणस्तर सुधार गरेमा तपाई बढी तिर्न तयार हुनुहुन्छ ?

१.

२.

३.

बजार सम्भाव्यताहरु सर्वेक्षण

.....

सेवा/सीपको नाम

समुदाय :

जिल्ला :

अर्न्तवार्ता लिएको शिल्पकारको नाम :

शिल्पकारको हैसियतमा अनुभव गरेका वर्षहरु :

अर्न्तवार्ता लिनेको नाम :

उपभोक्ता माग सर्वेक्षण बाट प्राप्त माग अनुसारको तपाईले प्रदान गर्ने सेवाको माग छ तर पर्याप्त मात्रामा प्रदान हुन सकेको छैन । यदि वास्तवमा त्यसो हो भने , देहायका प्रश्नावलीमा के कारणले ईच्छा गरे अनुसारका जनतालाई सो सेवा प्रदान गर्न नसकिएको हो ? र कसरी यस स्थितिलाई सुधार गर्न सकिनेछ भन्ने कुरा सोधिने छ ।

१. स्थानीय समुदायमा त्यस्तो कनै सेवाको माग छ जुन तपाई पूर्ति गर्न सक्नु हुन्न ?

छ ( ) छैन ( )

यदि छ भने, तपाईले प्रदान गर्दै आएको सेवाको मागको किसिम उल्लेख गर्नुहोस, जुन पूर्ति हुन सकेको छैन ।

.....

.....

यदि छ भने, सेवा ईच्छुक सबैलाई उपलब्ध गराउन नसक्नाका कारणहरु उल्लेख गर्नुहोस :

	ठीक	बेठीक
ज्यादै कम शिल्पकारहरु	( )	( )
उपलब्ध शिल्पकारहरुमा माग बमोजिम सीपको अभाव	( )	( )
आवश्यक ज्यावल तथा औजारको कमी	( )	( )
जनता यो सेवाका लागी पर्याप्त तिर्न चाहदैनन्	( )	( )
अन्य (तोक्नु पर्ने)		

प्रश्न २. तपाईले प्रदान गर्ने सेवामा समुदायका बढी मानिसहरुलाई कुनै स्थान छ ?

छ ( ) छैन ( )

यदि छैन भने, किन ?

.....

.....

.....

प्रश्न ३. तपाई आफनो व्यवसाय बृद्धि गर्नमा इच्छुक हुनुहुन्छ ?

छ ( ) छैन ( )

यदि छ भने, के कस्ता कारकले आफनो व्यवसाय बृद्धि गर्नमा तपाईलाई अवरोध खडा गरेको छ ?

	ठीक	बेठीक
बढी अग्रगत तालिम	( )	( )
सुधारिएका ज्यावल तथा औजारहरु	( )	( )
बढी कच्चा पदार्थहरु	( )	( )

प्रश्न ४. के तपाईको अहिले कार्यशाला र ज्यावल छ ?

छ ( ) छैन ( )

यदि छ भने, जब तपाईले आफनो व्यवसाय बृद्धि गर्नुहुनेछ तब तपाई आफनो कार्यमा, यदि तालिम प्राप्त छ भने , कसैलाई काम दिन सक्षम हुनुहुनेछ ?

ठीक ( ) बेठीक ( )

उपभोक्ता माग सर्वेक्षण

समुदाय :

जिल्ला :

क्षेत्र :

अर्न्तवार्ता लिने व्यक्ति :

अर्न्तवार्ता मिति :

जवाफ दिनेको विवरण

लिंग : पुरुष ( ) महिला ( )

उमेर : ( ) १०–१५ वर्ष

( ) १६–२० वर्ष

( ) २१–३० वर्ष

( ) ३१ वा सो भन्दा माथी

प्रश्न १. सामान्यतया बजारमा तपाई कस्ता वस्तुहरु माग गर्नुहुन्छ ? तपाई ती सामानहरु कत्तिको बरोबर खरिद गर्नु चाहनुहुन्छ ? र तपाईले सामान्यतया कुन ठाँउमा ती सामानहरु खरिद गर्ने गर्नु हुन्छ ? उल्लेख गर्नुहोस ।

जवाफ तोक्न ठीक ( ) चिन्ह लगाउनुहोस ।

(दै.=दैनिक, सा.= साप्ताहिक, मा.= मासिक, बा.= बार्षिक)

खरिद गर्ने स्थान

	दै	सा	मा	बा	स्थानीय बजार	नजिकको बजार	टाढाको बजार
खाद्यान्न	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
सागसब्जीहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
फलफूलहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
मासु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
माछा	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
कुखुरा	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
दुग्ध पदार्थ	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
पकाउने तेल	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
मसलाहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
साबुन	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
सेकाएका वस्तुहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
हातले बुनेको कपडा	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
परम्परा अनुसार बुनेको कपडा	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
यन्त्रले बुनेको कपडा	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
तयारी कपडाहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
विच्छौनाहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
सिरक दोलाई	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
गुन्द्री दरीहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
विद्युत सामाग्रीहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
कृषि औजार	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
मलखाद	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
किटनाशक औषधी	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )

बीऊहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
बेकामको सामानहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
फलामे सामानहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
घरायसी सामानहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
माटोका भाँडाहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
पोलेका भाँडाहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
छालाका सामानहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
मसलन्द सामानहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
औषधी	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
अन्य (तोक्नु पर्ने)	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )

प्रश्न २. कस्तासेवाहरु तपाई सामान्यतया माग गर्नु हुन्छ ?

तपाई ती सेवाहरु कत्तिको बरोबर खरिद गर्न चाहनु हुन्छ ? र

ती सेवाहरु सामान्यतया कुन ठाँउमा खरिद गर्ने गर्नुहुन्छ ?

जवाफ तोक्न ठीक ( ) चिन्ह लगाउनुहोस ।

(दै.=दैनिक, सा.= साप्ताहिक, मा.= मासिक, बा.= बार्षिक)

					खरिद गर्ने स्थान		
					स्थानीय	नजिकको	टाढाको
	दै	सा	मा	बा	बजार	बजार	बजार
कपाल कटाउने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
काम गर्न सहायक	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
छाला प्रशोधन	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
काठको काम गर्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
ढुंगाको काम गर्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )

डकर्मीको काम गर्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
चित्रकारिता	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
बाँसको काम	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
झोला बनाउने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
ब्रुश बनाउने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
छाला बनाउने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
पाइपको काम गर्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
जोड्ने काम गर्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
विद्युतको काम गर्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
प्लाष्टरको काम गर्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
पालिस लगाउने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
इनार खन्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
सवारी साधन मिस्त्री	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
टायर मर्मत	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
रिक्सा, साइकल मर्मत	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
डुंगा बनाउने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
जाल बुन्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
फलाम काट्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
टिन पिट्ने	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
स्वास्थ्य सुविधाहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
कृषि मेकानिक्स	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
घरायसी सामान मर्मत	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
रेडियो, टि.भी. मर्मत	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
घडी मर्मत	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
रेष्टुराँहरु	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )

होजीयारी ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( )

बजार आपूर्ति सर्वेक्षण

१. त्यस्तो कुनै चिज वा वस्तुको माग छ जुन तपाई पूर्ति गर्न सक्नु हुन्न ?

छ ( ) छैन ( )

यदि छ भने, तपाईले पूर्ति गर्न नसक्ने चिज वा वस्तुको मागको किसिम किटान गर्नुहोस :

.....

.....

यदि छ भने, तपाईले माग पूर्ति गर्न नसक्नाको कारणहरु दिनुहोस :

	छ	छैन
सामानहरु ल्याउन पर्याप्त यातायात सुविधाको अभाव	( )	( )
मलाई टाढाबाट सामान पठाउने आपूर्तिकर्तासंग नै नभएको	( )	( )
सामानहरु यहाँ ल्याउदा ज्यादै महंगो पर्छ	( )	( )
स्थानीय आपूर्तिकर्ताहरुले पर्याप्त मात्रामा उत्पादन गर्दैनन्	( )	( )
स्थानीय आपूर्तिकर्ताहरुले माग गरे बमोजिम ठीक प्रकारको वस्तुहरु उपलन्ध गराउन सक्दैनन्	( )	( )

२. वर्तमान समयमा सामान स्थानीय स्तरमा नै उत्पादन गरिएको छ ?

छ ( ) छैन ( )

यदि छ भने, के तपाई सोच्नुहुन्छ कि यो समुदायमा विद्यमान उत्पादकहरुद्धारा आवश्यक परिमाणमा वस्तुहरु उत्पादन गर्न सकिने छ ?

छ ( ) छैन ( )

यदि छ भने, के तपाई सोच्नुहुन्छ कि विद्यमान उत्पादकहरुले .... को कति कटाउन सक्नेछन् ?

द्वारा	ठीक	बेठीक
कच्चा पदार्थको बढ्दो उपलब्धता	( )	( )
मौजूद मेशिनरीहरुको सुधार, व्यावस्थित गरेर	( )	( )
योग्य कामदारहरुको व्यावस्था मिलाएर	( )	( )
अन्य (किटान गर्ने)		

यदि छैन भने, के तपाई सोच्नुहुन्छ कि ..... को कमि हटाउन नयाँ उत्पादकहरु स्थापित गर्नु पर्नेछ ?

ठीक ( ) बेठीक ( )

३. के तपाईलाई निश्चय छ कि यदि तपाईलाई चिज, वस्तुहरु यथेष्ट आपूर्ति गरिएको भए वर्तमान समयको भन्दा बढी बिक्री गर्न सक्नुहुन्थ्यो ?

ठीक ( ) बेठीक ( )

४. के तपाई सोच्नुहुन्छ कि समुदायमा सजिल्यैसंग बिक्री गर्न सकिने कनै चिज, वस्तुहरु पनि छन ,जुन बजारमा हाल त्यसरी बिक्री गरिएको छैन ?

ठीक ( ) बेठीक ( )

यदि त्यस्ता वस्तुहरु छन भने, ती वस्तुहरु के के हुन ?

....

....

यी मध्ये कुनचाँही वस्तुहरु स्थानीय स्तरमा नै उत्पादन गर्न सकिने छ ?

....

....

व्यापारी र शिल्पकारहरुको विवरण

समुदाय :

जिल्ला :

क्षेत्र :

अर्न्तवार्ता लिने : अर्न्तवार्ता मिति :

निर्देशनहरु : दुई संसूचकहरुलाई तल उल्लेखित प्रत्येक विषयहरुमा निम्न पश्नहरु सोधिने छ ।

व्यापारीहरुलाई : कति जना व्यापारीहरु ..... बिक्री गरिरहेका छन् ।

शिल्पकारहरुलाई : कति जना शिल्पकारहरु बजारमा (वा वस्तीमा).....उपलव्ध गराईरहेका छन् ।

वस्तु वा सेवाहरु	व्यापारी वा शिल्पकार नभएको	संसूचक(क)	संसूचक(ख)	(क)र (ख) औसत	नमुना आकार
खाद्यान्न					
सागसब्जीहरु					
फलफूलहरु					
मासु					
माछा					
कुखुरा					
दुग्ध पदार्थ					
पकाउने तेल					
मसलाहरु					
साबुन					
सेकाएका वस्तुहरु					
हातले बुनेको कपडा					
परम्परा अनुसार बुनेको					
कपडा					

यन्त्रले बुनेको कपडा

तयारी कपडाहरु

विच्छौनाहरु

सिरक दोलाई

गुन्द्री दरीहरु

विद्युत सामाग्रीहरु

कृषि औजार

मलखाद

किटनाशक औषधी

बीऊहरु

बेकामको सामानहरु

फलामे सामानहरु

घरायसी सामानहरु

माटोका भाँडाहरु

पोलेका भाँडाहरु

छालाका सामानहरु

मसलन्द सामानहरु

औषधी

अन्य (तोक्नु पर्ने)

वस्तु वा सेवाहरु	व्यापारी वा शिल्पकार नभएको	संसूचक(क)	संसूचक(ख)	(क)र (ख) औसत	नमुना आकार
कपाल कटाउने					
काम गर्न सहायक					
छाला प्रशोधन					
काठको काम गर्ने					
ढुंगाको काम गर्ने					
डकर्मीको काम गर्ने					
चित्रकारिता					
बाँसको काम					
झोला बनाउने					
बुश बनाउने					
छाला बनाउने					
पाइपको काम गर्ने					
जोड्ने काम गर्ने					
विद्युतको काम गर्ने					
प्लाष्टरको काम गर्ने					
पालिस लगाउने					
इनार खन्ने					
सवारी साधन मिस्त्री					
टायर मर्मत					
रिक्सा, साइकल मर्मत					
डुंगा बनाउने					
जाल बुन्ने					

फलाम काट्ने

टिन पिट्ने

स्वास्थ्य सुविधाहरु

कृषि मेकानिक्स

घरायसी सामान मर्मत

रेडियो, टि.भी. मर्मत

घडी मर्मत

रेष्टुराँहरु

होजीयारी

.....

.....

आयोजना विवरण

वर्ग	शिर्षक र विवरण	मन्त्रालय वा गैर सरकारी संस्था	कार्य	रोजगारी

कुनै बँधुवा मजदूर सो आयोजनामा रोजगार भएको भए सो लेख्ने ।

समय कार्य तालिका

१. केन्द्रिय योजना

प्रारम्भिक छलफल	१ हप्ता
प्रारम्भिक योजना	१ हप्ता
फिल्ड म्यानुयल	१ महिना

क. अर्न्तवार्ता लिने तरिका,

ख. नमूनास्थलको छनौट गर्ने आधार,

ग. नमूनामा पर्ने संख्याको निर्णय (लक्षित बँधुवा मजदूरलाई, क्रेता, बिक्रेतालाई),

घ. सुसूचकको योग्यता र छनौट,

ङ0 प्राप्त डेटालाई रिर्पोटिङ गर्ने तरिका,

च. डेटालाई विश्लेषण गर्ने तरिका,

छ. परिणाम निकाल्ने तरिका ।

प्रश्नहरुको तयारी	२ हप्ता

क. बुद्धिजीवी, शिक्षक र नेतृत्व वर्गहरुको समुह(सुसूचक)लाई स्थानीय प्राकृतिक अवस्था, श्रोत तथा वस्तुस्थिति बारे ।

ख. बँधुवा मजदूरलाई शीप सर्वेक्षणको बारे ।

ग. आयोजना, मर्फीला तथा ठूला उद्योगका रोजगारी र त्यसका अवसरबारे ।

घ. स्थानीय व्यापारीलाई स्थानीय बजार बारे ।

ङ. स्थानीय क्रेतालाई सेवा बाट प्राप्त सन्तुष्टी बारे ।

२. स्थलगत सर्वेक्षण समय

क.	कार्यस्थलमा जाने मिति तय टिकेटिङ०, चाहिने सामाग्री तयारी	५ दिन
ख.	सम्बन्धीत जिल्लाको सदरमुकाममा गई स्थान छनौट गर्ने	५ दिन
ग.	सम्बन्धीत स्थलमा जाने	५ दिन
घ.	स्थानीय नेता, शिक्षक तथा राजनैतिक नेताको भेटघाटमा गणकको नियुक्ती गर्ने, उसलाई म्यानुयल प्रश्नावली र निर्देशन गर्ने, नमूनाको लागी एक दूई प्रिटेष्ट गर्ने, उसको काम तथा उत्तरदायित्व बुझाई समय तोक्ने	१० दिन
ङ०.	स्थानीय अवलोकन बजार , क्रेता अध्ययन	५ दिन
च.	पुन फारम लिने	५ दिन
छ.	१२ नमूना आफै जाँच गर्ने	५ दिन
ज.	थप समय र फर्कने	५ दिन

३. फर्म्याटको तयारी २ हप्ता

क. स्थानीय सामाजिक तथा आर्थिक वर्णन बारे

ख. आधारभूत शीपको सर्वेक्षणको फिल्ड रिर्पोट गर्न फारम

ग. आधारभूत प्राविधिक ज्ञान भएको भए सो सर्वेक्षणको फिल्ड रिर्पोट गर्ने फारम

घ. प्राकृतिक सम्पदाको उपयोग संक्षेपीकरण फारम

ङ०. उद्योग तथा आयोजनाको रोजगारी डेटाको रिर्पोटिङ० गर्ने फारम

च. स्थानीय खुद्रा बिक्रेता तथा घरेलु उत्पादनबाट प्राप्त स्थानीय आपूर्ति सर्वेक्षण संक्षेपीकरण फारम

छ. स्थानीय क्रेता माग सर्वेक्ष्ण फारम

ज. माथीबाट प्राप्त सर्वेक्षणबाट वस्तु मात्र सर्वेक्षण गर्ने

४. फिल्ड रिर्पोट प्राप्त भईसकेपछि फिल्ड रिर्पोट ड्राफ्ट गर्ने — १ महिना

५. फाइनल रिर्पोटिङ० (बैकिङ०, लागु गर्ने स्कीम सहित) — १५ दिन

अर्न्तवार्ता लिने तरिका

स्थानीय वस्तुस्थिति स्पष्ट संग बुझ्न स्थानीय बुद्धिजीवी, वर्तमान निर्वाचन नेता र स्थानीय बयोबृद्ध नेताहरुसंग संलग्न प्रश्नावलीहरु सोधेर दिईएको फारम भरिने छ ।

समुह छनौट गर्दा स्थानीय विद्यालयका प्र.अ., निर्वाचित समुदायका नेता (सके सम्म बँधुवा मजदूरको प्रतिनिधित्व गर्न सोही जातीको मानिस), पारम्पारिक नेता (बँधुवा मजदूरहरुले मानी आएका मल्मसाहरु वा अन्य स्थानीय प्रतिष्ठा आर्जन गरेका व्यक्तिहरु) को समुहसंग सकेसम्म सामुहिक रुपमा वा व्यक्तिगत रुपमा समय मिलाउने ।

अर्न्तवार्ता लिंदा

क. परिचय दिने

ख. अर्न्तवार्ताको उपादेयताबारे बताउने

ग. सन्दर्भ मिलाउने (आनन्दमय वातावरणमा)

घ. प्रश्नावलीहरुबारे संक्षिप्त रुपमा सरसर्ती बताउने

ङ०. प्रश्न सोध्न शुरु गर्ने

च. प्रश्न नबुझे बुझाउने शव्दमा उदाहरण दिई प्रस्तुत गर्ने

छ. प्राप्त उत्तरलाई दिईएको फारममा स्पष्ट लेख्ने

ज. मित्रता एवं दिगो मैत्रीका साथ अर्न्तवार्ता अन्त गर्ने

झ. सम्भव भए प्राप्त विवरणको विश्वसनीयता बारे परिक्षण गर्ने ।

बर्दिया, कैलाली र कञ्चनपुरमा संचालित सिंचाई आयोजनाहरु

ववई सिंचाई आयोजना	बर्दिया
खुटिया सिंचाई आयोजना	कैलाली
महाकाली सिंचाई आयोजना	कञ्चनपुर
राजापुर सिंचाई आयोजना	बर्दिया (अध्ययन परियोजना)
कोहलपुर महकाली निर्माण परियोजना	तिनै जिल्ला
दैजी जोगमुढा सडक आयोजना	
महाकाली पञ्चेश्वर आयोजना	कञ्चनपुर
नेपालगञ्ज महेन्द्रनगर विद्युत लाइन जडान	
टिकापुर राजापुर विद्युतीकरण	
भेरी एकीकृत ग्रामीण विकास परियोजना	
सेती एकीकृत ग्रामीण विकास परियोजना	

रोजगारीका अवसरहरु र समस्या

	गर्नुपर्ने व्यवस्था	मुख्य फाईदा	समस्या
स्वउद्यम			
१. सिमलको भूवा, सालको बीऊ र खोटो संकलन गर्ने	१. तालिमको व्ययस्था २. बजारको व्यवस्था	१. पूजी नचाहिने २. कृषि बालीबाट फुर्सदको समयमा हुने ३. उनीहरुले मास्ने डर हुदैन ।	१. वन सम्बन्धीते हरुको अनुमति चाहिने
२. वेत बाँसमा आधारित उद्यम	१. तालिमको व्यवस्था २. बजारको व्यवस्था ३. पूजीको व्यवस्था	१. पारम्पारिक सीपको निरन्तरता २. मौलिकपन झल्किए पर्यटन बजार पाउन सक्ने ३. उनीहरुले मास्ने डर हुदैन ।	१.व्यापारिक दृष्टिकोण ले तुलनात्मक रुपमा महंगो ।
३. भैसी पालन	१. पूजीको व्यवस्था २. अन्य आवश्यक जग्गा चरन,घाँस, आदी समेतको व्यवस्था	१. उनीहरुकै सीपमा आधारित २. बजारको समस्या उति हदैन । ३. उनीहरुले मास्ने ड्र हुदैन ।	१. जग्गा उपलव्ध गराउन गाह्रो २.व्यक्तिगत उत्तरदायित्वको अभाव ।
४. रिक्सा चलाउने	१. पूजी (रिक्सा)को व्यवस्था	१. उनीहरुकै सीपमा आधरित २ बजारको समस्या उति छैन ३. दैनिक आम्दानी हुन्छ ।	१. शहरी क्षेत्रमा मात्र हुने ।
५. गोरु गाडा	१. पूजी (गोरु र गाडा)को व्ययस्था	१. यसको याममा फाईदा धेरै २. उनीहरुकै सीपमा आधारित	१. गोरु बाँध्ने चराउने जग्गा
ज्यालादारी			
१. कृषि फारम तथा पशुपालन	१. फारमको सम्पूर्ण व्यवस्थापन २. कमैयाहरुको संकलन ।	१. उनीहरुकै सीपमा आधारित २. बजारको अभाव नभएको ३. स्थानीय कच्चा पदार्थको उपलव्धता	१. कमैयाहरुको संकलनमा कठिनाई पर्न सक्छ ।
२ इट्टा उद्यम	३. तालिम उपलव्धता	१. यथावत भईरहेको व्यापारिक असरहरु ।	१. भारतीय मजदूरहरु भन्दा दक्ष हुनु पर्ने ।

BARDIA DISTRICT

Headquarters: Gularia **Zone:**Bheri

Development Region: Mid-Western

GEOGRAPHY

1.**Area:** 2025 sq. kms.
2.**Political Boundary**
East: Banke & Surkhet Districts & U.P.(India). **West:**Kailali & U.P.(India)
North: Surkhet District. **South:**U.P.(India).
3.**Elevation:** 152 metres - 1457 metres.
5.**Rivers**(*Major*): 1. Karnali 2. Babai 3. Mannala etc.
8.**Topography**
Elevation: Latitude 28°7'- 28°29' Longitude 81°3'- 81°41'
Climate: Tropical, Sub-tropical.
Temperature(*Average*): Maximum 30.5°C Minimum 17.7°C
Rainfall(*Average Annual*) : 2099.4 ml

Topographical Distribution of Land

Physical Condition	Agriculture		Grazing	Forest	Others	Total
	Cultivated	Un Cultivated				
Total	54978	6958	2894	127682	11041	203553
Siwalik	2063	485	0	59153	1879	63580
Terai	52915	6473	2894	68529	9162	139973

Source: LRMP, Department of Survey, HMG

VDCs And Municipalities and Their Population Distribution

Sn	VDCs and Municipalities	Avg H/H Size	Total No.of Household	Population		
				Total	Male	Female
1	Badalpur	8.24	681	5610	2814	2796
2	Baganaha	8.49	1057	8975	4524	4451
3	Baniyabhar	9.49	1123	10652	5359	5293
4	Belawa	6.35	1558	9894	5020	4874
5	Bhimapur	7.96	1012	8057	4063	3994
6	Daulatpur	8.65	681	5888	2956	2932

7	Davaudhakala	6.68	1740	11625	5850	5775
8	Dhadhawar	7.29	1741	12693	6389	6304
9	Dhodhari	5.84	1810	10568	5476	5092
10	Gola	7.69	694	5340	2684	2656
11	Gularia	6.20	2418	14999	7887	7112
12	Jamuni	5.82	1648	9584	4712	4872
13	Kalika	5.78	1305	7547	3867	3680
14	Khairapur	5.51	1192	6568	3504	3064
15	Khajri Chandanpur	8.08	656	5303	2682	2621
16	Manau	6.89	833	5741	2870	2871
17	Manpur Mainapokhar	7.19	951	6841	3456	3385
18	Manpur Taparar	8.77	842	7387	3653	3734
19	Mathurahardwar	6.45	1405	9064	4766	4298
20	Mohamadpur	7.11	1152	8191	4259	3932
21	Motipur	6.86	2151	14760	7460	7300
22	Magaragadhi	7.65	1741	13327	6715	6612
23	Naya Gaun	8.72	544	4741	2327	2414
24	Neulapur	7.78	1053	8194	4253	3941
25	Padanaha	8.09	888	7186	3617	3569
26	Pashupatinagar	7.77	613	4766	2386	2380
27	Patabhar	8.45	1241	10488	5287	5201
28	Rajapur	7.35	1298	9545	4408	5137
29	Sanashree	5.53	2266	12542	6302	6240
30	Sivapur	7.78	725	5639	2807	2832
31	Sorhawa	6.13	1456	8930	4613	4317
32	Suryapatawa	8.12	826	6709	3381	3328
33	Taratal	5.79	1279	7401	3693	3708
34	Thakudwara	7.74	718	5558	2880	2678
	District Total:	7.03	41298	290313	146920	143393

Source: National Population Census 1991; CBS.

DEMOGRAPHY

POPULATION

Year & Item	1981 Census	1991 Census
TotalPopulation	199044	290313
Male	103879	146920
Female	95165	143393
Total Households	26536	41298
Average Household Size	7.5	7.0
Literacy Rate of 6 Years and above	13.9	29.9
Population Density Per Sq.Km.	98.3	143.4

ECONOMIC CHARACTERISTICS

Economically Active and Inactive Population

Status	1981 Census			1991 Census		
	Total	Male	Female	Total	Male	Female
Economically Active	103230	63521	39709	99561	67914	31647
Economically Inactive	27082	6259	20823	95473	30973	64500

Major Groups of Economically Active Population

Census	Prof/Tech Workers	Farm & Fishing Workers	Adm. & Clerical Workers	Sales,Service & Prod Labours	Others & Not Stated	Total
1981	388	100031	98	1283	1430	103230
1991	1119	82399	730	13124	2189	99561

SOCIAL CHARACTERISTICS

Mother Tongue

	1981 Census	1991 Census		1981 Census	1991 Census
Nepali	88774	106711	Rai-Kirati	773	638
Maithali	1364	600	Bhote & Sherpa	129	57
Bhojpuri	65	84	Thakali	10	15
Newari	335	627	Rajbansi	609	9
Gurung	1113	614	Satar	59	39
Tamang	1016	481	Sunuwar	6	-
Abadhi	1069	15615	Danuwar	25	17
Tharu	3876	149865	Sinthal	431	27
Magar	378	771	Local Languages	-	1296
Limbu	51	60	Others	28961	288114
Hindi	—	10564	English	--	24

Religion

	1981 Census	1991 Census		1981 Census	1991 Census
Hindu	171650	281036	Christian	48	439
Buddhist	3078	1174	Kirati	--	1
Islam	3076	7269	Others	21164	318
Jain	28	47	Not Stated	--	29

Source : National Population Census ,1981;1991; CBS.

AGRICULTURE

Types of Land and Their Classification

Total Area	Total No.of Parcel	Total Tenant	Total Land-Owner	Wet - Land Classification			
				Abal	Doyam	Seem	Chahar
53274	60755	11093	7347	22558	8567	4837	0

Dry - Land Classification					Total Discounted	Total Cultivated
Abal	Doyam	Seem	Chahar	Pachaun		
15489	7443	0	0	0	1079	52195

Source :

Production

Cereals

Crops	Paddy		Maize		Millet		Wheat		Barley	
Year	Area	Prod	Area	Prod.	Area	Prod	Area	Prod	Area	Prod
1990/91	32150	80400	9760	17560	--	--	15450	24100	90	90
1991/92	27370	64980	9820	17600	100	110	14680	20480	100	100

Cash Crops

Crops	Potato		Oilseed		Sugarcane		Tobacco		Jute	
Year	Area	Prod.	Area	Prod.	Area	Prod	Area	Prod.	Area	Prod
1990/91	460	5320	13800	6210	60	1440	40	30	--	--
1991/92	460	5380	11600	6060	60	1590	40	30	--	--

Source:

Livestock (Nos.)

Cattle	Buffaloes	Sheep	Goats	Pigs	Fowls	Ducks
77747	47292	16767	36520	12989	128927	1005

Livestock Products

Milk(mt)	Meat(mt)	Wool(Kg)	Egg(000)	Fish(Kg)	---	---
6675	3054	11402	2870	286864	---	---

Source : Livestock and Fishery 1991/92 ; Ministry of Agriculture, HMG.

Food Supply

Product: Rice,Wheat,Maize(0)
Qty. in Quintles

No.of Branch	Godown Capacity	Quota	Total	Sales	Free Dist.	Balance
1	6000	.00	120725.87	.00	.00	18778.56

Source :Nepal Food Corporation, Sales Report-2049/50

FOREST

FOREST AREA AND FOREST COVER

Forest area Plain ha.	Forest cover Plain %	Forest area Hill ha.	Forest cover hill %	Forest area conserve ha.	Forest cover conserve %
23787	22	4119	72	74976	84

Source : Statistical Year Book of Nepal 1993 ; C.B.S.

TRANSPORTATION

Road

SN	Name of Road	Classification	Black Topped	Gravelled	Earthen	Total (Km)
1	Ratna Rajmarg	Highway	-	24	-	24
2	MRM(Kohalpur)-Karnali (Chisapani)	"		8	22	30
3	Nepalgunj-Khajura-Gulariya (Bardiya Sector)	Feeder road	-	-	18	18
4	Gulariya-Rajpur	District Road	-	5	5	10
5	Rajpur-Bhimadpur	"	-	-	8	8
6	Gulariya-Murtiha	"	3	-	-	3
7	Mainapokhari-Srikantapur	"	-	2	4	6
8	Gulariya City Road	Urban Road	1	4	-	5
9	Rajapur City Road	"	-	3	-	3
Grand Total :			4	46	57	107

Source : Nepal Road Statistics, 1990. Department of Road; HMG.

COMMUNICATION

Post Office

District Post	Sub-Post	Additional Post	Total	Money Order	Post Saving Bank
1	4	16	21	5	2

Source : Postal Service Department;HMG.

Telecommunication Service

Local Telephone		Telegram		Trunk Telephone			Telex	Telegraph
Capacity	Distribution	Electric	Solar	PCO	Mannual	STD,ISD		
---	---	---	---	*	---	*	---	---

Source :Nepal Telecommunication Corporation;Bulletin 2049.

News Papers

Daily	Half-Weekly	Weekly	Fort-Nightly	Total
--	--	--	--	--

Source : Shankhikiya Jhalak Nepal 1993 ; CBS.

TRADE AND COMMERCE

Trading Centres and Main Export Items

Trading Centres and Hat Bazaars(*Major*):
Gularia, Rajapur etc.

Exports(*Major*):
Paddy, Maize, Wheat, Pulses, Chilli, Mustard Oil, Ghee etc.

Export and Import by Main Custom Offices

(Value in Thousands)

custom Office	Export				Import			
	Total	India	Tibet	Other	Total	India	Tibet	Other
Rajapur	4423	4423	---	---	30661	30652	---	9

Source: Foreign Trade Statistics (1990/91), Department of Customs; Ministry of Finance; HMG.

TOURISM

Tourist Attraction Centres

Places of Interest	Significance
Gularia	District Headquarter.
Rajapur	Main Trading Centre.
Khasapdanaha	Religious Place.
Tinkothiya	Mysterious Religious Place.

BANKING AND FINANCE

Commercial Banks

NBL	RBB	ADB	Total No.of Banks	Total Deposit	Total Credit	Priority Sector Credit			
						Total	Agri.	Indus.	Serv.
4	1	0	5	80703	34231	15009	11197	1229	2583

Source: Commercial Banking Statistics 1990, Nepal Rastra Bank.

NIDC Assistance

Since its inception to Mid July 1992 (Rs. in '000)

Sn	Types of Industries	No. of Industries	Disbursed Amount
1	Food and Allied Industries	3	466
2	Construction and Allied Industries	2	862
	Grand Total :	5	1328

Source:NIDC

EDUCATION

Schools, Teachers and Students Distributions

Types of School	No.of schools	Students		Teachers		Trained teachers		St./Sch. Ratio	St./teach Ratio	Average Class size
		Total	Girls	Total	Femal	Total	Femal			
Primary	169	37116	11725	666	87	286	37	220	56	
L.Secondary	48	4916	1258	137	6	33	0	102	36	
Secondary	21	4760	1143	101	6	36	2	227	47	
Total	169	46792	14126	907	99	355	39			

Source : Ministry of Education and Culture, HMG.

Sports and Entertainments

Stadium	Capacity	Covered Hall	Capacity	Cinema Hall	Capacity
-	-	1	50	-	-

Source : Shankhikiya Jhalak Nepal,1993;CBS.

HEALTH

Hospitals

Name of Hospital	Location	No. of Beds	Type	Avg. Pop./Hosp	Avg.Pop/Hosp. Beds
Bardia Hospital	Bardia	15	MOH(D)	289840	19323

Health Posts

Types of Health Posts			Avg Pop/HP	Ayur. Aushadhalaya	Avg Pop/Ayur.Ausha	Estab of New Sub HP
Ilak	Static	Total				
9	2	11	26349	1	289840	23

Source : Health Information Bulletin 1992, HMG Ministry of Health.

Family Planning Performance 048/49

	Condom	Pills	Depo	Nor plant	IUD	Sterilization	Total	Estimated CPR *	Remaing MWRA #
New Accepters	1058	697	181	0*	0	751	2687	17.67	40886
continuing users	543	221	104	0*	0	7907	8775		
Total	1601	918	285	0	0	8658	11462		

* Total continuing users/Exposed MWRA X100.
\# No. of women to be reached by programme.

Source: Nepal Family Planning Association.

REVENUE

Land Tax

(Amount in Rs.)

Land Tax	Registration	Total
2237836	6696965.95	8934801.95

Source : Land Tax Department; HMG. 2049/50

General Taxes

	Income Tax	Contract Tax	Vehicle Tax	INT.Tax	Others	Total	Excise
Target	1300	8000	35	150	715	10200	3077
Collection	1406	10875	25	109	675	13090	2264

Source: Department of Taxation & Department of Excise; Ministry of Finance; HMG.

CRIMINAL ACTIVITIES

Number of Crimes by kinds (FY 048/049)

Dacoity	Murder	Use of Poison	Attempt to Murder	Criminal Abortion	Suicide by			
					Poison	Hanging	Weapon Instrument	Drowning
1	4	--	6	--	9	11	--	--

Cow slaughter	Forgery & Fraud	Rape (Sexual Offence)	Robbery	Street Robbery	Theft	Lifting Archaeological Objects	Stealing Animals
2	1	2	3	1	16	--	8

Intoxicating Drugs	Counter Failing Coins	Arson	Possession of Illegal Weapon	Absconding From Prison	Political Crime	Crime Relating to Association	Gambling
4	--	3	3	--	--	--	--

Absconding From Police	Some Public Offence	Crime Relating to Citizenship	Dealing (Trading) in Persons	Polygamy	Child Marriage	Illicit Liquor Making
1	30	--	2	3	--	--

Traffic Accidents				Accidental Killings	Miscellaneous	Total
Wounded		Killed				
Persons	Animals	Persons	Animals			
1	--	6	1	16	5	139

Source : Police Headquarters.

KAILALI DISTRICT

Headquarters: Dhangadi **Zone:** Seti

Development Region: Far-Western

GEOGRAPHY

1. **Area:** 3235 sq. kms.
2. **Political Boundary**
   East: Bardia & Surkhet Districts. **West:** Kanchanpur & Doti Districts.
   North: Surkhet & Doti Districts. **South:** U.P.(India)
3. **Elevation:** 179 metres - 1957 metres.
4. **Rivers(*Major*):** 1. Karnali 2. Mohana 3. Pothraiya 4. Karrha 5. Kanara etc.
5. **Lakes and Ponds(*Major*):** Shyarpu daha, Kamal-Pokhari etc.
6. **Topography**
   Elevation: Latitude 28°22'- 29°0' Longitude 80°15'- 81°15'
   Climate: Temperate, Sub - tropical, Cool - temperate.
   Temperature(*Average*): Maximum 30.5°C Minimum 17.7°C
   Rainfall(*Average Annual*): 1577 ml.

Topographical Distribution of Land

Physical Condition	Agriculture		Grazing	Forest	Others	Total
	Cultivated	Un Cultivated				
Total	69667	11113	4837	231093	8081	324791
Mid Mountain	708	264	0	867	8	1847
Siwalik	5941	3425	964	117420	2406	130156
Terai	63018	7424	3873	112806	5667	192788

Source: LRMP, Department of Survey, HMG.

VDCs and Municipalities and Their Population Distribution

Sn	VDCs and Municipalities	Avg H/H Size	Total No. of Household	Population		
				Total	Male	Female
1	Baliya	5.32	3294	17512	8726	8786
2	Basauti	8.81	544	4790	2384	2406
3	Beladevipur	8.06	621	5006	2584	2422
4	Bhajani	7.35	1232	9058	4617	4441
5	Boniya	7.65	1211	9263	4608	4655
6	Chaumala	6.64	1647	10942	5383	5559

7	Chuha	6.78	1497	10145	5023	5122
8	Dansinhapur	6.19	1446	8952	4148	4804
9	Darakh	7.86	897	7054	3614	3440
10	Dhangadhi Municp.	6.18	7240	44753	23518	21235
11	Dododhara	6.40	1296	8299	4094	4205
12	Durgauli	7.50	1309	9822	5036	4786
13	Gadariya	10.13	726	7355	3721	3634
14	Geta	6.50	1216	7908	4150	3758
15	Godawari	5.35	2042	10915	5159	5756
16	Hasuliya	7.57	1405	10638	5434	5204
17	Janakinagar	7.23	604	4364	2216	2148
18	Joshipur	8.51	1617	13755	6930	6825
19	Khailad	9.40	610	5734	2857	2877
20	Khairala	6.25	541	3382	1769	1613
21	Kota Tulsipur	7.40	839	6210	3130	3080
22	Lalbojhi	6.59	1019	6720	3445	3275
23	Malakheti	5.87	1523	8938	4439	4499
24	Masuriya	7.71	1288	9936	5012	4924
25	Moharyal	6.38	614	3917	1957	1960
26	Munuwa	7.91	1173	9276	4638	4638
27	Narayanpur	6.75	1346	9091	4585	4506
28	Nigali	6.50	689	4480	2207	2273
29	Pahalmanpur	8.75	818	7155	3671	3484
30	Pandaun	5.73	536	3070	1493	1577
31	Pathariya	6.21	2474	15357	7667	7690
32	Pawera	9.13	538	4914	2488	2426
33	Phulwari	5.61	2420	13580	6862	6718
34	Pratappur	7.21	1278	9217	4551	4666
35	Ramsikhar Jhala	7.44	1008	7503	3711	3792
36	Ratanpur	10.63	509	5410	2711	2699
37	Sadepani	6.98	1537	10729	5328	5401
38	Sahajpur	5.92	987	5847	2959	2888
39	Sreepur	7.14	1180	8430	4258	4172
40	Sugarkhal	5.87	1634	9599	4751	4848

41	Thapapur	7.65	1295	9909	4973	4936
42	Tikapur	6.74	3804	25639	12634	13005
43	Udasipur	9.19	579	5320	2622	2698
44	Urma	9.46	845	7997	4064	3933
	District Total:	6.86	60928	417891	210127	207764

Source : National Population Census,1991; CBS.

DEMOGRAPHY

POPULATION

Year & Item	1981 Census	1991 Census
Total Population	257905	417891
Male	135978	210127
Female	121927	207764
Total Households	35241	60928
Average Household Size	7.3	6.9
Literacy Rate of 6 Years and above	16.0	31.2
Population Density Per Sq.Km.	79.7	129.2

Economically Active and Inactive Population

Status	1981 Census			1991 Census		
	Total	Male	Female	Total	Male	Female
Economically Active	102661	77762	24899	135490	94844	40646
Economically Inactive	64529	11201	53328	136200	41428	94772

Major Groups of Economically Active Population

Census	Prof/Tech Workers	Farm & Fishing Workers	Adm. & Clerical Workers	Sales,Service & Prod Labours	Others & Not Stated	Total
1981	619	96432	166	1959	1177	100353
1991	1642	108119	1401	19837	4491	135490

SOCIAL CHARACTERISTICS

Mother Tongue

	1981 Census	1991 Census		1981 Census	1991 Census
Nepali	103343	146967	Rai-Kirati	621	419
Maithali	866	1891	Bhote & Sherpa	148	102
Bhojpuri	22	494	Thakali	3	85
Newari	339	595	Rajbansi	50	23
Gurung	906	265	Satar	16	14
Tamang	3214	828	Sunuwar	8	-
Abadhi	45	51	Danuwar	11	9
Tharu	120534	198497	Sinthal	169	7
Magar	956	2268	Local Languages	-	57563
Limbu	196	280	Others	26458	415916
Hindi	--	5456	English	---	102

Religion

	1981 Census	1991 Census		1981 Census	1991 Census
Hindu	250915	412025	Christian	41	391
Buddhist	2920	1643	Kirati	---	4
Islam	1064	2793	Others	2933	741
Jain	32	179	Not Stated	---	115

Source : National Population Census 1981,1991; CBS.

AGRICULTURE

Types of Land and Their Classification

Total Area	Total No.of Parcel	Total Tenant	Total Land-Owner	Wet - Land Classification			
				Abal	Doyam	Seem	Chahar
73981	73897	4477	12768	6698	19732	13793	58

Dry - Land Classification					Total Discounted	Total Cultivated
Abal	Doyam	Seem	Chahar	Pachaun		
9585	87	0	0	0	24028	49953

Source :

Production

Cereals

Area in ha. & Prod. in MT.

Crops	Paddy		Maize		Millet		Wheat		Barley	
Year	Area	Prod	Area	Prod.	Area	Prod	Area	Prod	Area	Prod
1990/91	50300	126860	11870	18030	600	600	17070	23210	120	120
1991/92	50500	109640	11560	17920	600	610	17100	23250	110	110

Cash Crops

Crops	Potato		Oilseed		Sugarcane		Tobacco		Jute	
Year	Area	Prod.	Area	Prod.	Area	Prod	Area	Prod.	Area	Prod
1990/91	800	7200	15110	8540	720	21020	50	40	---	---
1991/92	810	7290	15900	8740	740	21820	50	40	---	---

Source:

Livestock (Nos.)

Cattle	Buffaloes	Sheep	Goats	Pigs	Fowls	Ducks
90478	49599	24521	42670	25133	229853	20802

Livestock Products

Milk(mt)	Meat(mt)	Wool(Kg)	Egg(000)	Fish(Kg)	---	---
10074	2489	16674	5110	87480	---	---

Source : Livestock and Fishery 1991/92 ; Ministry of Agriculture, HMG.

Food Supply

Product: Rice,Wheat,Maize(0)
Qty. in Quintles

No.of Branch	Godown Capacity	Quota	Total	Sales	Free Dist.	Balance
1	7200	.00	102360.71	2076.40	1138.60	34693.62

Source :Nepal Food Corporation, Sales Report-2049/50

SALT	SUGAR	GHEE	FLOUR
47864	9548.00	161	0

Source: Salt Trading Corporation, Sales Report 2049/50.

FOREST

Forest Area and Forest Cover

Forest area Plain ha.	Forest cover Plain %	Forest area Hill ha.	Forest cover hill %	Forest area conserve ha.	Forest cover conserve %
69499	36	87132	67	0	-

Source: Statistical Year Book 1993, CBS.

TRANSPORTATION

Road

SN	Name of Road	Classification	Black Topped	Gravelled	Earthen	Total (Km)
1	MRM Rajmarg (Khutiya River-Mahana River)	Highway	--	18	16	34
2	Dhanagadi-Dadeldhura Rajmarg (Dhanagadi-Gairha)	"	25	32	43	100
3	Tikapur-Kharkaula	District Road	--	15	15	30
4	Dhanagadi-Bilauri	"	--	--	20	20
5	Dhanagadi City Road	Urban Road	5	2	6	13
Grand Total :			30	67	100	197

Source : Nepal Road Statistics,1990; Dept. of Road; HMG.

Suspension Bridges

SN	Name of Bridges	Name of River/Stream	Span(m.)
1	Kuineghat	Karnali	235
2	Machhelikhola	Machhelikhola	86.20

Source:Suspension Bridge Division

Air ports

Name of Air port	Ref. Point		Elevation (m.)	Runway		Air Trafic Service
	Latitude	Longitude		Dimension	Surface	
Dhangadhi	28°42'00"	80°36'30"	210	1524X30	Grass	AFIS
Tikapur	28°31'00"	81°09'00"	243	549X30	Grass	Unmanned

Terminal Buildings	Facilities (1,2,3)*	Visual Aid	Total Runners	Condition	Distance from H.Q.(Km.)
1	1,2,3	-	53236	Fair weather	-
-	-	-	-	-	-

* 1=Tower, 2=Communication, 3=Navigation
AFIS=Aerodrome Fit Information Service.

Source: Civil Aviation Report 1990.

COMMUNICATION

Post Office

District Post	Sub-Post	Additional Post	Total	Money Order	Post Saving Bank
1	6	19	26	6	1

Source : Postal Service Department, HMG.

Telecommunication Service

Local Telephone		Telegram		Trunk Telephone			Telex	Telegraph
Capacity	Distribution	Electric	Solar	PCO	Mannual	STD,ISD		
2000	---	*	---	*	---	*	---	---

Source: Nepal Telecommunication Corporation, Bulletin 2049.

News Papers

Daily	Half-Weekly	Weekly	Fort-Nightly	Total
---	---	5	---	5

Source : Shankhikiya Jhalak Nepal 1993; CBS.

INDUSTRY

Principal Indicators of Manufacturing Establishments with Ten or more than Ten persons Engaged (Large)

No.of Estabs	No.of persons Engaged	Wages,Sales & perqs	Census input	Census output	Value Added
		In Thousand Rupees			
89	3935	38194	349380	544749	195369

Source: Census of Manufacturing Establishments, 1991/92; CBS.

Major Manufacturing Industries under Construction (in 1991/92)

Name of Industry	Location	Production Type	Approved Production Capacity/Year	Fixed Capital (Rs.in mln)	Authorized Capital(Rs. in mln)
Seti Cigarette Factory Ltd.	Kailali	Cigarette	850 Mln sticks	51.0	66.66

Source :Industrial Statistics 1991/92.

TRADE AND COMMERCE

Trading Centres and Main Export Items

Trading Centres and Hat Bazaars(*Major*):
Malakheti, Chaumala, Sati, Bhojani, Hansulia, Mudo, Tikapur etc.

Exports(*Major*):
Rice, Mustard Oil, Ghee, Timber, Maize, Wheat, Herbs, Dry Ginger, Pulses, Hides etc.

Export and Import by Main Custom Offices

(Value in Thousands)

custom Office	Export				Import			
	Total	India	Tibet	Other	Total	India	Tibet	Other
Kailali	118187	118187	---	---	228136	215421	---	12715

Source: Foreign Trade Statistics 1990/91,Dept.of Custom,Ministry of Finance.

TOURISM

Tourist Attraction Centres

Places of Interest	Significance
Dhangadhi	District Headquarters
Lalpurbari	Religious Place
Chaumala	Trade centre and Religious place
Hansulia	Tradecentre.
Bhajani	Economically active place.
Malakheti	Famous Place
Tikapur	Main Trade centre.

BANKING AND FINANCE

Commercial Banks

NBL	RBB	ADB	Total No.of Banks	Total Deposit	Total Credit	Priority Sector Credit			
						Total	Agri.	Indus.	Serv.
3	7	0	10	162063	264241	13310	6010	4195	3105

Source : Commercial Banking Statistics, 1990: Nepal Rastra Bank.

NIDC Assistance

Since its inception to Mid July 1992 (Rs. in '000)

Sn	Types of Industries	No. of Industries	Disbursed Amount
1	Food and Allied Industries	13	14474
2	Textile and Allied Industries	2	2199
3	Education and Allied Industries	1	899
4	Construction and Allied Industries	3	2298
5	Hotel and Allied Industries	1	590
6	Miscellaneous Industries	4	8552
	Grand Total :	24	29012

Source: NIDC.

EDUCATION

Schools, Teachers and Students Distributions

Types of School	No.of schools	Students		Teachers		Trained teachers		St./Sch. Ratio	St./teach Ratio	Average Class size
		Total	Girls	Total	Femal	Total	Femal			
Primary	267	45253	13769	974	130	379	41	169	46	
L.Secondary	47	5514	1292	168	11	28	3	117	33	
Secondary	23	4269	899	144	9	63	5	186	30	
Total	267	55036	15960	1286	150	470	49			

Source : Ministry of Education and Culture, HMG.

Sports and Entertainments

Stadium	Capacity	Covered Hall	Capacity	Cinema Hall	Capacity
-	-	1	500	1	811

Source : Shankhikiya Jhalak Nepal 1993, CBS.

HEALTH

Hospitals

Name of Hospital	Location	No. of Beds	Type	Avg. Pop./Hosp	Avg.Pop/Hosp. Beds
Seti Zonal Hospital	Dhangadhi	50	MOH(Z)	420035	8401
RNA Hospital	"	25	RNA	210018	3360
Dhangadhi Eye Hospital	"	100	Eye		

Health Posts

Types of Health Posts			Avg Pop/HP	Ayur. Aushadhalaya	Avg Pop/Ayur.Ausha	Estab of New Sub HP
Ilak	Static	Total				
9	2	11	38185	2	210018	32

Source : Health Information Bulletin 1992, HMG Ministry of Health.

Family Planning Performance 048/49

	Condom	Pills	Depo	Nor plant	IUD	Sterilization	Total	Estimated CPR *	Remaing MWRA #
New Accepters	1756	1419	1632	126	11	209	5153	22.78	49245
continuing users	1570	818	1062	145	59	10871	14525		
Total	3326	2237	2694	271	70	11080	19676		

* Total continuing users/Exposed MWRA X100.
\# No. of women to be reached by programme.

Source: Nepal Family Planning Association.

REVENUE

General Taxes

	Incom Tax	Contract Tax	Vehicle Tax	INT. Tax	Others	Total	Excise
Target	14	10000	1000	300	15686	27000	7738
Collection	14041	11786	961	264	1640	28692	9468

Source:Department of Taxation & Department of Excise,Ministry of Finance,HMG.

Land Tax

Land Tax	Registration	Total
3357499	7020611.52	10378110.52

Source : Land Tax dept. HMG.

Municipality : Dhangadhi

Status	FY 048/49	Status	FY 048/49
Revenue :		Expenditure :	
1) Local Taxes	5810471	1) Current Expenditures	1838046
2) Fees and Fines	64529	2) Debt Payment	0
3) Property Rental	205231	3) Social Programs	102212
4) Other Revenues	0	4) Ordinary Capital	79996
5) Own Source	6080231	5) Capital Investment	5433388
6) Misc. Income	38672	Total Expenditure	7453642
7) Grants	238842	Total Population	47419
8) Loans	0	No. Of Employees	57
9) Balance Forward	3953091	Per Capita Total Expendr	157.19
Total Revenue	10310836	Per Capita Total Revenue	217.44

Source : Udle (Urban Development Through Local Efforts Project,048/49)

CRIMINAL ACTIVITIES

Number of Crimes by kinds (FY 048/049)

Dacoity	Murder	Use of Poison	Attempt to Murder	Criminal Abortion	Suicide by			
					Poison	Hanging	Weapon Instrument	Drowning
--	15	3	11	1	9	16	3	1

Cow slaughter	Forgery & Fraud	Rape (Sexual Offence)	Robbery	Street Robbery	Theft	Lifting Archaeological Objects	Stealing Animals
1	--	6	1	--	11	---	7

Intoxicating Drugs	Counter Failing Coins	Arson	Possession of Illegal Weapon	Absconding From Prison	Political Crime	Crime Relating to Association	Gambling
2	---	2	6	---	---	---	1

Absconding From Police	Some Public Offence	Crime Relating to Citizenship	Dealing (Trading) in Persons	Polygamy	Child Marriage	Illicit Liquor Making
---	23	---	---	1	---	---

Traffic Accidents				Accidental Killings	Miscellaneous	Total
Wounded		Killed				
Persons	Animals	Persons	Animals			
---	---	18	---	35	4	177

Source : Police Headquarters

KANCHANPUR DISTRICT

Headquarter: Mahendranagar **Zone:** Mahakali

Development Region: Far-Western

GEOGRAPHY

1.**Area:**1610 sq.kms.
2.**Political Boundary**
East: Kailali & Doti Districts & U.P.(India). **West:** U.P.(India)
North: Dadeldhura District **South:** U.P.(India)
3.**Elevation:** 176 metres - 1528 metres.
5.**Rivers**(*Major*): 1.Mahakali 2.Mohana 3.Syali 4.Chaughar 5.Wahamani 6.Dhanda 7. Chandar etc.
6.**Lakes and Ponds**(*Major*): Rani Tal.
8.**Topography**
Elevation: Latitude 28°32'- 29°8' Latitude 80°3'- 80°33
Climate: Tropical, Sub - tropical.
Temperature(*Average*) : Maximum 30.5°C Minimum 17.5°C
Rainfall(*Average Annual*): 1422.7 ml.

Topographical Distribution of Land

Physical Condition	Agriculture		Grazing	Forest	Others	Total
	Cultivated	Un Cultivated				
Total	42311	5059	9755	100063	6490	163678
Siwalik	99	14	0	19261	137	19511
Terai	42212	5045	9755	80802	6353	144167

Source: LRMP, Department of Survey, HMG.

VDCs and Municipalitues and Their Population Distribution

Sn	VDCs and Municipalities	Avg. H/H Size	Total No. of Household	Population		
				Total	Male	Female
1	Baisi Bichawa	6.72	1142	7678	3865	3813
2	Beldandi	6.27	1483	9301	4726	4575
3	Chandani	5.53	2240	12385	6239	6146
4	Daijee	6.21	2088	12967	6597	6370
5	Dekhatbhuli	7.69	1080	8304	4277	4027
6	Dodhara	6.02	2229	13429	6777	6652
7	Jhalari	6.22	1702	10590	5367	5223

8	Kalika	5.86	1406	8233	4154	4079
9	Krishnapur	6.54	2125	13892	6935	6957
10	Laxmipur	7.52	1188	8932	4568	4364
11	Mahendranagar Municp.	6.28	9875	62050	30894	31156
12	Parasan	6.07	1615	9796	4929	4867
13	Pipaladi	6.37	1739	11071	5583	5488
14	Raikawar Bichawa	7.14	1391	9936	5074	4862
15	Rampur Bilashpur	7.18	1650	11841	5976	5865
16	Rauteli Bichawa	5.66	1186	6718	3420	3298
17	Sankarpur	9.27	510	4730	2445	2285
18	Sreepur	7.61	1877	14280	7243	7037
19	Suda	6.58	1967	12948	6569	6379
20	Tribhuwanbasti	5.65	1563	8825	4385	4440
	District Total :	6.44	40056	257906	130023	127883

Source : National Population Census 1991, CBS.

DEMOGRAPHY

POPULATION

Year & Item	1981 Census	1991 Census
Total Population	168971	257906
Male	93171	130023
Female	75800	127883
Total Households	26365	40056
Average Household Size	6.4	6.4
Literacy Rate of 6 Years and above	23.8	44.1
Population Density Per Sq.Km.	105.0	160.2

ECONOMIC CHARACTERISTICS

Economically Active and Inactive Population

Status	1981 Census			1991 Census		
	Total	Male	Female	Total	Male	Female
Economically Active	72203	51958	20245	84790	58556	31234
Economically Inactive	37259	8442	28817	82615	28363	54252

Major Groups of Economically Active Population

Census	Prof/TechWorkers	Farm & Fishing Workers	Adm. & Clerical Workers	Sales,Service & Prod Labours	Others & Not Stated	Total
1981	741	68503	520	1074	1365	72203
1991	1325	76138	1162	8833	2332	89790

SOCIAL CHARACTERISTICS

Mother Tongue

	1981 Census	1991 Census		1981 Census	1991 Census
Nepali	132775	184793	Rai-Kirati	458	500
Maithali	1276	241	Bhote & Sherpa	52	66
Bhojpuri	33	141	Thakali	11	16
Newari	74	268	Rajbansi	23	6
Gurung	212	258	Satar	-	24
Tamang	1906	4101	Sunuwar	6	-
Abadhi	46	14	Danuwar	4	-
Tharu	22369	59795	Sinthal	66	3
Magar	203	208	Local Languages	-	5558
Limbu	53	82	Others	9404	257507
Hindi	---	1477	English	--	14

Religion

	1981 Census	1991 Census		1981 Census	1991 Census
Hindu	163100	252531	Christian	40	1347
Buddhist	2054	3392	Kirati		1
Islam	178	405	Others	3588	164
Jain	11	50	Not Stated		16

Source : National Population Census 1981,1991; CBS.

AGRICULTURE

Types of Land and Their Classification

Total Area	Total No.of Parcel	Total Tenant	Total Land-Owner	Wet - Land Classification			
				Abal	Doyam	Seem	Chahar
35383	34028	3694	2600	1072	7565	6699	313

Dry - Land Classification					Total Discounted	Total Cultivated
Abal	Doyam	Seem	Chahar	Pachaun		
11349	249	0	0	0	7836	27547

Source : Dept of Survey, HMG.

Production

Cereals

Area in ha. & Prod. in MT.

Crops	Paddy		Maize		Millet		Wheat		Barley	
Year	Area	Prod	Area	Prod.	Area	Prod	Area	Prod	Area	Prod
1990/91	43700	100510	11760	16130	210	220	12080	17640	280	280
1991/92	43500	102350	11300	17250	210	230	12100	19960	270	270

Cash Crops

Crops	Potato		Oilseed		Sugarcane		Tobacco		Jute	
Year	Area	Prod.	Area	Prod.	Area	Prod	Area	Prod.	Area	Prod
1990/91	600	7100	6450	3390	1000	30000	30	20	--	--
1991/92	620	8880	6390	3320	1100	38500	30	20	--	--

Source: Ministry of Agriculture.

Livestock (Nos.)

Cattle	Buffaloes	Sheep	Goats	Pigs	Fowls	Ducks
76099	26180	1167	42060	4881	155905	2352

Livestock Products

Milk(mt)	Meat(mt)	Wool(Kg)	Egg(000)	Fish(Kg)	---	---
8630	1631	794	4110	31230	--	--

Source : Livestock and Fishery 1991/92 ; Ministry of Agriculture, HMG.

Food Supply

Product: Rice,Wheat,Maize(O)
Qty. in Quintles

No.of Branch	Godown Capacity	Quota	Total	Sales	Free Dist.	Balance
1	200	.00	30675.17	685.64	1365.80	18237.80

Source :Nepal Food Corporation, Sales Report-2049/50

Salt	Sugar	Ghee	Flour
5985	2971.85	348	0

Source : Salt Trading Corporation ; Sales Report, 2049/50.

Forest

Forest Area and Forest Cover

Forest area Plain ha.	Forest cover Plain %	Forest area Hill ha.	Forest cover hill %	Forest area conserve ha.	Forest cover conserve %
35683	33	17688	74	20430	64

Source : Statistical Year Book of Nepal 1993 ; C.B.S.

TRANSPORTATION

Road

SN	Name of Road	Classification	Black Topped	Gravelled	Earthen	Total (Km)
1	MRM.Rajmarg (Mohana River-Banbasa)	Highway	36	8	--	44
2	Bhatkanda-Doti	Feeder Road	--	--	78	78
3	MRM.Shreepur	District Road	--	5	22	27
4	Budar-Jogbudha	"	--	--	30	30
5	Khodpe-Bajhang	"	--	--	13	13
6	Mahendranagar City Road	Urban Road	5	3	7	15
Grand Total :			41	16	150	207

Source : Nepal Road Statistics 1990, Departmentsof Roads, HMG.

Air ports

Name of Air Ports	Ref. Point		Elevation (m.)	Runway		Air Trafic Service
	Latitude	Longitude		Dimension	Surface	
Mahendra nagar	28°57'30"	80°09'00"	198	884X30	Grass	Un manned

Terminal Buildings	Facilities (1,2,3)*	Visual Aid	Total Runners	Condition	Distance from H.Q.(Km.)
Under Const.	---	--	--	Close Monsoon	--

* 1=Tower, 2=Communication, 3=Navigation
AFIS=Aerodrome Fit Information Service.
Source: Civil Aviation Report 1990.

COMMUNICATION

Post Office

District Post	Sub-Post	Additional Post	Total	Money Order	Post Saving Bank
1	5	11	17	6	1

Source : Postal Service Department, HMG.

Telecommunication Service

Local Telephone		Telegram		Trunk Telephone			Telex	Telegraph
Capacity	Distribution	Electric	Solar	PCO	Mannual	STD,ISD		
1100	--	--	--	*	--	*	--	--

Source : Nepal Telecommunication Corporation, Bulletin, 2049.

News Papers

Daily	Half-Weekly	Weekly	Fort-Nightly	Total
--	--	4	--	4

Source : Shankhikiya Jhalak Nepal 1993, CBS.

INDUSTRY

Principal Indicators of Manufacturing Establishments with Ten or more than Ten persons Engaged (Large)

No.of Estabs	No.of persons Engaged	Wages,Sales & perqs	Census input	Census output	Value Added
		In Thousand Rupees			
66	2502	20085	58853	104248	45395

Source: Census of Manufacturing Establishments, 1991/92; CBS.

Major Manufacturing Industries Commissioned(1991/92)

Name of Industry	Location	Production Type	Approved Production Capacity /Year	Fixed Capital (Rs. in mln)	Authorized Capital(Rs .in mln)
Pharmex Drugs (N) Pvt. Ltd.	Mahendra nagar	Pharmacheutical	Tab 2690000 Pcs Caps 2410000 pcs. Syr 374000 bottles	2.9	5.2

Source : Industrial Statistics 1991/92.

BANKING AND FINANCE

Commercial Banks

NBL	RBB	ADB	Total No.of Banks	Total Deposit	Total Credit	Priority Sector Credit			
						Total	Agri.	Indus.	Serv.
2	3	1	6	101319	41771	12506	7731	2700	2075

Source : Commercial Banking Statistics, 1990; Nepal Rastra Bank.

NIDC Assistance

Since its inception to Mid July 1992 (Rs. in '000)

Sn	Types of Industries	No. of Industries	Disbursed Amount
1	Food and Allied Industries	3	8970
2	Textile and Allied Industries	1	323
3	Education and Allied Industries	1	384
4	Miscellaneous Industries	2	623
	Grand Total :	7	10300

Source : NIDC.

TRADE AND COMMERCE

Trading Centres and Main Export Items

Trading Centres and Hat Bazaars(*Major*):
Mahendra nagar

Exports(*Major*):
Timber, Paddy, Rice, Oilseed, Herbs, Ghee, Honey, Pulses, Wheat etc.

Export and Import by Main Custom Offices

(Value in Thousands)

custom Office	Export				Import			
	Total	India	Tibet	Other	Total	India	Tibet	Other
Kanchanpur	14487	14487	--	--	110653	55572	--	55081
Mahakali	19377	17670	1701	6	5846	4334	1487	25

Source : Foreign Trade Statistics,1990; Departmnt of Custom, HMG.

TOURISM

Tourist Attraction Centres

Places of Interest	Significance
Mahendranagar	Zonal and District Headquarters
Belauri	Public activity centre
Singhapur	Archaeological place

EDUCATION

Schools, Teachers and Students Distribution

Types of School	No.of schools	Students		Teachers		Trained teachers		St/Sch Ratio	St/teach Ratio	Avg Class size
		Total	Girls	Total	Female	Total	Female			
Primary	139	37880	12879	823	97	341	41	273	46	54.50
L.Secondary	35	5189	1330	121	12	37	4	148	43	74.13
Secondary	19	4099	825	117	4	41	2	216	35	71.91
Total	143	47168	15034	1061	113	419	47	--	--	--

Source : Ministry of Education and Culture, HMG.

Campuses,Students and Teachers under T.U.

Name of Campus	No.of Teacher	St.by Faculty	No. of Students by Level		No. of Students by Sex		
		Sc.	P.C.L	Bach	Boys	Girls	Total
Siddhanath Campus	N.A.	301	301	--	286	13	301

Source: Tribhuvan University

Sports And Entertainments

Stadium	Capacity	Covered Hall	Capacity	Cinema Hall	Capacity
-	-	1	100	2	873

Source : Shankhikiya Jhalak Nepal 1993, CBS.

HEALTH

Hospitals

Name of Hospital	Location	No. of Beds	Type	Avg. Pop./Hosp	Avg.Pop/Hosp. Beds
Mahakali Zonal Hospital	Mahendranagar	50	MOH(Z)	258508	5170

Health Posts

Types of Health Posts			Avg Pop/HP	Ayur. Aushadhalaya	Avg Pop/Ayur.Ausha	Estab of New Sub HP
Ilak	Static	Total				
9	1	10	25851	1	258508	9

Source : Health Information Bulletin 1992, HMG Ministry of Health.

Family Planning Performance ~~048/49~~ 1991 - 1992

	Condom	Pills	Depo	Nor plant	IUD	Sterilization	Total	Estimated CPR *	Remaing MWRA #
New Accepters	1365	628	549	0*	0	557	3099	20.83	35462
continuing users	683	606	755	0*	0	7284	9328		
Total	2048	1234	1304	0	0	7841	12427		

* Total continuing users/Exposed MWRA X100.
\# No. of women to be reached by programme.

Source: Nepal Family Planning Association.

REVENUE

General Taxes (1992 - 1993)

	Incom Tax	Contract Tax	Vehicle Tax	INT.Tax	Others	Total	Excise
Target	4000	7500	700	150	675	13025	9931
Collection	4873	7109	711	149	691	13533	9542

Source: Department of Taxation & Department of Excise,Ministry of Finance, HMG., 1993. ✓

Land Tax (1992 - 1993)

Land Tax	Registration	Total
1421897	3609814.00	5031711.00

Source : Department of Land Tax, HMG., 1993 ✓

Municipality : Mahendra Nagar

Status	FY 048/49	Status	FY 048/49
Revenue		Expenditure	
1) Local Taxes	3067306	1) Current Expenditures	1646976
2) Fees and Fines	182703	2) Debt Payment	0
3) Property Rental	74652	3) Social Programs	30000
4) Other Revenues	0	4) Ordinary Capital	19036
5) Own Source Revenue	3324661	5) Capital Investment	2276048
6) Misc. Income	1372	Total Expenditure	3974060
7) Grants	365200	Total Population	64680
8) Loans	0	No. Of Employees	71
9) Balance Forward	1297574	Per Capita Total Expendr	61.44
Total Revenue	4988807	Per Capita Total Revenue	77.13

Source : Udle (Urban Development Through Local Efforts Project,048/49)

CRIMINAL ACTIVITIES

Number of Crimes by kinds (FY 048/049)

Dacoity	Murder	Use of Poison	Attempt to Murder	Criminal Abortion	Suicide by			
					Poison	Hanging	Weapon Instrument	Drowning
	5	--	--	1	5	22	--	1

Cow slaughter	Forgery & Fraud	Rape (Sexual Offence)	Robbery	Street Robbery	Theft	Lifting Archaeological Objects	Stealing Animals
1	--	3	3	--	16	--	1

Intoxicating Drugs	Counter Feiting Coins	Arson	Possession of Illegal Weapon	Absconding From Prison	Political Crime	Crime Relating to Association	Gambling
4	1	1	3	--	---	---	1

Absconding From Police	Some Public Offence	Crime Relating to Citizenship	Dealing (Trading) in Persons	Polygamy	Child Marriage	Illicit Liquor Making
--	14	--	2	2	--	---

Traffic Accidents				Accidental Killings	Miscellaneous	Total
Wounded		Killed				
Persons	Animals	Persons	Animals			
2	--	4	1	10	4	106

Source : Police Headquarters.

REFERENCES

1. His Majesty Government of Nepal, 10 Year Dairy Development Plan 1990-2000; Ministry of Agriculture.
2. Rajapur Irrigation Rehabilitation Project, Draft Final Report; vol. 3, Euroconsult, The Netherland/APROSC; May 1990, 26-31.
3. Main Report on National Farm Management Study Nepal 1983-1985, Ministry of Agriculture, HMG;1986.
4. Bonded Labour in Nepal Under Kamaiya System, INSEC, Kathmandu, Nov 1992.
5. Feasibility Study of Airport at Bardia, National Research Associates(NRA), Kathmandu; March 1988.
6. Mechi Dekhi Mahakali ,Part 4 , Far Western Development Region, Department of Information ,HMG.1975.
7. The Master Plan Study on the Integrated Rural Development Project in the Lumbini Zone ;JICA /HMG; Jan, 1990,
8. Proceeding of Workshop on Livestock Research Needs in Livestock Production; 1989.
9. A Report on Livestock Development and Animal Health, 1983.
10. Goat Development Model Project, APPROSC.
11. Agriculture Education 2, J.E.M.C.
12. Livestock Survey Proposal, K-Bird Project, Dr. D.D. Joshi, 1980.
13. Agriculture Statistics , Ministry of Agriculture, 1992/93.
14. Getting Started on a Piggery Program, H R Vaidya.
15. Mountain Population and Employment, ICIMOD, Feb-1992.

16. Socio-Economic Upliftment Study of the Chepang Community of Nepal, NRA ,1985.

17. Nepal District Profile, NRA -1982.

18. District Profile on Mid-Western Development Region of Nepal, NRA -1987.

19. District Profile on Far Western Development Region of Nepal, NRA -1988.

(Sources of other data taken from secondary sources have been quoted in footnotes.)